

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

117 040

**İSTANBUL'DAKİ
SELATİN CAMİLERİNİN
KİTABELERİ**

F. Gülsüm ERSOY (TOP)

Danışman
Prof. Dr. Hakkı ÖNKAL

2002

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "İstanbul'daki Selatin Camilerinin Kitabeleri" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

01.10.2022

F. Gülsüm ERSOY (TOP)

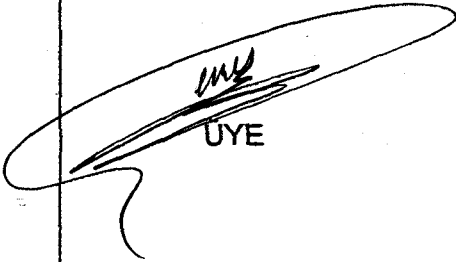

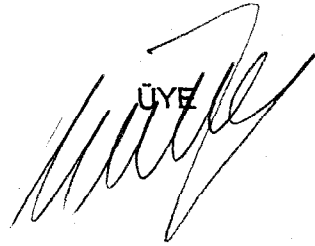
TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü' nün 04.10.2011 tarih ve 13. sayılı toplantısında oluşturulan jüri tarafından, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'ninmaddesine göre İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi F. Gülsüm ERSOY (TOP)' un "İstanbul'daki Selatin Camilerinin Kitabeleri" konulu tezi incelenmiş ve aday 22.10.2012 tarihinde, saat 14.00'de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 55 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ...başarılı.....olduğuna oy...birliği...ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

ÖZET

Mermer, taş, ahşap ve maden gibi sert ve kalıcı malzemeler üzerine kabartma ya da oyma tekniğiyle işlenen yazılara “kitabe”, kitabeleri okuma ve anlamlarını açıklama bilimine ise “kitabeler bilimi” adı verilmektedir.

Kitabeler tarihte önemli olaylar, bazı kanunlar, önemli şahısların hayatları hakkında bilgi, ölmüş kişilerin doğum ve ölüm tarihleri, mimari eserlerin banileri, inşa tarihleri, mimarları, ustaları ve geçirdikleri tamirler gibi konuları içermektedir. Kitabelerin yazımındaki amaç, genellikle istenilen bilgileri gelecek nesillere kalıcı bir yolla aktarmaktır.

Kitabeler, milletlerin, medeniyet kurdukları bölgelerde bir çeşit tapulandır, denilebilir. Bu konuda dünyanın en zengin koleksiyonlarından birine sahip olan Türk milleti de üzerinden geçtiği hemen her bölgede bu çeşit ayak izleri bırakmış, son olarak Anadolu’da güçlü ve kalıcı bir medeniyet kurmuştur.

Tezin konusunu oluşturan, Sultanlar ve Valide Sultanlar tarafından Yaptırılan İstanbul camilerinin kitabeleri, bu okyanustan bir damladır. Fakat bu kitabeler, Dünya Tarihinde sayılı devletler arasında yer alan Osmanlı Devleti’nin hanedan yapısı ve medeniyet tarihi bakımından önemli bilgiler içermektedir.

Bu kitabelerin bir kısmı daha önce okunmuş olmakla birlikte hepsinin birarada bulunduğu derli toplu bir çalışma henüz yapılmamıştır. Bu konuda daha önce yapılan çalışmalarda bulunan bir takım eksik ve hatalar burada giderilmeğe çalışılmış, ayrıca kitabeler dil, anlam, üslup, vezin, hat, estetik ve teknik bakımlardan değerlendirilmiştir. İçeriklerinde yer alan tarih düşürme beyitleri tesbit edilmiştir.

Elde edilen bilgiler, diğer yazılı kaynaklarla ve belgelerle karşılaştırılarak tarih bilimindeki bazı eksikleri giderebilir.

ABSTRACT

It is called inscription that scrapes writing onto tough materials such as marble, stone, wood and metal by embossing or engraving technique. Meanwhile science of reading inscriptions and explaining their meanings is called as science of inscriptions.

Inscriptions include important phenomena, certain laws, informations about existences of eminent personalities, birth and death dates of them as well as construction dates, architects, craftsmen and restorations of historical structures in history. The purpose of inscriptions written is to transfer the desired information to further generations by a permanent method.

Inscription can be called as deeds of nations on their regions on which they established their civilisations. Turkish nation, who has one of the richest collections of history on the world, has also remained this kind of footprint on almost every area where he reached, finally, he has established strong and permanent civilisation in Anatolia.

The inscriptions of Istanbul Mosques, constructed by Sultans and Mother Sultans, consisting the topic of the thesis, are just a drop of this ocean. However, these inscriptions contain valuable information about configuration of dynasty and history of civilisation of Ottoman State which has taken past among the important states in the world history.

Although some of these inscriptions has been read before, any proper and systematic study hasn't been prepared yet.

In this study, certain mistakes and deficiencies exist on early studies have been eliminated and inscriptions have been evaluated by viewpoints of language, sense, style, meter, calligraph, aesthetics and techniques as well. Couplets of dating history in their contents have been determined. By comparing the gathered informations with the written sources and documents, cavities exist on data about science of history can be supplemented.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	I
TUTANAK	II
Y.Ö.K. DÖKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER	VI-VII
ÖNSÖZ	VIII-IX
KISALTMALAR	X-XI

I. GİRİŞ.....1-11

1. İSTANBUL'UN İMARINA KISA BAKIŞ.....1
2. KİTABE VE EBCED.....4

II. KATALOG.....12-187

1. EYÜPCAMİİ.....12
2. FATİHCAMİİ.....26
3. BAYEZİDCAMİİ.....37
4. YAVUZ SELİM CAMİİ.....45
5. ŞEHZADE CAMİİ.....51
6. SÜLEYMANİYE CAMİİ.....59
7. CİHANGİR CAMİİ.....67
8. ATIK VALİDE CAMİİ.....74
9. EMİNÖNÜ YENİ VALİDE CAMİİ.....79

10. SULTAN AHMET CAMİİ.....	85
11. ÇİNİLİ CAMİİ.....	91
12. YENİ VALİDE CAMİİ.....	98
13. NURUOSMANİYE CAMİİ.....	109
14. AYAZMA CAMİİ.....	114
15. LALELİ CAMİİ.....	121
16. BEYLERBEYİ CAMİİ.....	125
17. EMİRGAN CAMİİ.....	131
18. ŞEPSEFA HATUN CAMİİ.....	135
19. SELİMİYE CAMİİ.....	140
20. NUSRETİYE CAMİİ.....	147
21. SADABAT CAMİİ.....	151
22. ÇİÇEKÇİ KÜÇÜK SELİMİYE CAMİİ.....	155
23. KÜÇÜK MECİDİYE CAMİİ.....	164
24. HIRKA-İ ŞERİF CAMİİ.....	166
25. BEZM-İ ALEM VALİDE SULTAN CAMİİ.....	171
26. ORTAKÖY MECİDİYE CAMİİ.....	174
27. SOFA CAMİİ.....	178
28. PERTEVNIYAL VALİDE SULTAN CAMİİ.....	181
29. HAMİDİYE CAMİİ.....	185
III. SONUÇ.....	188-190
IV. KAYNAKLAR.....	191-193
V. RESİMLERİN LİSTESİ.....	194-196
RESİMLER.....	197-234

ÖNSÖZ

İstanbul'un en güzide semtlerini adeta birer inci gibi süsleyen selatin camileri, her zaman insanların ilgi odağı olma özelliğini korumuştur.

Durum böyle olunca bu yapıların korunmaları, restorasyonları, hatta çalışmamızla ilgili olarak kitabelerin dökülen altınlarının yenilenmesi gibi işlemler önem kazanmaktadır. İlgili belediyeler ve vakıflar büyük bir titizlikle bu eserlerin korunmasını üstlenmişlerdir. Buna rağmen bu yapılardan bazılarının sınırlı imkanlardan dolayı bakımlarının yeterli olamadığını görmekteyiz.

Fiziksel bakımlarının yanısıra bu yapıların tanıtımları da yeterli seviyede olmalıdır. Fakat bu müstesna mekanlarda yer alan tarihi ibarelerin dahi günümüze kadar tam olarak okunmadığı göze çarpmaktadır. Bu yapıların kitabelerinin, tercümelerinin ve anlamlarının toplu halde bulunduğu bir çalışma daha önce yapılmamıştır. Bazı çalışmalarda kitabeler okunarak orijinal alfabeleri ile yayınlanmış, bazı eserlerde kitabelerin okunuşlarının yanısıra transkripsiyonları veya tercümeleri verilmiştir. Sözü edilen bu çalışmalarda karşılaşılan bazı hatalar ve eksiklikler bu tezimizde giderilmeye çalışılmıştır. Aynur Erbaş tarafından hazırlanan Fatih ve Bayezid Devrinden Günümüze Ulaşan İstanbul Camilerinin Kitabe ve Celi Yazıları isimli çalışmada kitabelerin okunuşu ve tercümelerinin yanında hat, estetik ve anlam bakımlarından değerlendirmelere yer verilmiştir.

Çalışmamızda, İstanbul'da sultanlar ve valide sultanlar tarafından yaptırılan 29 yapıya ait inşa, tamir, tecdid, usta kitabeleri ile ayet, hadis ve çeşitli dini ibarelerden meydana gelen diğer yazılar ele alınmıştır. Her ne kadar tezimizin konusu kitabeler ise de biz, bu yapılardaki ayetler, hadisler, sahabe isimleri, dua cümleleri ve şiirler gibi diğer ibarelere de çalışmamızda yer vermeyi uygun gördük. Önceden yapılmış çalışmalarda bu ibarelere ya çok az yer verilmiş yada hiç değinilmemiştir. Bir yapının mihrabının üzerindeki yazıdan bahsedilirken kubbe göbeğindeki yazıdan hiç bahsedilmemesi gibi eksiklikleri gidermeye çalıştık.

Çalışma metodumuz, daha önce ayrı ayrı eserlerde yayınlanmış olan konumuzla ilgili kitabeler ve varsa tercüme veya transkripsiyonlarını alarak, bunlardaki bazı hata ve eksiklikleri de gidermeye çalışmak olmuştur. Daha önce

okunmamış olan bazı kitabeler bu çalışmamızda okunmuştur. Ayrıca, tezimizde yer alan kitabeler, hat, hattat, estetik, anlam ve tarih düşürme bakımlarından değerlendirilmiştir. Bu çalışmayı sürdürürken yoğun gayretlerimize rağmen Suphi Saatçi'nin "Mimar Sinan'ın Yapılarındaki Kitabeler" isimli eserine ulaşamadık.

Kitabelerin okunuşu, tercüme ve transkripsiyonu ve çeşitli bakımlardan değerlendirilmesinin yer aldığı tezimiz, bu konuda sadece kapıyı açan bir başlangıçtır. Muhtevada yer alan birçok konuda önümüze yeni araştırmalara ışık tutacak ufukların açıldığını belirtmek gerekir. Hata ve eksiklerimin bağışlanacağını umuyorum.

Bu konuda çalışma fikrini vererek beni destekleyen çok değerli hocam Prof. Dr. Hakkı ÖNKAL'a şükranlarımı sunuyorum. Büyük destek ve yardımlarını gördüğüm saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Ali YARDIM'a, Prof. Dr. Mehmet ŞEKER'e, Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ'ye, Prof. Dr. Halil İbrahim ŞENER'e, Prof. Dr. Muharrem ÇELEBİ'ye, Yard. Doç. Dr. Rabiha ÇELEBİ'ye, Yard. Doç. Dr. Aynur MAKTAL'a, Yard. Doç. Dr. Adil ÖZDEMİR'e, Yard. Doç. Dr. Abdülkadir PALABIYIK'a, Öğ. Gör. Dr. Bekir ÖZCAN'a, Ar. Gör. Vecih UZUNOĞLU'na, Ar. Gör. Alim YILDIZ'a, Ar. Gör. İclal ARSLAN'a, Ar. Gör. Mehmet İLHAN'a, Ar. Gör. Saif TOPRAK'a, Ar. Gör. Süleyman ÖZKAYA'ya, Ar. Gör. Masum OCAK'a, Ar. Gör. Hamza ERMİŞ'e teşekkürlerimi sunuyorum.

F. Gülsüm ERSOY (TOP)

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
b.	: ibn
bkz.	: bakınız
C.	: cilt
çev.	: çeviren
D.E.Ü.	: Dokuz Eylül Üniversitesi
H.z.	: Hazreti
İ.A.	: İslâm Ansiklopedisi
mad.	: maddesi
M.E.B.	: Millî Eğitim Bakanlığı
neşr.	: neşreden
S.	: Sayı
s.	: sayfa
sad.	: sadeleştiren
T.D.V.	: Türkiye Diyânet Vakfı
terc.	: tercüme eden
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu

vd. : ve devamı, ve diğerleri

yay. : yayınlayan

I. GİRİŞ

1. İSTANBUL'UN İMARINA KISA BAKIŞ

İstanbul, Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan ve tarih boyunca önemli bir jeopolitik konuma sahip olan Anadolu'nun, iki kıta arasında geçişi sağlayan boğazlarından biri üzerinde kurulmuştur. Şehir, bu konumundan dolayı geçirdiği tarihi süreç içinde hemen her zaman önemini ve canlılığını korumuştur. Yine bu önemi sebebiyle sık sık istila, işgal ve akınlara maruz kalmıştır.

Tarihi 8000 yıl öncesine dayanan İstanbul'da, yaklaşık 5000 yıl önce yoğun yerleşme sonucu kent beylikleri ortaya çıkmıştır. Bugünkü İstanbul'un temelleri M.Ö. VII. Yüzyılda Megaralılar tarafından atılmıştır. M.S. IV. Yüzyılda İmparator I. Konstantin tarafından yeniden inşa edilip başkent yapılmış olan şehir, yaklaşık 16 asır boyunca Roma, Bizans ve Osmanlı devletlerine başkentlik yapmıştır. Önceleri Bizantion ismiyle anılan şehir, bu dönemden itibaren ^{Constantinopolis} "Constantinopolis" adını almıştır. İmparator I. Konstantin ile birlikte Hristiyanlığın merkezi haline gelmiş olan bu kent, 476 yılında Batı Roma İmparatorluğunun yıkılmasından sonra bir ortodoks şehir olmuştur. İmparator I. Jüstinyen döneminde imar çalışmalarının yanı sıra daha önce zarar görmüş olan Ayasofya yeniden yapılmıştır. 1204 yılında meydana gelen Latin istilasından sonra 1261 yılında Palaiologos Hanedanı'nın İstanbul'u yeniden ele geçirmesiyle II. Bizans dönemi başlamıştır. İstila sırasında ticari üstünlüğünü Galata'ya kaptıran İstanbul, surlarla çevrili bir tarım kenti haline gelmiştir. Bunun yanı sıra bu döneme kadar süregelen mezhep çatışmaları durulmuş ve Bizans sanatı en olgun meyvelerini vermiştir. Söz konusu dönemde Kariye kilisesi'ne yapılan mozaikler, Bizans sanatının zirvesi olarak kabul edilmektedir.

1453 yılında Osmanlılar tarafından fethedildikten sonra ise İslam dünyasının en önemli merkezi olarak dünya tarihinde yüzyıllardır süregelen önemli yerini korumaya devam etmiştir.

İstanbul'un Fatih Sultan Mehmet tarafından fethinden sonra şehirde ilk ciddi imar faaliyeti surların tamir edilmesiyle başlamıştır. Bundan sonra bakımsız ve harap durumda olan Ayasofya, camiye dönüştürülmüştür. Daha sonra hızla iskan ve imar

alışmalarına başlanarak Topkapı Sarayı ile bir çok cami, külliyeye ve su tesisi inşa edilmiştir. Anadolu ve Rumeli'den gce tabi tutulan nufusun iskanı ile surların dışında Eyüp, Galata ve şkdar semtleri kurularak şehir dört idari birime ayrılmıştır. 1509 depreminde bu eserlerin bir  zarar görmüş veya yıkılmıştır. Sultan II. Bayezid döneminde İstanbul adeta yeniden kurulmuştur.

Devletin yükseliş döneminin teşkil eden 1520-1566 yılları arasındaki Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümranlığı zamanında İstanbul'da yapılmış olan paha biçilmez eserlerin  günümüze ulaşmıştır. Süleymaniye, şehzade, Sultan Selim gibi cami ve külliyeler ile Sahn-ı Süleymaniye Medreseleri o dönemin önemli yapılarındandır. Bunlarla birlikte kervansaraylar, hamamlar, bahçeler, korular ve köprülerle planlı bir kentleşme döneminde girilmiştir. Bu dönemde yeni nüfus gleri engellenmiştir. 1554'te çıkan yangınla Ayasofya'dan Tahtakale'ye kadar olan yerler ve 1555'te çıkan yangınla da Galata zarara uğramıştır.

İstanbul'daki imar faaliyetlerinin yeni bir dönüm noktası olan diğer bir zaman dilimi de 1718-1730 yılları arasında yer alan Lale Devri'dir. Sultan III. Ahmet'in tahtta olduğu bu dönemde Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa nclğnde Paris ve Viyana'dan getirtilen projelerle yeni yapıların inşasına teşebbüs edilmiştir. Kağıthane Deresi ve Haliç'ın kenarları gezinti yeri olarak düzenlenmiş, Sadabad kasrı inşa edilmiştir. nceki yangınlarla harap olmuş semtler yeniden inşa edilmiştir. Pek çok semtte kşkiler ve bahçeler kurulmuş, etraf lalelerle donatılmıştır. Aynı devirde inşa edilen Gülnuş Emetullah Valide Sultan Camii, III. Ahmet eşmeleri ve kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa Külliyesi klasik dönemin son eserleridir.

1839'da Gülhane Bahçesi'nde okunan Tanzimat fermanıyla bir çok alanda olduğu gibi, mimaride de batılılaşma sürecine girilmiştir. Padişahlar, devlet ileri gelenleri ve varlıklı kişiler tarafından saray, köşk ve malikane yapımına hız kazandırılmış ve bu meyanda Dolmabahçe, Çırağan, Beylerbeyi Sarayları, Küçüksu ve İhlamur kasrıları, Ayazağa, Alemdağ, İcadiye ve Mecidiye köşkleri inşa edilmiştir. Postane ve harbiye binaları gibi pek çok kamu binası da aynı dönemde inşa edilmiştir. Mimaride Barok, Rokoko, Neogotik ve Ampir gibi tarzlar kullanılmaya başlanmıştır.

1876 yılında Sultan II. Abdülhamit tarafından meşrutiyet ilan edilmiştir. 1877'de başlayan Türk-Rus savaşında İstanbul Rumeli cephesine yakınlığı sebebiyle savaştan büyük etki grmştir. 1881'de devletin ödenmeyen borçları için Dyn-u Ummiye kurularak devletin birçok vergilerine el konulduğu halde, imar

alışmalarında önemli adımlar atılmıştır. Yangın alanları ıslah edilerek yerleşime açılmış, su ve havagazı şebekeleri genişletilmiştir. Bu sırada meydana gelen 1894 depreminde zarar gören binalar süratle tamir edilmiştir. Yine bu dönemde Alman İmparatoru II. Wilhelm İstanbul'u ziyaret ederek, bu ziyaretin anısına Alman eşmesini yaptırmıştır. Bunların yanında bir çok okul, Mze-i Hmyn, Beyazıt ve Yıldız kütüphaneleri, Hazine-i Evrak, şişli Etfal Hastanesi ve Dru'l-ceze gibi yapılar inşa edilmiş ve bunların birçoğu günümüze kadar ulaşmıştır.

Sultan II. Abdülhamit 1908'de II. Meşrutiyeti ilan etmiş, daha sonra 31 Mart Vak'ası'nın ardından sürgüne gönderilerek yerine V. Mehmet Reşat geçmiştir. Bundan sonra İstanbul, Cumhuriyet'e kadar savaşlar ve karışıklıklar içinde kalmıştır. Bu dönemde 1910'da Çırağan Sarayı yanmıştır. 1912'de Balkan, 1914'te I. Dünya Savaşları başlamıştır.

Cumhuriyet'in kurulduğu 1923 yılında İstanbul harap bir şehirdi. Cumhuriyet ile birlikte başkent olma özelliğini kaybetmiş olan bu şehir, günümüze kadar, ulusal bir devletin en yoğun ve hareketli kenti olarak gelmiştir. Cumhuriyet ile İstanbul, halifeliliğin merkezi olmaktan çıkarılmıştır. Ayasofya müzeye dönüştürülmüş, Osmanlı hanedanına ve kurumlarına ait binalar yeni amaçlar için kullanılmaya başlanmıştır. Yüzyıllardır imar çalışmalarında ön planda gelen İstanbul'un yerini artık yeni başkent olan Ankara almıştır. 1950'den sonraki yıllarda sosyal hareketlilik sonucu İstanbul'a g patlaması yaşanmıştır. Bu dönemde modern bir kent imajı oluşturmak amacıyla yoğun imar çalışmalarına başlanmış, ancak, özellikle yol yapımlarında şehrin tarihi dokusu gözardı edilmiştir. Yeni yolların yapıldığı ve varolan yolların genişletildiği söz konusu dönemde Hilton ve Divan otelleri gibi büyük binalar inşa edilmiştir. 1970'li yıllarda imar faaliyetlerinin canlandığı şehirde 1973 yılında Boğaziçi köprüsü açılmıştır. 1980'li yıllarda Haliç evresi temizleme çalışmalarına başlanmış, 1988 yılında Fatih Sultan Mehmet Köprüsü açılmıştır. Bu süreçte artarak devam eden gler sonucu, şehir, gecekondular ve kooperatif evleriyle düzensiz bir kentleşme dneimine girmiştir. Yine bu yıllarda sanayi kuruluşları şehir dışına taşınmaya başlanmıştır. Su, ulaşım, gecekondular ve p gibi bir çok problemi olan şehirde, son yıllarda doğalgaz şebekesinin yaygınlaştırılmasıyla birlikte hava kirliliği azalmıştır. Su arıtma ve dağıtım şebekelerinin genişletilmesi sonucu su sıkıntısı da büyük ölçüde giderilmiştir.

Günümüzde dünyanın uluslararası en büyük kentlerinden biridir.

2. KİTABE VE EBCED

'Mimari eserlere ve mezar taşlarına, oyma ya da kabartma tekniğiyle işlenen, eserlerin kimliğini ve karakterini ortaya koyan yazılara 'kitabe' denilmektedir.'¹ Tunç, mermer, taş ve ahşap gibi malzemeler üzerine kazınmış olan bu tür yazıları okuma ve anlamlarını açıklama bilimine ise 'kitabeler bilimi (epigrafi)' adı verilmektedir. Celal Esad Arseven'e göre boya ve mürekkeple yazılan yazılar, para, deri veya papirus üzerindeki yazılar bu alana girmemektedir.²

"Kitabe kavramı, inşa faaliyetleri ile ilgili olmak üzere eserin kim tarafından, hangi tarihte ve ne için yapıldığını, hangi ustaların çalıştığını, ne gibi tamir ve tadil gördüğünü belirten ve bu faaliyetleri ayrı ayrı ifade etmek üzere gruplara ayrılabilen bir kavramdır."³ 'Binalarda yer alan ayet, hadis, güzel sözler, dualar ve isimlere de zaman zaman kitabe denilmiştir. Bu karışıklık sanat tarihi araştırmalarında yerleşmiş ortak ifadelerin bulunamamasından kaynaklanmaktadır.

Mimari eserlerde bulunan yazılar 'kitabeler' ve 'dini ibareler' şeklinde iki ana gruba ayrılabilir. Kitabeleri kendi aralarında inşa, bani, tamir, tadil, tarih, usta veya sanatkar ve mezar kitabeleri olarak sınıflandırmak mümkündür. Kitabeler genellikle giriş açıklığı üzerine yerleştirilir. İç mekan, dış cephe, ahşap kapı kanatları veya yan çini panolar gibi değişik yerlerde bulunanları da görülmektedir. Ayetler, hadisler, dualar, vecizeler, Allah'ın, Peygamber'in ve din büyüklerinin isimleri gibi diğer ibareler ise kitabelerin olmadığı pek çok mimari eserde bile görülebilmektedir ve çok

¹ Abdülhamit Tüfekçioglu, "Türk-İslam Dönemi Türbe ve Mezar Kitabelerinde Tarih İbareleri", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu 18-20 Aralık 1998, AKSM, İstanbul, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 394; Celal Esad Arseven, Sanat Ansiklopedisi, C. II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1965, s.1101.

² Arseven, Sanat Ansiklopedisi, C.II, 1101.

³ Hakkı Önkal, Osmanlı Hanedan Türbeleri, Kültür Bakanlığı, Ankara 1992, s. 17; Arseven, Sanat Ansiklopedisi, C.II, 1101.

değişik yerlere serpiştirilmişlerdir. Kitabelerin dayanıklı bir halde gelecek kuşaklara aktarılabilmesi amacıyla, kitabelerde çoğunlukla mermer veya taş malzeme kullanılmıştır. Bazen çini, alçı veya ahşap malzeme kullanıldığı da görülmektedir. Bazı türbelerde, ahşap sandukaların üzerindeki puşidelerde, sanduka sahibinin kimliği belirtilmektedir, fakat bu yazılar kumaş gibi dayanıksız malzemelere işlendiği için çabuk yıpranmaktadır.⁴

Kitabeler, tarih, sanat tarihi ve edebiyat gibi bilimlerin çeşitli problemlerine açıklık kazandıran önemli birer delildir. Geçmiş zamanların anlaşılmasına ve tarihin aydınlatılmasına ışık tutarlar. Matbaa olmayan eski devirlerde devlet ileri gelenleri büyük olayları halka bildirmek için büyük levhalara yazdırıp şehirlerin kalabalık yerlerine koydumuşlardır. Bu kazılı levhalar sayesinde pek çok eski hükümdarlar, kanunlar, anlaşmalar tarihe kazandırılmıştır. Kitabeler sayesinde, tarihteki bir çok devletin, yönetimi, ordusu, maliyesi, hukuk ve eğitim sistemi, sosyal hayatı ve gelenekleri hakkında pek çok bilgiye ulaşılmaktadır. Kitabeler, tarihteki kronoloji, milletlerin dilleri ve mahalli şive farkları konusunda da bilimadamlarını aydınlatan başlıca belgelerdendir. Tarih boyunca Eski Türk, Yunan, Latin, Roman, Eski Mısır, Asur, Suriye, Fenike, Pünik ve Libya, Arap, Sanskrit, Khmer ve Kamboç, Aztek ve Meksika yazıtları ile karşılaşmaktayız.

Eski Türklerde mezar taşlarının bazılarına yazılar yazılmıştır. Göktürk devrinden itibaren günümüze ulaşabilmiş olan kitabeli eserler, Türk kültür ve sanat tarihinin pek çok noktasını aydınlatmaktadırlar.⁵

Eski Türk kitabelerinin en ünlüleri olan Orhun Yazıtları; Tonyukuk (ö. 720), Kültegin (ö.731) ve Bilge Kağan (Ö.734)'a ait bengu taşlarının hepsine birden verilen isimdir.

Anlam bakımından 'Kültegin ve Bilge Kağan'a ait mezar kitabeleri adeta bir culûs nutku olarak değerlendirilebilir. Burada mazideki şerefli günleri hatırlatma, düşüş, yeniden diriliş ve halkı uyarma gibi konulara yer verilmektedir. Her üç kitabede de düzenli bir düşünce akışı ve yoğun milli duygular görülmektedir.

⁴ H. Önkal, Osmanlı Hanedan Türbeleri, s. 17-18, 30-32.

⁵ C. E. Arseven, Sanat Ansiklopedisi, s. 1101-1102.

Buradaki bilgilerden, o dönemde Türklerde teşkilatçılığın ne derece geliştiği açıkça anlaşılır. Orhun Yazıtları Göktürkler'in hayat tarzları hakkında zengin bilgiler içermektedir.' "Bu kitabeler olmasaydı Türklerin İslam öncesi dini, tarihi, kültür ve toplum hayatı ile ilgili dünya görüşleri ve hayata bakışları konusunda, doğrudan Türkler tarafından kaleme alınmış edebî bir yazılı metne sahip olamayacaktık".⁶

Bu Türk kitabeleri rünik (oyma) yazıdır. Bu kitabelerin nazım veya nesir şeklinde yazıldığı konusunda Türkologlar arasında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Son olarak nesir şeklinde oldukları kabul edilmektedir. Kültigin yazıtını yazan Prens Yolgı-Tegin, adı bilinen ilk Türk hattatıdır.

Göktürk devri, İslam dinine geçişten sonra Arap alfabesi üzerinde şekillenecek olan Türk Hat Sanatı'nın başlangıç devresidir. Birtakım estetik özellikler içeren Göktürk yazısı ve daha sonra Uygur yazıları bu sanat dalında önemli gelişmelere sahne olmuştur. Göktürk devrinde desenleri Türk yazısına benzer damgalardan oluşan el ile şekillendirilmiş kırmızı astarlı keramikler olduğu bilinmektedir.⁷

Emevilerden itibaren farklı dönemlerde farklı İslam kültürleri tarafından, mimaride ve mezar taşlarında ma'kûlî, muhakkak, celî sülûs, celî ta'lik ve Rik'a yazı türleri kullanılmıştır. Bu durum farklı tarihi dönemlerdeki devlet ve toplulukların kültür ve medeniyet tarihi içindeki yerini belirlemeye yardımcı olmaktadır.

Türk kültüründe kitabelerde kullanılan diller, belli devirleri yansıtmaktadır. XII-XIII. Yüzyıl Ahlat mezar taşlarında önceleri yalnızca Arapça kitabeler kullanılırken, zamanla bu Arapça kitabelere Farsça şiirler de eklenmeye başlamış ve böylece Farsçanın etkisi artmıştır. Osmanlı Dönemi mezar kitabelerinde Türkçe ortaya çıkmıştır. Kitabeler kufi yazının ne zamana kadar kullanıldığını, ne zaman Selçuklu

⁶ Mehmet Şeker, " 'Türk Mezar Bilimi' Bir Disiplin Olarak Kurulmalı ", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu 18-20 Aralık 1998, AKSM, İstanbul, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 27-28.

⁷ M. Şeker, a.g.m., s. 27-28; Yaşar Çoruhlu, Türk Sanatının ABC'si, Simavi yay., İstanbul 1993, s. 40-42.

ve İlhanlı, ne zaman Osmanlı sülüslerinin yazılmaya başladığını belgelemektedir.

Selçuklular döneminde genellikle kufi yazı kullanılmıştır.⁸

'Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde kitabelerin dil ve muhteva farklılığı Osmanlı türbelerini Selçuklu türbelerinden ayırmaktadır. Selçuklu türbelerinde kitabelerin dili Arapçadır. Kitabeler klişeleşmiş ifadelerle kaleme alınmıştır. Bu dönemde tarih yazıyla bildirilmiş, ebced hesabı ile tarih düşürülmemiştir. İstanbul'un fethinden sonra Türkçenin kullanımı artmaya başlamış, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı kitabelerinin dili Türkçeleşmiştir. Kitabeler genellikle manzum olarak yazılmıştır. Tarih rakamla verilmiş ve ebced ile tasdik edilmiştir.'⁹

'Erken devir Osmanlı mimarisinde, özellikle türbelerde inşa, bani, tamir gibi kitabe çeşitlerinden bir veya birkaçı birarada görülebilir. Bu dönemde bazı kitabeler, ifadeleri ve dillerinin Arapça oluşuyla Anadolu Selçuklu kitabe geleneğinin devamı şeklinde iken, diğer bazıları ağıdalı Arapça usupları ve klasik tarzdan farklı yeni ifadeleriyle Selçuklu döneminden ayrılırlar. Bu devre ait türbelerde sadece tarih kitabeleri yer almamaktadır. Tarih kitabesinin yanısıra bani, mezar ve usta gibi kitabe çeşitleri de yer almaktadır'.¹⁰

⁸ Beyhan Karamağaralı, "Kültür Tarihimiz Bakımından Mezar Taşlarının Önemi ve İkonografisi", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu 18-20 Aralık 1998, AKSM, İstanbul, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 34; Abdüsselam Uluçam, "Erciş Çelebibağı Tarihi Mezarlığı'ndaki Mezar Şahideleri Hakkında", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu 18-20 Aralık 1998, AKSM, İstanbul, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 115.

⁹ H. Önkal, Osmanlı Hanedan Türbeleri, s.30; Hakkı Önkal, "Türk Türbe Mimarisindeki Değişim Üzerine", Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1995, s. 408; A. Tüfekcioğlu, a.g.e., s. 396-397.

¹⁰ H. Önkal, Osmanlı Hanedan Türbeleri, s. 17.

Mimari eserlerin kitabelerinde bulunan tarih ibareleri, onların kronolojik olarak sıralanmasına; ayrıca süsleme, dil yapısı, yapı özellikleri gibi ayıredici konularda kendi aralarında sınıflandırılmasına yardımcı olmaktadır.¹¹

Mimari eserlerde tarih ibarelerinde kullanılan ebced düzeni, Arap alfabesinin, sayı sistemine dayalı ilk tertibidir.

İlk devirlerden itibaren hemen her alfabedeki harflerin birer rakam değerlerinin bulunduğu bilinmektedir. İbrani, Süryani, Grek ve Latin harf sayı sistemleri bunların başlıcalarıdır. Ebced sisteminin, İbranice ve Aramicenin de etkisiyle Nebaticeden Arapçaya geçtiği düşünülmektedir.¹²

“Ebced”, “alfabe” anlamına gelmektedir. İlk kelime olan “ebced”, bu sisteme adını vermiştir. Bu formülde yer alan kelimeler: “ايجد هوز حطى كلمن سعنص قرشت”

ثخذ ضظنغ (ebced hevvez hutti kelemen sa'fas karaşet se haz dazığ) “ şeklinde sıralanır.

Ebced sistemi müslümanlar arasında tasavvuf, astronomi, astroloji, edebiyat ve mimari alanlarıyla şifre sistemlerinde kullanılmıştır. Mimaride özellikle Mimar Sinan'ın eserlerindeki oranların belirlenmesinde ve modüler düzenin kurulmasında bu sistem kullanılmıştır.

Ebced hesabında her harfin bir sayıya karşılık gelmesi sonucunda; Türk-İslam kültüründe, söz, harf ve sayı bütünlüğünden doğan bir sanat dalı meydana gelmiştir. Buna “tarih düşürme sanatı” veya kısaca “tarihleme” adı verilir. Şairler ebced hesabı ile tarihi bildiren mısralara “tarih”, kendilerine de “müverrih” ismini vermişlerdir.

Bu sanat, divanlardan mezar taşlarına, sanat abidelerinin kitabelerine kadar çok geniş bir alanda kullanılmıştır.

¹¹ A. Tüfekçioğlu, a.g.e., s.394.

¹² Muharrem Mercanlıgil, Ebced Hesabı, Ankara 1960, s. 20-21.

Tarihleme usulünün ilk defa ne zaman başladığı hakkında kesin bilgi yoktur. Belagat-i Osmaniye isimli esere göre ebced hesabıyla tarih düşürme, hicri sekiz ve miladi on dördüncü asır sonlarında ortaya çıkmıştır.¹³ Arap edebiyatı tarihinde tarih düşürme geleneği yok denecek kadar azdır. Fars edebiyatı tarihi içinde bir miktar üzerinde durulan bu gelenek; Türk edebiyatı tarihi ve özellikle divan edebiyatında vazgeçilmez bir sanat olarak devam ettirilmiştir.

Başta Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Mehmet, IV. Murat, III. Selim olmak üzere on kadar Osmanlı Padişahı bizzat tarih düşürerek bu literatürde yerlerini almışlardır. Yine sadrazamların büyük çoğunluğu tarafından düşürülmüş olan tarihler bulunmaktadır. Şeyhülislamlardan Zenbilli Ali Cemâli, İbn-i Kemâl, Ebussuûd, Pîrî-zâde, Mehmet Es'ad, İsmail Âsım, Efdal-zâde gibi sayılan otuza yakın şeyhülislam düşürdükleri tarihlerle bu alanda başarı göstermişlerdir. Tarih düşürme, Sururi'nin elinde altın çağını yaşamıştır.

Türk-İslam dünyasında yazılan kitabelerde XVII. asrın ikinci yarısına kadar hicri-kamerî tarihler kullanılmıştır. 1840 tarihinden itibaren rûmî takvim de kullanılmaya başlanmıştır.¹⁴

Tarih düşürme, izlenilen metod ve kullanılan edebi sanatlara göre çeşitlere ayrılır. Bu konuda İsmail Yakıt'ın ve Muharrem Mercanlıgil'in kitaplarında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır.

Dini, bilimsel veya sosyal amaçlarla kurulan binalardaki kitabeler, bu tesislerin kimler tarafından, hangi tarihte, hangi maksatla ve ne gibi şartlar altında meydana getirildikleri gibi konularda günümüze ışık tutan önemli belgelerdir.

Çoğu manzum olan bu kitabelerin içinde meşhur şairlerimiz tarafından edebi sanatlar kullanılarak düşürülen tarihler vardır. Ebcedle düşürülen tarihlerin kitabelerde yer alması, içeriği kuru bir ifade olmaktan kurtarmıştır. Ona yeni bir değer kazandırarak anlam, sanat-estetik ve tarih arasında köprü oluşturmuştur. Aruz vezninden gelen musiki, şiirin edebi inceliği, mimari yapı, işleme, süsleme sanatı, hattın verdiği estetik ve ebcedle düşürülen tarihin getirdiği aritmetik, aynı mekanda

¹³ Selahaddin Elker, "Kitabelerde Ebced Hesabının Rolü", Vakıflar Dergisi, S.III, 1956, s.25.

¹⁴ Tüfekçioğlu, a.g.e., 395-400.

ahenkli bir bütünlüğü sağlamaktadır. Bu düzen o dönemde yaşayan insanların ruh zenginliğinin sanat abidelerine yansıdığını ve onlarla bütünleştiğini gösterir. Ebced hesaplı kitabeler tarih ve kronoloji bakımından yardımcı bilgi kaynağıdır.¹⁵ Tarih düşürmenin başka bir faydası ise, müverrihle o olay veya şahıslar arasındaki ilişkinin, günümüz tarihçilerinin objektif değerlendirmelerine imkan verecek şekilde ortaya konulmuş olmasıdır. Düşürülen tarihte geçen olayın temel özellikleri ve kişilerin karakterleri bu manzumelerdeki tarihlerin yanında yer almaktadır. Bu durum olayların tesbitinin anında yapıldığını gösterir. Bir çeşit vak'anüvistlik şeklinde adlandırılabilir bu çalışmalar, birinci dereceden kaynak olarak değerlendirilebilir. Düşürülen her tarih, Türk kültür hayatında birer belge haline gelmiştir.

Mimari eserlerin kitabelerinde bulunan tarih ibareleri onların kronolojik olarak sıralanmasına ve süsleme, dil yapısı, yapı özellikleri gibi ayırt edici konularda kendi aralarında sınıflandırılmasına yardımcı olmaktadır.¹⁶

Genel olarak, Türk kültüründe kitabeler, Türklerin Anadolu'ya gelişleri ve yerleşmeleri sürecinin tesbitinde kolaylık sağlar, tarihi bilinmeyen olayların veya eserlerin tarihlenmesine yardımcı olur, farklı toplum katmanlarına mensub kişilerin kimlikleri, meslekleri gibi konulara ışık tutar. Bu sayede soy kütükleri takip edilebilir, evlilikte takip edilen politikalar tesbit edilebilir ve hangi ailelerin baba mesleğini sürdürdükleri konusunda bilgiler elde edilebilir. Sanatkar isimleri ve ahilik teşkilatındaki usta çırak ilişkileri yine bu kitabelerde bulunabilir. Türk-İslam tasavvuf anlayışında bulunan ölüme gülererek bakma düşüncesi, türbe ve mezar taşlarında ölümün güzel yüzünü gösteren şiirlerle karşımıza çıkmaktadır. Mezar kitabeleri, ölenlerin hastalıkları ve salgın hastalıklar konusunda tıp tarihi bakımından önemli bilgiler içerirler. Ayrıca Türklerin yaşadıkları bölgelerde adeta tapu görevini görürler. Sanat tarihi araştırmalarında tamir ve tadil kitabeleri de önemlidir. 'Mimari eserlerin çoğu birçok defa tamir gördükleri, hatta bazen yeniden inşa edildikleri halde bu

¹⁵ İ. Yakıt, a.g.e., s. 112-130, 346, 392-395; S.Elker, a.g.e., s.17-25; M. Mercanlıgil, a.g.e., s. 37-45, 53.

¹⁶ Prof.Dr. İsmail Yakıt, "Vefat Tarihlerinde Ebced ve Anlam Sanatı", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu 18-20 Aralık 1998, AKSM, İstanbul, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 405-417; A. Tüfekçioglu, a.g.e., s.394.

işlemler kitabelerde belirtilmediği için değişiklik ve yenilikler sağlıklı bir şekilde anlaşılamamaktadır.¹⁷

Kitabelerdeki bilgiler diğer yazılı kaynaklarla ve belgelerle desteklenerek tarihteki boşluklar doldurulabilir.¹⁸

¹⁷ H. Önkal, Osmanlı Hanedan Türbeleri, s. 17.

¹⁸ H. Önkal, Osmanlı Hanedan Türbeleri, s. 17; M. Şeker, a.g.e., s. 28-30; B. Karamağaralı, a.g.e., s. 34-35; Nusret Çam, "Türk Mezar ve Türbelerinin Özellikleri ile İlgili Bazı Düşünceler", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu 18-20 Aralık 1998, AKSM, İstanbul, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 69; Semavi Eyice, "Tarihi Mezarlar ve Mezarlıklara Dair Notlar", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu 18-20 Aralık 1998, AKSM, İstanbul, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 495-541; Mustafa Demir, "Anadolu'da Mezarlıkların İlk Türk Şehirleşmesindeki Rolü", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu 18-20 Aralık 1998, AKSM, İstanbul, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 471-477.

II. KATALOG

1. EYÜP CAMİİ

1458 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır. III. Murad döneminde cami genişletilmiş, 1724'te mahya kurabilmek için minareler yükseltilmiştir. Cami çok yıprandığı için III. Selim zamanında minareler dışındaki bölümler yıkılarak 1790 yılında Hüseyin Efendi nezaretinde yeniden yapılmıştır. 1800 yılında yeni inşaatın tamamlandığı kapı kitabesinden anlaşılmaktadır. Haliç taraftaki minareye yıldırım düştüğü için II. Mahmut zamanına rastlayan 1822 yılında yeniden inşa edilmiştir.

İlk camiin planında merkezi kubbenin iki yanında birer yarım kubbe bulunduğu Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından belirtilmiştir. Bugünkü camiin planı mihrabı çıkıntılı dikdörtgen şeklindedir. Merkezi kubbe iki fil ayağı ve altı sütun üzerine oturtulmuş, etrafını çevreleyen sekiz yarım kubbe ve köşelerde birer küçük kubbe ile üst örtü tamamlanmıştır.

İç avlu on iki sütuna dayanan on üç kubbe ile örtülmüştür. Dış avlunun caddeye bakan iki kapısı bulunmaktadır. Bu kapılardan birinin yanından Hünkar mahfiline giden rampa ve asma bir kat bulunmaktadır. Bu asma katın altına bir takım odalar sıkıştırılmıştır. Avlunun ortasında şadırvan ve avlunun arka tarafında hazire bulunmaktadır.¹⁹

¹⁹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.II, 96-98; Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C. III, İstanbul 1973, s. 348-356; Tahsin Öz, İstanbul Camileri, C.1, Ankara 1962, s.53.

1.1. İnşa Kitabesi

۱. جون سكر روز آلمش اوج سالنده بو
جامعی سلطان محمد بابدي نو

۲. كان هذا مثل جنات النعيم
جمعا لله من قول اتقوا

1.2. İnşa Kitabesinin Transkripsiyonu

1. Çün sekizyüz altmış üç sâlında bu
Câmi'i Şulţân Mehemmed yaptı nev
2. Kâne hâzâ mişlü cennâti'n-na'îym
Mec'me'an-lillâhi min kavli-ittekû

²⁰Yapının inşa kitabesi E. H. Ayverdi tarafından okunmuş ve anlamı yorum şeklinde verilmiştir. E. H. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, s. 350; Bu kitabe yine T. Öz tarafından okunmuş ve anlamı yazılmıştır, T. Öz, İstanbul Camileri, C. I, s. 53 (Tahsin Öz, kitabenin anlamını yazarken özel transkripsiyon işaretlerini kullanmadığı için, biz burada transkripsiyonu yeniden yapmayı uygun gördük. Dipnotun bulunduğu satırda yer alan "الله" şeklindeki ibare bu eserde de Türkçe "lillâhi" olarak yazıldığı için buradaki Arapça ibarenin aslında "الله" şeklinde yazılması gerektiğini düşünüyoruz.).

1.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi

Günümüzde camide bulunmayan bu kitabe daha önce Ekrem Hakkı Ayverdi ve Tahsin Öz tarafından yayınlanmıştır.

Dört mısra'dan meydana gelen kitabe, nazım şeklinde yazılmış, birinci, ikinci ve dördüncü mısra'ların sonunda yer alan و harfleriyle kafiye sağlanmıştır.

1.4. Tecdîd Kitabesi

۱. ذہمی منقاد امر کرد کار وظل رہانی

سرفراز جهانداران وعصرین شاه دورانی

۲. منار نورشان سلطان سلیم خان بلند اقبال

بہین کلبانک دادی ایلدی بر جملہ اذانی

۳. کرین خسروان و قبلہ شاہان عامدر

طراز ملکیتدر شرب و بطحای یزدانی

۴. جهانک نجہ سیدر دار ملک سلطنتداری

که اصحاب کرامک اولدی خامشگاه ذی شانی

۵. خصوصاً بقعه دجلو و منسوب ابی ایوب

ضریح خالد بن زید انصاری نوری

۶. اودرر اینکش غزو علمدار رسول الله

امک دارنه شاهنشاه کونین اولدی مهمانی

۷. انکجوز بیت باکی اولدی برتر عرش اعلادن

همایون مشهدين اوپله دردرك ایت بو طرزانی

۸. او مدفوندر تجلیگاه انوار فیوض سر

او باب ترنك اقطابدر بی شبهه در بانی

۹. جوایدی فتح قسطنطنیه بی سلطان محمد خان

سکروزله دخی اللمی یدینک سال و ازمانی

۱۰. اودم قبر ابی ایوبی قلدي اق شمس الدین

کراستله بو پرده کون کبی اظهار رخشانی

۱۱. کوار شش سنين قتحذف اول فاتح بلده

مزار نژدنه اولمش زهيى بو جامعى باني

۱۲. مرور وقت ايله اما اولب وهن قوي طاري

بو دمده قيلدي نيت اندراسه جار ارکاني

۱۳. ستونده قيامه قالميوب ياراي بالاكير

رکوعه قبسي ميل ايندي بولدى ضعف هر ياني

۱۴. الوي صف سرو ساماني جمله مشرف سجده

تحياته قعودي ايلمشدي قصد خيطاني

۱۵. شه عالم ايندوب بو جامعى هب هدم اساسندن

فاده ايلدي اسي نوين بنياد عمراني

۱۶. درون جامع و حواليسي توسيع ايله قيلدي

بوکا صرف حسبه لله اموال فراواني

۱۷. الهی دفتر اعمالی اول شاه دورانک

قیلوب لبریز اجر ایت نصر ایله مسرور شادانی

۱۸. قرائت ایلسون عارف بو تاریخی مصلیلر

سلیم خان یابدی اعلیٰ معبد ایوب سلطانن

۱۲۱۵

1.5. Tecdîd Kitabesinin Transkripsiyonu

1. Zihî münkâd emr-i Girdigâr u zıll-i Rabbânî
Serfirâz-ı cihândârân u aşrın Şâh-ı Devrânı
2. Menâr-ı nûr-ı şân-ı Sultân Selîm Hân bülend-iqbâl
Bihîn-i gül-bâng dâdı eyledi pür cümle ezânı
3. Güzîn-i husrevân u kıble-i şâhân-ı âmdır
Tırâz-ı melikiyyetdir şûrb-ü bathâ-yı Yezdânî
4. Cihânın nîcesîdir dâr-ı mülk-i şaltanatdârı
Ki aşhâb-ı kirâmın öldi hâmuş-gâh-ı zî-şânı
5. Huşûşân buķ'a-i dîlcû vü mensûb-ı Ebî Eyyûb
Zarîh-i Hâlid bin Zeydi Ensârî-i nûrânî

6. Odurur itgûş gazve-i alemdâr-ı Rasûlullâh
Ânûn dârına şâhenşâh-ı kevneyn oldı mihmânı
7. Ânûnçün beyt-i pâkî oldı berter Arş-ı A'lâdan
Hümâyûn-ı meşhedin öyledir derk et bu tarz ânı
8. O medfundur tecelligâh-ı envâr-ı fiyûz-ı sır
O bâb-ı türbeniñ aqtâbıdır bî-şübhedir bânî
9. Çû itdi feth Kõnstantiniyye'yi Sultân Mehemmed Hân
Sekiz yüzle dahî elli yediniñ sâl u ezmânı
10. O dem kabr-i Ebî Eyyûbı kıldı Akşemseddîn
Kerâmetle bu yerde gün gibi izhâr-ı rahşânı
11. Güzâr-ı şeş sinin fetihden evvel Fâtih-i belde
Mezâr-ı nezdine olmuş zihî bu câmi'i bânî
12. Mürûr-ı vâkt ile emmâ olup vehn-i kavî târî
Bu demde kıldı niyyet indirâse çâr-ı erkânı
13. Sütûnunda kıyâma kalmayûb yârây-ı bâlâ-gîr
Rûkû'a kubbesi meyl itdi buldu za'f her yanı
14. Olup saff serv-i sâ mânı cümle müşerref-i secde
Tahıyyâta ku'ûdi eylemişdi kasd-ı haytânı

15. Şeh-i âlem idüp bu cami'i hep hedm esâsından
Nihâde eyledi üss-i nevîn-i bünyâd umrânı
16. Derûn-ı câmi' vü havâlisini tevsî' ile kıldı
Buña şarf hasbeten lillâh emvâl-i firâvânı
17. İlâhî defter-i a'mâlini ol Şâh-ı Devrân'ın
Kılup lebrîz-i ecr et nasr ile mesrûr-ı şâdânı
18. Kıraet eylesün Ârif bu ta'rîhi muşallîler
Selim Hân yapıd a'lâ ma'bed Eyyüb Sultân'ı

1215

1.6. Tecdîd Kitabesinin Değerlendirilmesi

İki bölümden oluşan kitabenin tacında Fatih'in tuğrası yer almaktadır. Altı üstü yerleştirilmiş her iki bölüm de dörder sütundan meydana gelmektedir. Üst bölüm dört, alt bölüm beş satırdan oluşmaktadır. Kitabenin levhaya hakkedilmesinde güzel bir talik hattı kullanılmıştır. Beyaz mermer üzerine kabartma olarak yazılmış ve altınlanmıştır. Sade bir görünüm arzeden kitabede süsleme işaretleri kullanılmamış, tezhibe yer verilmemiştir.

Türkçe nazım şeklinde kaleme alınan kitabede yer yer Arapça ve Farsça kelime veya terkipler Türkçe ile birbirini tamamlayıcı olarak kullanılmıştır. Bu şekilde oldukça ağıdalı bir dil ortaya çıkmıştır. Her kıt'anın ikinci ve dördüncü satırının sonunda yer alan مصلير harfleri kafiyei sağlamaktadır. مصلير ve مصلير kelimelerinde

hem çift ل harfi kullanılması hem de ilk ل harflerinin üzerine şedde konulması dikkat

çekicidir. Kitabenin Arif isminde bir şahıs tarafından kaleme alındığı son kıt'anın üçüncü mısraından anlaşılmaktadır.

Kitabede Sultan II. Selim tarafından camiin yenilendiği ifade edildikten sonra, Ebû Eyyûb-i Ensârî'nin türbesi orada olduğu için camiin önemli bir yapı olduğu belirtilmiştir. Bu zatın gaza için buralara gelerek şehit düşmesi ve Fatih'in İstanbul'u fethinden sonra, Akşemseddin tarafından türbenin keşfinden bahsedilmektedir. Kitabeye göre Fatih, bu türbenin önemi sebebiyle buraya bu camii yaptırmıştır. Kitabede cami adeta namaz kılıyor gibi tasvir edilerek sütunlarının kıyamda durduğu, kubbesinin rukua eğildiği ve kaidesinin oturduğu ifade edilmektedir. Zamanla harap olan binanın Sultan Selim tarafından temelden yıktınlarak ve genişletilerek minareler dışında yenilendiği anlatılmaktadır. Kitabenin sonunda Şair Arif, bu yeniliğe kendisinin tarih düşürdüğünü ifade etmektedir.

Son mısra'da H. 1215 tarihi düşürülmüştür. Sultan III. Selim'in ismi geçen bu mısra'dan, bu kitabenin 1790 yılında cami yenilenirken hazırlatıldığı anlaşılmaktadır. (Resim 1, 2, 3)

1.7. Minare Tecdîd Kitabesi

۱. نماز بنجامی خلقه اعلان

ادر لر اسم اعظمه مسخر

۲. صلادر شهدیا اهل مذاقه

اولوب شیرین ادر لرله محرر

۳. جقوب آواز عرشه دیدی تاریخ

۱۱۵۶

شهدی

1.8. Minare Tecdid Kitabesinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi

1. Namâz-ı pencgâhı halka i'ân
İderler İsm-i A'zamlâ musahhar
2. Şalâdır Şehdiyâ ehl-i mezâka
Ölub şîrîn edâlarla muharrer
3. Çıkub âvâz Arş'a didi târîh
(Şehdî) (1156)
Te'âlâ şa'nuhû Allâhu Ekber

Dili Türkçe olan bu kitabe nazım şeklindedir ve altı mısradan meydana gelmiştir.

Şair, kitabede, Allah'ın büyük ismiyle beş vakit namazın halka ilan edildiği gibi, kendisinin de Allah'ın büyüklüğünü ifade ederek minarenin yenilenmesine tarih düşürdüğünü ifade etmektedir.

Son mısraında tarih düşürülmüştür. Son mısraın harflerinin ebced sistemindeki sayı değerlerini topladığımızda hicri 1156 tarihini vermektedir²¹, ve bu tarih miladi 1742 yılına tekabül etmektedir.

²¹ İsmail Yakıt; Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı Ve Tarih Düşürme, İstanbul 1992, s. 98.

1.9. Diğer Yazılar

Dış avlu güney girişinin iç tarafında üstte “ما شاء الله تعالى”, altta Cinn

Sûresi'nin 18. Ayeti yazılmıştır.

Dış avludan bir rampa ile hünkar kasına geçilmektedir. Dış avlu batı duvarında girişin üstünde “قال الله تعالى” ibaresinden sonra Sâd Suresi'nin 50.

Ayeti'nin bir bölümü yer almaktadır. Merdivenleri çıkınca koridoru geçtikten sonra oturma salonunun girişinde dış tarafta A'râf Suresi'nin 54. Ayeti'nin ikinci bölümü bulunmaktadır. Bu muhakkak yazının iki tarafında simetrik olarak birer dal üzerinde yapraklar, laleler ve gül bulunmaktadır. Yazı ve bu tezhipler beyaz mermere kabartma olarak hazırlanıp altınla varaklanarak süslenmiştir. Bu kapının iç tarafında Âl-i İmrân Suresi'nin 150. Ayeti yer almaktadır. Aynı renklerin ve hattın kullanıldığı bu dikdörtgen pano da iki yaprak ve üçer laleden oluşan tezhiplerle tezyin edilmiştir. Bu oturma salonundan mahfile geçişi sağlayan kapının salona bakan yüzünün üzerinde Fâtır suresi'nin 34. Ayeti, mahfile bakan yüzünün üzerinde ise İsrâ' Suresi'nin 80. Ayeti bulunmaktadır. Fakat her iki ayetin de başlarında yer alan “وقل”

ibaresi bu panolarda yer almamaktadır. Kuzeye doğru gidildiğinde bu koridor kadınlar mahfili ile birleşmektedir. Bu kapının hemen güney yanında ise üzerinde bir kapısı olan ahşap bir bölmeyle ayrılmış hünkar mahfiline geçilmektedir. Mahfilde bulunan mihrabın üzerine talik yazıyla yine Âl-i İmrân Suresi'nin 37. Ayeti yazılmıştır. mahfildeki kapılardan birinin üzerine beyaz mermere celi sülûs hattıyla “حمد لله بيت”

ibaresiyle tarih düşürülmüştür.²²

Dış avlunun güneybatı köşesinde bulunan ve şu anda Diyanet İşleri Başkanlığına ait kitap satış yeri olarak kullanılan odanın kapısında Kadîr Suresi'nin 5. Ayeti yer almaktadır. Dış avlunun batı bölümünde bugün imam odası olarak

²² E. H. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, s. 350.

kullanılan bölümün kapısında Hattat Hâmid'e ait bir yazı bulunmaktadır. Beyaz mermere kabartma olarak yazılan ve altınla varaklanan bu ibâre, Ankebût Suresi'nin 69. Ayeti'dir.

Camiin batısına birleşik olarak inşa edilmiş kadınlara ait odanın dış avludan girilen kapısında, dışarda Ra'd Suresi'nin 24. Ayeti yer almaktadır.

İç avlunun ortasında bulunan türbenin dört köşesi pahlanmıştır. Köşelerde birer çeşme bulunmakta, çeşmelerin üzerinde Mutaaffifin Suresi'nin 28. Ayeti yer almaktadır. Beyaz zemine altınla yazılmış bu sülûs yazının üst bölümünde yeşil zemine altınla yazılmış kabartma tuğra bulunmaktadır. Tuğradaki yazının ince hatları zamanla kaybolarak okunamayacak duruma gelmiştir.

İç avlunun batı girişinin iç tarafında üstte “لااله الا الله الملك الحق المبين”, altta Nisâ Suresi'nin 103. Ayeti beyaz zemine altınla ve celî sülûs hattıyla yazılmıştır. İç avlu doğu girişinin iç tarafında ise yine aynı renk ve hatla üstte “محمد رسول الله صادق الوعد”, altta da Yûnus Suresi'nin 62. Ayeti yer almaktadır. Bu girişin dış tarafında üstte “ما شاء الله تعالى” ibaresi, alt bölümde ise Hıcr Suresi'nin 46. ayeti bulunmaktadır.

Son cemaat revakında bulunan mihrabiyelerden batı taraftakinin üzerine celî sülûs ile “وعجلوا بالتوبة قبل الموت”, doğu taraftakinin üzerine de “عجلوا بالصلاة قبل الموت” yazılarak hadis metni tamamlanmıştır.

Harime batı taraftan girişi sağlayan kapılardan kuzey duvarına yakın olanının iç tarafında En'âm Suresi'nin 44. Ayeti yer almaktadır. Fakat panoda başta yer alan harfi ayette bulunmamaktadır. Güney tarafa yakın olan batı girişinin üzerinde ise Rûm Suresi'nin 17. ve 18. ayetleri yer almaktadır. Her iki yerde de yazılar beyaza altınla ve celî sülûsle yazılmıştır. Harim batı girişlerinden birinin dış tarafında Zümer Suresi'nin 73. Ayeti bulunmaktadır. Doğu girişlerden kuzeye yakın olanın iç tarafında Saff Suresi'nin 13. Ayeti'nden bir bölüm yer almaktadır.

Mihrap üstünde beyaz mermere altınla ve celi sülüs hatla dikdörtgen formda Âl-i İmrân Suresi'nin 37. Ayeti, onun üzerinde oval formda Bakara Suresi'nin 150. Ayeti yer almaktadır.

Minber alınlığında sülüs Kelime-i Tevhîd'in üst bölümünde talik ile "وما

توفيقى" cümlesi bulunmaktadır.

Kürsü üzerindeki duvara üzerinde yazı bulunan bir halı asılmıştır. Birinci sırada celi sülüs Besmele, ikinci sırada Kelime-i Tevhîd ve üçüncü sırada "الرزق

الله" ibaresinin bulunduğu halı, Süleyman imzasını ve H. 1367 / M. 1947 tarihini taşımaktadır.

Harimde kuşak yazısı ilk sıra pencerelerin üstündedir. Burada Ahzâb Suresi'nin 38-44. ayetleri başta Besmele ve sonda "صدق الله العظيم" ibaresi yer alır.

Güney duvarında devam eden bu yazı kuşağının bittiği yerde mahfil başlamaktadır. Diğer üç duvarda mahfil devam etmekte ve yazı kuşağı bulunmamaktadır. Yazılar beyaz zemine altınla celi sülüs olarak yazılmıştır.

Kubbe göbeğinde Besmele ve Nûr Suresi'nin 35. Ayeti bulunmaktadır. bu yazı Hattat Hâmid Aytaç tarafından yazılmıştır.²³

Mahfilde merdivenlerden çıkıldıktan sonra yer alan batı taraftaki girişin üstünde "يا حضرت بلال حبشي", doğuda ise "يا حضرت ام ابن مكرم رضى الله عنه"

"رضى الله عنه" isimleri ve dua cümleleri yer almaktadır.

²³ Muhittin Serin, Hat Sanatı ve Mehur Hattatlar, İstanbul 1999, s. 195.

Merkezi kubbe sekiz ayak üzerindedir. Kemer aralarında mihrabın sağından itibaren sol tarafa doğru "علي", "عمر رضي الله عنه", "محمد عليه السلام", "الله جل جلاله" , "عثمان رضي", "حسن رضي الله عنه", "حسين رضي الله عنه", "رضي الله عنه" isimleri ve dua cümleleri uzanır. Bu panolar gece mavisi zemine altınla ve celi sülüs hattıyla yazılmıştır.

Harimden mahfile çıkışı sağlayan kapılardan doğu ve batı taraflarda bulunan her iki kapının da üstüne çok düzgün olmayan ya da zamanla yıpranmış olan bir celi sülüs hattıyla "يا مفتاح الابواب افتح لنا خير الباب" şeklindeki dua cümlesi yazılmıştır.

Güney duvarının mihrap hücresinin doğusunda kalan bölümünde camiin yapılışındaki anlam ve önemi çok güzel bir üslup ve ifade tarzıyla ortaya koyan bir levha bulunmaktadır. Beyaza siyahla yazılmış ta'lik levha, altınla yaldızlanmış kendinden desenli ahşap bir çerçeveye sahiptir. Fondaki neredeyse beyaza yakın açık pastel tonlarda renklerin kullanıldığı bir ebru kompozisyona ayrı bir ahenk getirmiştir.

يشمزمي بو شهر خلقته بو نعمت باري

حيب اكرمك باري ابا ايوب انصاري

١٤١٩ علي طوسي

şeklinde yazılan bu ibareyi,

“ Yetişmez mi bu şehir halkına bu ni’met-i Bârî

Ḥabîb-i Ekremîñ yârî Ebâ Eyyûb-i Enşârî

Ali Tûsî 1419 ” (?)

şeklinde transkribe edebilirsiniz. Buradan hattın Ali Tûsî tarafından 1419 tarihinde yazılmış olduğunu anlamaktayız. Bu şiirde, “bu şehir halkına peygamberin arkadaşından daha büyük nimet mi olur” şeklinde bir ifadeyle Ebû Eyyûb-i Ensârî'nin büyüklüğü dile getirilmiştir.

Harimin batı duvarında, sekilerle yükseltilmiş revaklı bölümün iç tarafında yer alan pencerelerin arasında kalan bir bölüme yerleştirilmiş bir levha bulunmaktadır. Dikdörtgen formunda çini bir çerçeve içine alınmıştır. Yazı metalik gri renkte bir madene kabartma olarak yazılmıştır. Bu maden gümüş olabilir. Celi sülüs olan الجنة

” تحت ظلال السيف ” şeklindeki bu hadis metninin sol üst köşesine daha küçük ölçülerde

sülüs olarak ” صدق رسول الله ” ibaresi yerleştirilmiştir. 1212 tarihli ve “Muhammed İzzet”

imzalı bu levhanın ilgi çeken yönü alt tarafta Latin Alfabesi ile “Mahmut Celaledin 1829” ibaresinin bulunmasıdır.

2. FATİH CAMİİ

Cami, 1463-1470 yılları arasında, Fatih Sultan Mehmet tarafından, daha önce yıkılmış olan Apustol Kilisesi'nin yerine, yaptırılmıştır. Bu ilk binanın 1765 depreminde yıkılması üzerine, cami, Sultan III. Mustafa döneminde Mimar Mehmet Tahir Ağa tarafından yeniden inşa edilmiş ve 1771 yılında ibadete açılmıştır.

Külliyeye binaları cami, mektep, kütüphane, sekizer adet âlî ve tâlî medreseler, imaret, kervansaray, tabhane, darüşşifa ve hamamdan oluşmaktadır.

Eski Fatih Camii'nde, merkezi kubbe, iki fil ayağı ile ikisi müstakil dört paye ile taşınmakta iken, Yeni Fatih Camii'nde plan değiştirilerek merkezi kubbe dört fil ayağı üzerine oturtulmuş ve dört yönde birer yarım kubbe ile desteklenmiştir. Köşelerde kalan açıklıklar ise köşe kubbeleri ile kapatılmıştır. Türbenin yanından geniş bir rampa ile girilen hünkar kasrı, ikinci yapıda ilave edilmiştir. Eski yapı birer şerefeli, yeni yapı da ikişer şerefeli iki minareye sahiptir. Tahsin Öz, yenilenme sırasında camiin genişletilmediğini söylemektedir.

Eski Fatih Camii'nin mimarı Sinan-ı Atik'dir. Bu binadan kalan bölümler, revaklı iç avlu, mukarnaslı taç kapı ve şerefelerine kadar minarelerdir. İlk yapının plan şeması, ilk defa Ağaoğlu Mehmet tarafından ortaya konulmuştur. Bu yapının

güney yöndeki yarım kubbesi, Üç Şerefeli Camii'ndeki toplu mekan elde etme çalışmasının gelişmiş bir aşamasıdır. Bu planın günyüzüne çıkması, Üç Şerefeli Cami ile Bayezid Camii arasındaki gelişme çizgisinin anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir. Eski Fatih Camii'nin kubbe çapının ortalama 26 m. olduğu, Tarih-i Cami-i Şerif-i Nuru Osmanî Risalesi'nden anlaşılmaktadır.

Tahir Ağa inşaat sırasında, eski caminin klasik tarzı ile yeni yapılan Barok tarzı bütünlük içinde kullanmıştır. Bu sırada yapılan alçı pencereler son zamanlarda zarar gördüğü için, daha sonraki bir dönemde bunların yerine hoş bir görüntüsü olmayan kara kalem süslemeli çerçeveler takılmıştır.

İç avlunun dört tarafındaki revaklar, mukamaslı başlıklara sahip 18 sütuna dayanan 22 kubbe ile örtülmektedir. Ortada şadırvan yer almaktadır. Son cemaat yerinin iki başındaki pencere üstlerinde bulunan çini alınlıklar Fatih devrinden kalmıştır.²⁴

²⁴ Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, Hadîkatü'l-Cevâmi', Camilerimiz Ansiklopedisi, (açıklama ve ilaveleriyle yayına hazırlayan: İhsan Erzi), C.I, Tercüman Yayınları, İstanbul 1987, s.30-34; Mehmed Zıllî oğlu Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman, C.I, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1969, s.141-144; Suut Kemal Yetkin, İslam Mimarisi, III. Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1965, s.235-236; Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1481), C. III, Baha Matbaası, İstanbul 1973, s.356-385; Hakkı Önkal, Camilerimiz, II, DİB, Ankara 1998, s. 28-39; Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1986, s. 107-112; Tahsin Öz, İstanbul Camileri I, TTK, Ankara 1962, s. 56-59; Şehabeddin Uzluk, "Konya'daki Selimiye Camii, İstanbul'daki Fatih Camii'nin Bir Benzeri", Vakıflar Dergisi, IX, s. 174-175; Aynur Erbaş, Fatih ve II. Bayezid Devrinden Günümüze Ulaşan İstanbul Camilerinin Kitabesi ve Cefî Yazıları, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990, s.20.

2.1. İnşa Kitabesi²⁵

١. اتفق الفراغ بحمد الله القدير الخير على اعمال عباده
٢. والبصير من بناء هذا المسجد الجامع للفضائل على
٣. الوجه الاتم الذي اسس على التقوى من اول يوم
٤. بامر من ملاء الارض بمعدلت احبى بهارمى علم و عرفان
٥. لاجران يظهر الخيرات فى ملكه اختاره الله من آل عثمان
٦. وهو السلطان الاعظم والحاقان الافخم الفاح بسيفه لهذه البلدة التى
٧. لم يخلق مثلها فى البلاد ولم يصنع نظيرها بايدى العباد

²⁵ Bu kitabe daha önce Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından okunmuştur, a.g.e., s. 385-387: (

Ayverdi, beşinci satırda yer alan "يظهر" kelimesini "يظهر" şeklinde okunmuşsa da kelimedeki

"بن" harfinin noktası kitabede açıkça görülmektedir. Dokuzuncu satırda yer alan "ظ"

ibaresi "السلطان" ibaresi –baskı hatası olabilir- tamamen atlanarak Sultan Yıldırım Bayezid'in

babası Sultan Orhan olarak geçmektedir. Kitabenin sonunda bulunan imza ibaresi bu

kaynakta belirtilmemiştir.); Aynı kitabe, Şehabettin Uzluğ Tarafından Vakıflar Dergisi'nin

9. sayısında yayınlanmıştır, "Konya'daki Selimiye Camii, İstanbul'daki Fatih Camii'nin Bir

Benzeri", s. 174-175: (İkinci satırdaki "للفضائل" kelimesi burada "للفضائل" şeklinde,

ondördüncü satırda yer alan "نافع" kelimesi "نافع" ve "امينا" kelimesi "آميناً" şeklinde

yazılmıştır. Onbeş ve onaltıncı satırlarda yer alan "ثانمئة" kelimeleri "ثانمئة" şeklinde

yazılmıştır.); Aynur Erbaş aynı inşa kitabesini, Fatih ve II. Bayezid Devrinden Günümüze

Ulaşan İstanbul Camilerinin Kitabesi ve Celf Yazıları isimli basılmamış yüksek lisans

tezinde ele almıştır, s.21-27: (Bu çalışmada yine dokuzuncu satırda yer alan "بن"

"السنية" kelimesi "السنية" ibaresi atlanmıştır. Onbirinci satırda yer alan "السنية"

"ثانمئة" kelimeleri "ثانمئة" şeklinde yazılmıştır. Onbeş ve onaltıncı satırlarda yer alan

"ثانمئة" kelimeleri "ثانمئة" şeklinde yazılmıştır. Kitabenin sonunda bulunan imza ibaresine bu çalışmada da yer

verilmemiştir.)

۸. ولم يتيسر فتحها لبعض الخلفاء فضلا عن السلاطين والامراء مع بذلهم المجهود في نيل هذا المقصود السلطان
 ۹. محمد خان ابن السلطان مراد ابن السلطان محمد ابن السلطان بايزيد ابن السلطان مراد ابن ارخان ابن عثمان
 ۱۰. لازلت سرادقات خلاه مصحوبة بالطاق الرحمان
 ۱۱. ولا خلاسته السنية في كل حين واوان من الاولاد
 ۱۲. والاتصار والاعوان وافاض الله تعالى على اسلافه
 ۱۳. سجال الغفران واسكنهم اعلى غرف الجنان
 ۱۴. هذا دعاء للبرية نافع فيرحم الله عبداً قال امينا
 ۱۵. في الشهر المبارك رجب لسنة ۸۷۵ خمس وسبعين وثمانية وقد كان
 ۱۶. البداية في جمادى الاخرى لسنة ۸۶۷ سبع وستين وثمانية
- كتبه على بن صوفي

2.2. İnşa Kitabesinin Tercümesi

"İlk günden Allah Korkusu üzerine inşa edilen ve bütün iyilikleri kendinde toplayan bu mescidin binası (inşası) nın tamamlanmasına, yeryüzünü ilim ve irfanla dolduran bir emirle, Allah'ın Osmanogullarından seçtiği, mülkten hayır olanı açığa çıkarmak niyetiyle bu beldeyi kılıcıyla fetheden Yüce Hakan ve Büyük Sultan Fatih tarafından muvaffak olunmuştur. Bu mescidin benzeri kullar eliyle diğer beldelede yapılmadı ve Osman oğlu Orhan oğlu Sultan Bayezid oğlu Sultan Mehmed oğlu Sultan Murad oğlu Sultan Mehmed Han'dan başka, fethetmek için gösterdikleri büyük çabalara rağmen, sultanlar ve emirlerden çoğuna ve halifelerden bir kısmına

buranın fethi müyesser olmadı. Allah'ın lütfuna mazhar olan bu külliye zeval bulmasın. Onun yüce makamı her zaman evlat, yardımcı ve avanelerden eksik olmasın. Ve Allah onları Cennet mertebelerinin en yücesinde iskan etsin. Yaratılmışlar için faydalı olan bu duama amin diyen kula Allah rahmet etsin. Sekizyüz yetmiş beş senesinin ^{Recep} Cemâziye'l-âhir ayında başlamış ve sekizyüz ^{altmış} yetmiş ^{yedi} altı yılının mübarek ^{Cemâziye'l-âhir} Recep ayında tamamlanmıştır." (Resim 4, 5, 6)

2.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi

Giriş kapısının üstünde ve iki yanında bulunan on altı satırlık Arapça kitabe, devrin meşhur hattatı Ali b. Sofî'nin eseridir. Ali b. Yahya Sofî, Yahya Sofî'nin oğludur.²⁶

Fatih Camii kitabeleri Osmanlı Celî Sülûsünün tarihi gelişmesini ve eriştiği seviyeyi göstermesi ve belgelendirmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Burada harfler keskin, ahenkli ve yepyeni oran ve kaidelere ulaşmıştır. Özellikle ortadaki iki satırlık kitabede harf, istif ve harekeler mükemmellik derecesindedir. Üst satırda "فی" kelimesi sağ ve sol tarafta eşit mesafe bırakacak şekilde satır

ortasında uzatılmış, ve üst satırın son kısmındaki "عشان" kelimesindeki "ن"

harfi ise satır başına kadar çekilerek ahenk sağlanmıştır.²⁷

Bu kitabede Fatih'ten Osman Bey'e kadar olan sultan isimleri de yer almaktadır.²⁸ Üst ortada iki, yanlarda yedişer satırdan oluşur. Sağ panoda başlayan kitabe, ortada devam eder ve sol tarafta tamamlanır. Mermer üzerine kabartma

²⁶ T. Öz, a.g.e., s. 57; A. Erbaş, a.g.e., s. 20, 27.

²⁷ A. Erbaş, a.g.e., s. 27.

²⁸ T. Öz, a.g.e., s. 57.

halinde celi sülüs hattıyla yazılmış ve altınlanmıştır. “Zamanla kırılmış olan bazı noktalar, sonradan zer mürekkeple yüzeysel olarak ilave edilmiştir. Kapı üzerindeki kitabe 0.80x2.61 m. ölçülerindedir.”²⁹ (Resim 4, 5, 6)

2.4. Diğer Yazılar

Harim kuzey girişinin batı tarafında beyaz mermer üzerine lacivert renkli bir çeşit değerli taşla ve altın yaldızla, Hattat Demirci Çelebi tarafından, İstanbul'un fethini müjdeleyen hadis³⁰ kabartma olarak yazılmıştır.³¹ Bu yazı günümüzde koyu yeşil zemin üzerinde, beyaza yakın çok açık yeşil bir renktedir. Üç satırlık muhakkak hatla yazılmış olan yazıda satırlar arası kabartma çizgi ile ayrılmıştır. Sol alt köşede bulunan altınlanmış imza cümlesinde harfler birbirine karışmış durumdadır.

Avlunun dört tarafındaki pencerelerin dış alınlıklarında bulunan yazılar, beyaz ham mermer üzerine hakk edilmiş, daha sonra zemini yeşil somaki mermer ile mozaik tarzında kakılarak doldurulmuştur. Yakut-i Musta'sımî yazı şeklinde Besmele ile Fatiha Suresi yazılmıştır. Evliya Çelebi'ye göre bunlar mermer üzerinde bugüne kadar görülen ilk Yakut yazıdır. Bu yazıların hattatı da Yahya Sofi'dir.³²

Harimin güneye yakın olan batı girişinin üzerinde bulunan 1185 (1771) tarihli “³³سلام علی فوج فی العالمین انا كذلك نجزي المحسنين” ayeti, 1110 Rumi tarihli imza

²⁹ A. Erbaş, a.g.e., s. 21.

³⁰ Ayrıntılı bilgi için bakınız; Ali Yardım, “Türk'ün Şeref Madalyası, Fetih Hadisi”, Kubbealtı Akademi Mecmuası, S. 3, Temmuz 1979, s. 62-74.

³¹ A. Yüksel, a.g.e., s. 202; A. Erbaş, a.g.e., s. 142.

³² Evliya Çelebi, a.g.e., s. 142-143; T. Öz, a.g.e., s. 57; A. Erbaş, a.g.e., s. 28-29.

³³ Saffât Suresi, Ayet: 79-80.

ile Hattat Bursalı Ali tarafından yazılmıştır.³⁴ Batı girişlerinin kuzey taraftaki

kapısında ise firuze renkli zemine altın celi sülüs yazı ile "اللهم اغفر لي خطاياي و"

اللهم اغفر لي خطاياي و" ibaresi yazılmıştır. Burada "لي" hecesinde bulunan keşidenin ortasına

kalp şeklinde bir düğüm yapılarak boşluk doluluk dengesi, estetik güzellik ve hareket sağlanmıştır. Yazının altınları, günümüzde yer yer dökülmüştür. Harimin doğu

girişlerinden güney tarafta bulunan kapının üzerinde "اللهم اغفر لي وارحمي و"

اللهم اغفر لي وارحمي و" ibaresi yazılmıştır. Batı duvarına yakın olan doğu girişinde ise "

قال الله تعالى فادخلي في عبادي وادخلي جنتي³⁵ ayeti bulunmaktadır. Avluda

bulunan hünkar kasrı girişinin üzerinde "قال النبي عليه السلام من بنى مسجدا لله بنى"

قال النبي عليه السلام من بنى مسجدا لله بنى" hadisi yazılmıştır.

Bu camiin son cemaat mahallinin yan pencere alınlıklarında bulunan orjinal çini panolardaki yazıların hattı da Yahya Sofî'ye aittir. Bu panolardaki celi sülüs yazılar devrinin karakterini yansıtır. Besmele ve Ayet el-Kürsî'nin tamamını oluşturan sekiz çini pencere alınlığından bugün sağ yan pencerede Besmele ve sol yan tarafta Ayet el-Kürsî'nin son ayetinin bulunduğu iki pano kalmıştır. Yazılar celi sülüstür. "۱"

harfleri uzun tutulduğu için yazının üst kısmında boşluk meydana gelmiş, sarı renkli kûfî hatla yazılmış bir ibare ile ve ayrıca firuze renkli ince rûmî helezonlarla

³⁴ T. Öz, a.g.e., s. 57.

³⁵ Fecr Suresi, Ayet: 29-30.

doldurulmuştur.³⁶ Batıda bulunan pencere alınlığında lacivert, beyaz ve turkuaz renklerde çini motifler üzerine beyaz muhakkak hatlı besmele ve üst sırada daha küçük puntolarla sarı renk ve kufi yazı ile “³⁷لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ” ayeti yazılmıştır.

Doğudaki simetrik pencerenin alınlığı ise, batıdaki gibi üst ortası sivri yanım daire formunda düzenlenmiş ve lacivert, mavi ve beyaz motifler üzerinde beyaz celî sülûs “³⁸وَلَا يَأْذُوهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ” ayeti yazılmıştır. Üst sırada ise beyaza yakın açık

yeşil renkte kufi yazı ile “³⁹إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا” yazılıdır. Günümüze ulaşamayan

diğer pencere alınlıklarında da burada yer alan bakara suresinin 255, 256 ve 257. ayetlerinin tamamlandığını, birbirini belirli aralıklarla takip eden bu yazılara bakarak söyleyebiliriz. Yer yer çinileri dökülmüş olan doğu pencere alınlığı, diğerlerinden daha eski ve orjinal durmaktadır. Bu pencerelere bakıldığında aradaki pencereler ile bir bütünlük olması gerektiği düşüncesi akla gelmektedir. Bu sebeple diğer pencere alınlıklarındaki çinilerin tamamen yok olduğunu söyleyebiliriz.

Harim kuzey girişinin ahşap kapı kanatlarından sağ kanadın üst bölümünde kufi hatla “³⁷بَنِي اللَّهِ بَيْنَا” ibaresi, sol kanadın üst bölümünde “³⁸مِنْ بَنِي اللَّهِ مَسْجِدًا” kufi hatla

“³⁹فِي الْجَنَّةِ” ibaresi yazılarak hadis metni tamamlanmıştır. Yine sağ kanadın alt

bölümünde celî sülûs yazı ile “³⁹وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ” sol tarafa ise “³⁸تَصْرَمِنَ اللَّهُ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ”

yazılarak Saff Suresi'nin 13. Ayetine yer verilmiştir.

³⁶ A. Erbaş, a.g.e., s. 27-28.

³⁷ Bakara Suresi, Ayet: 256.

³⁸ Bakara Suresi, Ayet: 255.

³⁹ Bakara Suresi, Ayet: 257.

Harimde, batı duvarının kuzey taraftaki girişinin harime bakan yüzünde, üstte koyu yeşile altınla ve muhakkak yazı ile " يا ايها النفس المطمئنة ارجعي الى ربك راضية "

"⁴⁰ ayeti yazılıdır. Yine batı duvarının güneyde bulunan girişinin iç tarafında "

" اللهم اهدني بالهدى ووقني بالتقوى " şeklinde bir dua cümlesi yer almaktadır. Doğu

duvarının güney tarafındaki girişin iç yüzünde " قال النبي عليه السلام اللهم افتح لي ابواب "

" ا " harfinde olması gereken " لا " kelimesindeki " السلام " ibaresinde bulunan " رحمك "

yazılmayarak " السلم " şeklinde yazılmıştır.

Mihrabın üstünde yeşil zemine altınla Al-i İmran Suresi'nin 39. Ayeti yazılmıştır.

Minberin yan taraflarında geçiş açıklığının üzerinde yazılar bulunmaktadır. batı yüzünde açık yeşil zemine altınla yazılmış muhakkak Besmele, doğu yüzünde ise "⁴¹ وما ارسلناك الا رحمة للعالمين " ayeti yazılmıştır.

قال النبي صلى " Hünkar mahfilinin yanındaki duvarda istifli celi sülüs hatla "

"⁴² الله عليه وعلى الواسحابه وبارك وسلم " ibaresinin altına fethi müjdeleyen hadis

yazılmıştır. İmzanın ve alt sırada küçük puntolarla yazılmış yazıların okunamayacak kadar silindiği bu ibare, 1227 Rûmi tarihlidir.

⁴⁰ Fecr Suresi, Ayet: 27-28.

⁴¹ Enbiyâ Suresi, Ayet: 107.

⁴² Ayrıntılı bilgi için bakınız; A. Yardım, "Türk'ün Şeref Madalyası, Fetih Hadisi", s. 62-74.

Hünkar mahfilindeki mihrabta Al-i İmrân Sûresi'nin 37. Ayeti celi sülûs hatla ve istifli bir şekilde yazılmıştır.

Kubbe göbeğinde maviye beyaz muhakkak hatla Besmele ve Taha Suresi'nin ilk altı ayeti yer almaktadır.

Merkezi kubbeye geçişi sağlayan pandantiflerden güneybatıda bulunanda "ابو

عثمان", kuzeydoğuda "عمر رضی الله عنه", güneydoğuda "بكر الصديق رضی الله عنه

رضی الله عنه" ve kuzeybatıda ise "علي رضی الله عنه" isimleri mavi zemine beyaz

muhakkak ve reyhani hatla yazılmıştır. Zamanla buradaki mavi renkte yer yer dalgalar ve lekeler meydana gelmiştir. Mihraptaki yarım kubbeyi taşıyan pandantiflerden batıdaki "الله غنبي", doğudaki "محمد عليه السلام" ibareleri yer

almaktadır. Doğu yarım kubbeye geçişi sağlayan dört pandantiften ortada yer alan iki tanesinde yazı bulunmaktadır. Bunlardan güney taraftaki pandantifte "طلحة",

kuzeydekinde ise "زبير" isimleri yer almaktadır. Batı yarım kubbeyi taşımakta

pandantiflerden güneydekinde "ابوعبيدة" ve kuzeyde bulunan pandantifte "عبد

الرحمن" isimleri bulunmaktadır. Doğu ve batı yarım kubbelerin kalemişi süslemeleri

2000 yılının Ağustos ayında yenilenmiştir. Kuzey yarım kubbeyi taşıyan orta pandantiflerden doğuda bulunanda "سعد", batıda bulunanda ise "سعيد" isimleri yer

almaktadır. Böylece bu yapıda Allah ve Peygamber isimlerinin yanında hemen her yapıda görülen dört halife isimlerinden başka, bazı yapılarda görülen sahabe isimleri de yer almaktadır.

Harimin güneybatı köşesindeki küçük kubbenin kuzeydoğu köşesinin üzerine oturmakta olduğu ayağın doğu yüzünde İstanbul'un fethini müjdeleyen hadis bulunmaktadır. Birinci satırda nesih “**عن عبد الله بن بشر الغنوي**” ibaresi, ikinci satırda sülüs “**قال رسول الله صلى الله عليه وسلم**”, üçüncü ve dördüncü satırlarda ise fetih hadisinin metni⁴³ yer almaktadır. Merkezi kubbenin oturduğu güneydoğu fil ayağının batı yüzüne “**قال الله تعالى انما يخشى الله من الفقر محمد اسعد اليساري غفر الله ذنوبه ١٢٠٣**” şeklinde ayet, imza ve tarih yazılmıştır.

Mihrabın karşısındaki müezzin mahfilinin ikinci sıra üst ikinci sıra küçük galerilerinde padişah tuğralı koyu yeşil zemine altınla ve celi sülüsle “**حسبنا الله ونعم الوكيل**” yazılmış ve kenarları son döneme ait tezhip motifleriyle süslenmiştir. Yine bu mahfilin doğu tarafında celi sülüs ve nesihle yazılmış “**حسن**” ibareleri bulunmaktadır.

Güneybatıda bulunan fil ayağının doğu yüzünde küçük boyutlu celi sülüs ile “**انه من سليمان وانه**”⁴⁶, büyük puntolu celi sülüs ile de Besmele ibareleri yazılmış

⁴³ Ayrıntılı bilgi için bakınız; A. Yardım, “Türk’ün Şeref Madalyası, Fetih Hadisi”, s. 62-74.

⁴⁴ Fâtır Suresi, Ayet: 28.

⁴⁵ Âli İmrân Suresi, Ayet: 173.

⁴⁶ Neml Suresi, Ayet: 30.

Mehemmed Emin imzalı ve 1179 Rûmî tarihli bir levha bulunmaktadır. Altınlar günümüzde dökülmüştür.

قبة الله آتین الوق " Avlu sütunlarının madeni bileziklerine hakkedilmiş bulunan "

۱۰۲۱ سنه ۱۰۲۱ "ایمال الوندی کبه عثمان جلی" şeklinde Osman Çelebi tarafından yazılan

yazı H. 1021/ M.1612 yılında Kabe'ye bir altın oluk imal edildiğini belirtmektedir.

Yine bu madeni bileziklerde dikkati çeken "مبارك سفروك بکرمي برنده عظیم احراق واقع"

۱۰۴۲ سنه ۱۰۴۲ "اولدی" şeklindeki diğer bir yazı da, H. 21 Sefer 1042/ M. 12 Nisan 1633'te

büyük bir yangın olduğunu içeren İstanbul şehircilik tarihi bakımından oldukça önemli bir nottur.

Madeni bilezikler üzerine yazı yazmak özel uçlu kalemler, yetenekli ve sabırlı ustalar gerektirdiği için kolay değildir. Yazıların büyük bir kısmı usta elinden çıkmış gibi sanatkarane yazılmıştır. bir kısmı da ziyaretçiler tarafından yazılmış olmalıdır ki alalade yazılardır. Bu yazıların içeriklerini tam olarak okuyup tasnif etmek zordur. Bazıları rahat okunmakta, bazıları ise zaman aşımından dolayı hiç okunamamaktadır.⁴⁷

3. BAYEZİD CAMİİ

Kitabesine göre 1501-1505/1506 tarihleri arasında, Sultan II. Bayezid tarafından yaptırılan cami, Klasik Osmanlı dönemi mimarisinin 16. Yüzyıl başında

⁴⁷ Remzi Duran, "Selatin Camilerindeki Avlu Sütunlarının Madeni Bileziklerine hakkedilmiş Yazılar Üzerine", DEÜ İF Dergisi, S. XI, İzmir 1998, s. 135-140.

İstanbul'da eriştiği abidevi bir ifadenin örneğidir. İstanbul'da şekli bozulmadan bugüne kadar gelen en eski selatin camiidir. Bununla birlikte planı eski Fatih Camii'ne dayanmaktadır.

Külliyesi; cami, Sultan Bayezid ve Selçuk Hatun türbeleri , aşhane-imaret, sıbyan mektebi, tabhaneler, medrese ve handan meydana gelmiştir. Külliye binaları birbirinden bağımsız ve dağınık bir şekilde, geniş bir alana yayılmıştır.⁴⁸

Plan itibariyle, dört fil ayağı üzerine oturtulmuş yaklaşık 17 m. çapındaki merkezi bir kubbe, iki yönde birer yan kubbe ile genişletilmiş ve yan sahinlar dörder küçük kubbe ile örtülmüştür. Yapının iki tarafında ortadakiler büyük olmak üzere beşer kubbeli tabhane kanatları uzanmaktadır. Avluyu dört taraftan kuşatan revaklar toplam yirmi dört kubbe ile örtülmüştür. Narin hatları ile ahenkli bir cepheye ve zarif minarelere sahiptir. Tamamen kesme küfeki taşından yapılan caminin kemerlerinde ve bordürlerinde renkli taşlarla bezemeler yapılmıştır.⁴⁹ 'Ana kubbeyi taşıyan payelerin arasına doğu ve batıda iri birer sütun oturtulmuş olmasına rağmen, yan sahinler da orta sahna katılmakta ve merkezi bütünlük bozulmamaktadır. Türk cami mimarisinde harimin yan kubbelerle büyütilerek toplu mekan elde etme arayışının, İstanbul Fatih Camiinden sonraki ikinci ve çok önemli bir adımını teşkil eder. Yalnızca planda değil üçüncü boyutta da uygulanan modüler tasarım, kesin ve şaşmaz bir geometriye dayanır.⁵⁰

37x37 m. ölçülerindeki harime biri cümle kapısından diğer ikisi de yan kapılardan olmak üzere üç açıklıkla girilir.Cümle kapısının iki yanındaki payandalarda düzenlenmiş iki merdivenle, konsollara dayalı mermer mahfile çıkılır.

⁴⁸ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.I, 145-146; Hakkı Önkal, Camilerimiz III, Ankara, 2000, s.4; İ. Aydın Yüksel, Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520) V, İstanbul 1983, s.192;Yetkin, a.g.e., s. 238-240; O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s.134-139; Feridun Akozan",Türk Külliyesi", Vakıflar Dergisi, S. VIII, 307 İA, TDV, C.6, s.45.

⁴⁹ H. Önkal, a.g.e., s.4-11; Yüksel, a.g.e., s.192;Yetkin, a.g.e., s. 238-240; İA, TDV, C.6, s.46.

⁵⁰ H. Önkal, a.g.e., s. 4-5.

Harime girildiğinde mermerden yapılmış hünkâr ve müezzin mahfilleri ile mihrap ve minber, yine mermer işçiliğine dayanan süslemeleriyle dikkat çekmektedir. Kubbe, yarım kubbe, pendentif ve kemerlerde bulunan kalem işi bezemeler son zamanlara aittir. Camiin ahşap kapı ve pencere kanatları da işçilik bakımından devrinin en güzel örnekleridir.

Harimin yan kubbelerinden kuzeyde bulunanların altında açılmış birer adet geniş sivri kemerli açıklıkla yanlardaki tabhanelere geçilir. Tabhaneler kuzeyde, dışardan girişe imkan veren birer kapıya daha sahiptirler. Vaktiyle camie bitişik, fakat müstakil birer mekan olan tabhaneler, ocaklı ve fenerlidirler. Beşer birimden meydana gelmişlerdir. Ortada fenerli bir hol ve ona açılan ocaklı dörder odadan oluştuğu anlaşılmaktadır. Buralar gezgin dervişlerin, sufilerin, gelen-gidenlerin, yolcuların kısa süreli misafir edildikleri birer kurumdu. Zamanla bu sosyal hizmet başka yerlerde sağlanmaya başlanınca, tabhaneler harime dahil edilmiştir.

Zemini mermer döşeli, duvarları altı üstü pencerelerle hafifletilmiş avluya, üç yönde bulunan üç kapı ile girilir. Vaktiyle üstü açık olan şadırvanın IV. Murad tarafından yaptırılan basık kubbesi avlunun ahengini bozmaktadır. Avludan harime geçiş son cemaat revakının ortasında yer alan taç kapı ile sağlanır. Köşelikleri kabarık bu taçkapının mukamalı kavsarasının altında inşa kitabesi bulunmaktadır.

Minareler, tabhanelerin iki ucuna yaklaşık 79 m. aralıkla yapılmıştır. Doğuda bulunan minarenin yapıldıktan kısa bir süre sonra yenilenmiş olabileceği ileri sürülmüştür. Kaideleri ve renkli taş bezemeleri ile dikkati çeken minarelerin yükseklikleri ölçülüdür. Kaidelerde bulunan makûlî yazılar başarılı bir istifin örneğidir.⁵¹

Bu yapının inşasında Mirîva Mustafa Bey bina nazır, Hasan b. Cendere bina emini, önce Hüsâm ve daha Nasuh bina katibi, Aydın Bey Yeniçeri Ağası ve Yeniçeri Efendisi Mehmed b. İbrahim de mutemet olarak görev yapmışlardır.⁵²

⁵¹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.I, 145-148; H. Önkâl, a.g.e., s. 6-11; Aydın, a.g.e., s. 197-201; Yüksel, a.g.e., s.238-240; İA, TDV, C.6, s.47-48.

⁵² A. Yüksel; a.g.e. s. 192.

“Ayvansarâyî ve Ahmed Ata Bey’in görüşüne göre camiin mimarı Mimar Hayreddin, Mustafa Nuri Paşa’ya göre Mimar Kemaleddin’dir. Rıfki Melûl Meriç ise camiin mimarının Yakup-şah b. Sultan-şah olduğunu ifade etmektedir. Yakup-şah’ın yapıda bir mimar olarak çalıştığı kesindir, fakat başmimar olup olmadığı konusunda kesin bilgilere henüz ulaşılammıştır. Mimar Ali b. Abdullah ile Mimar Yusuf b. Papas ise Yakup-şah’ın yardımcılarıdır. Şeyh Hamdullah’a ait hatların bulunduğu camide demir işlerinde topçubaşı Bâli Bey, zincirlerin hazırlanmasında Derviş Mehmed, cila işlerinde Hacı Arab ve kandillerin süslemesinde nakkaş Yusuf emek sarfetmişlerdir.”⁵³ Evliya Çelebi, zamanında mermer mihrap üzerinde bulunan Şeyh

Hamdullah tarafından yazılmış bir ayetten bahsediyorsa da bugün mevcut değildir.⁵⁴

“Önceleri Yakut-i Musta’sımî gibi yazan Hamdullah, öğrencisi olan II. Bayezid’in arzusu üzerine yoğun bir çalışma temposu sonunda kendi stilini ortaya koymuştur.

Bayezid Camiindeki yazılar bu çalışmanın ürünüdür.”⁵⁵

⁵³ H. Önkâl; a.g.e., ss. 12-13.

⁵⁴ Evliya Çelebi, a.g.e. s. 74.

⁵⁵ Nusret Çam; İslamda Sanat, Sanatta İslam, II.baskı, Ankara 1997, s. 136. Bayezid Camii mimarisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Hakkı Önkâl, Camilerimiz III, s.4; İ. Aydın Yüksel, Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520) V, s.192; S. K. Yetkin, a.g.e., s. 238-240; O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s.134-139; İA, TDV, C.6, s.45.

3.1. İnşa Kitabesi ⁵⁶

۱. بنى هذا الجامع الجليل الشان والعمارة الرفيعة البنيان من فواضل صدقات السلطان الاعظم
۲. السلطان بايزد بن السلطان محمد بن السلطان مراد خان خلد الله ملكه و سلطانه وقد وقع
۳. الابتداء بالبناء فى اواخر ذى الحجة لسنة ست وتسعمائة واتفق الاتمام فى سنة احد عشر و تسعمائة هجرية

⁵⁶ Kitabe, daha önce Aydın Yüksel ve Aynur Erbaş tarafından küçük farklılıklarla okunmuştur.

Yüksel, a.g.e., s.202 (Kitabede geçen "صدقات" kelimesi bu eserde istif düzeninin yanlış algılanmasından kaynaklanmış olabilecek bir hata ile "فاصدت" şeklinde okunmuştur ki, bu şekilde okuyunca anlam yerine oturmamaktadır. Kelimenin "صدقات" şeklinde yazılmış olduğu kitabe üzerinde açıkça görülmektedir. Yine kitabede yer alan "ملكه وسلطانه"

kelimeleri arasında bulunan vav harfinin yazılması bu eserde atlanarak "ملكهسلطانه" halinde yazılmıştır. Aynı kitabın 203. sayfasında yer alan kitabe fotoğrafında da bu özellikler açıkça görülmektedir.); Erbaş, a.g.e., ss. 75-76 (Bu eserde kitabe Arap alfabesi ile verilirken "الاعظم" kelimesinin başındaki hemze atlanmış ve "ملكه" kelimesinin sonundaki "ه" harfi

olarak yani "ملكه" şeklinde yazılmıştır. Arap alfabesi ile verilen metinden sonra aynı kitabe, latin alfabesi ile apostroflar, uzatma işaretleri ve tireler kullanılmak suretiyle ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu işaretlerin kullanılmasında ve harekelemede de bazı hatalar yapılmıştır.).

3.2. İnşa Kitabesinin Tercümesi:

"Bu şânı yüce câmi ile abidevi külliyesi, Sultan Murad oğlu Sultan Mehmed oğlu Büyük Sultan Bayezid (Allah mülkünü ve saltanatını daim kılsın)'ın lütufkar sadakaları ile binâ edilmiştir. Binanın inşasına H. 906 yılı Zilhicce ayının sonlarına doğru başlanmış ve H. 911 yılında tamamlanmıştır."⁵⁷ (Resim 7)

3.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi:

Cümle kapısı üzerindeki Şeyh Hamdullah tarafından yazılan Arapça kitabe, mermer üzerine üç satır celi sülüsle kabartma olarak işlenmiştir.⁵⁸ Üç satıra dengeli bir şekilde yerleştirilen metin, satır düzlemine iyi bir şekilde oturtulmuştur. Cetvel çekilmemesine rağmen, satır araları gözle görülür derecede aralık bırakılmıştır. Estetik bir özellik kazandırmak bakımından yer yer istifin kullanıldığı yazı, gayet düzgün bir hatla kaleme alınmıştır. Aralarda harekeler, şeddeler, asar, çeker ve mühmel harf işaretleri gibi noktalama işaretleri ile cezim, tirfil ve cezimli tirfil gibi süs işaretleri kullanılmıştır. Mucem harflerin noktaları gerektiği şekilde konulmuştur. Harflerin uzantıları ve kıvrımlarının kesiştiği noktalar, kesişen her iki harfin de rahatça görülebileceği açık ve net bir şekilde düzenlenmiştir.

İki cümle halinde ele alabileceğimiz kitabe Arapça olarak sade, açık ve anlaşılır bir nesir şeklinde yazılmıştır. İlk cümle mazi meçhul fiil ile başlayan bir fiil cümlesidir. İkinci cümle birinci cümleye atf vavı ile bağlı olarak yine mazi, fakat bu kez malum fiille başlayan bir fiil cümlesi olarak düzenlenmiştir. Camiin Sultan II.

⁵⁷ Erbaş, a.g.e., s. 76 (Kitabenin tercümesi, "İnşa Kitabesinin Özeti" başlığıyla verilirken "

العمارة الرفيعة البناء" terkibi "yüksek külliye" şeklinde tercüme edilmiştir. Biz burada ifadeyi geliştirmek ve güzelleştirmek amacıyla "abidevi binalar topluluğu" olarak tercüme ettik. Tercümede binaya başlangıç tarihi verildiği halde bitiş tarihi verilmemiştir. Fakat yine aynı sayfada konu ile ilgili olarak yapılan bir yorumda binanın başlangıç ve bitiş tarihleri belirtilmiştir.).

⁵⁸ Muhittin Serin, Hattat Şeyh Hamdullah, İstanbul 1992, s. 80-81; Erbaş, a.g.e., s. 74.

Bayezid tarafından yaptırıldığını belirten kitabenin birinci cümlesinde sultanın mülkünü ve saltanatını daim kılması için Allah'a yapılan bir dua cümlecığı yer almaktadır. İnşaatın başlangıç ve bitiş tarihleri ikinci cümlede yer almaktadır.

Edebi sanatların kullanıldığı devrik cümleler yoktur. “البیان”, “الشان”,

“السلطان” ve “مرادخان” kelimelerinin son hecelerinin “ان” şeklinde bitmesi

seci' sanatına bir örnektir. Edebi sanatlar ve belagat bakımından metnin başka bir özelliği bulunmamaktadır.

“من فواضل صدقات السلطان” terkipteki “kalan, artan, fazla” anlamlarına

gelen “فاضل” kökünden türeyen ve “bol” anlamında kullanılan “فواضل” kelimesini terkip

içinde “sultanın lütfkar sadakaları” şeklinde tercüme ettik. (Resim 7)

3.4. Diğer Yazılar

Mihrap üzerinde bulunan Âl-i İmrân Suresi'nin 37. Ayeti Şeyh Hamdullah Efendi tarafından yazılmıştır.⁵⁹

'16.78 m. çapındaki kubbede bulunan İsrâ' Suresi'nin 1. ayetini yazının Şeyh Hamdullah'a ait olduğu Evliya Çelebi ve Ayvansarâyî tarafından belirtilmiştir. Bu yazı celi sülüs hattıyla daire kompozisyon şeklinde düzenlenmiştir. Çevresi, ince helezonlar arasına serpiştirilen rumilerle süslenmiştir.⁶⁰

⁵⁹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.I, 146.

⁶⁰ A. Erbaş, a.g.e., s. 77.

'Avlu cümle kapısının iç tarafında girişin üzerindeki H. 911 / M. 1505-1506 tarihli ayetin Şeyh Hamdullah tarafından yazıldığı tahmin edilir.⁶¹ Celi sülüs hattıyla koyu yeşil zemin üzerine yazılmış olan bu yazının harfleri varak altın ile altınlanmıştır. Yazılar, inşa kitabesi kadar güzel değildir, satır düzeni iyi sağlanamamıştır. Bu ibare Nisâ' Suresi'nin 103. ayetidir.⁶² Bu kapının dış tarafında Ra'd Suresi'nin 24. ayeti bulunmaktadır. Avlunun doğu kapısının iç tarafında Sa'd Suresi'nin 50. ayeti, dış tarafında ise Nahl Suresi'nin 32. ayeti yer almaktadır. fakat ayetin başında yer alan "قُولُونَ" kelimesi burada atlanmıştır. Avlu batı girişinin iç tarafında Hicr Suresi'nin 46. ayeti , dış yüzünde ise Zümer Suresi'nin 73. ayeti bulunmaktadır. Bu ayetin sol alt köşesinde istifli bir şekilde küçük puntolarla yazılmış imzada H. 1212 / M. 1797 tarihli Mustafa b. Mehmed b. Salih Efendi imzası yer almaktadır.⁶³ Bu pano camiin bu tarihlerde tamir görmüş olabileceğini düşündürmektedir.⁶⁴

Minare kaidelerinde kırmızı bordürlerle sınırlanmış kare panolarda makilî yazılar bulunmaktadır. Her iki minare kaidelerinin harime bakan yüzlerinde makilî hattıyla İhlas Suresi, dışa bakan yüzlerinde ise yine makilî hattıyla dört defa "الحمد لله"

⁶¹ M. Serin, Hattat Şeyh Hamdullah, s.80-81.

⁶² A. Yüksel, a.g.e., s.204; Erbaş, a.g.e., s. 76-77.

⁶³ A. Yüksel, a.g.e., s. 202-204. (Doğu kapısının dış yüzündeki kitabede bulunan imza burada sadece Mustafa b. Mehmed olarak verilmiştir. Avlu kapılarının hepsindeki ayetler tam olarak verildiği halde, doğu kağısının iç yüzünde yer alan ayet "جنات عدن..." şeklinde verilmiştir.); İA, TDV, C.6, s.46.

⁶⁴ İA, TDV, C.6, s.46.

yazılı birer kitabe yer almaktadır.⁶⁵ Elhamdülillah yazılı panoda yazı bir çerçeve halinde dört kenarı dönecek şekilde dört defa yazılmıştır. Ortada kalan bölüm yazıdaki harflerin uzantılarının kıvrımlar halinde birbirleri ile çeşitli noktalarda kesişerek meydana getirdikleri geometrik bir motifle doldurulmuştur.

Avlu sütun kaidelerinin madeni bileziklerinde yazılar bulunmaktadır. Bu yazılardan H. 1093 / M. 1682 yılında burada esaslı bir tamir olduğu anlaşılmaktadır. Bu yazılarda "Sahib-i Vakf Sultan Bayezid-i Veli Sene 917", "Vakf-ı Sultan Bâyezid-i Veli sene 1093" gibi ibareler yer almaktadır. "Bayezid" kelimesi bu yazılarda "بیازد" şeklinde yer almıştır. Burada Ömer, Ahmed b. Mehmed Ağa gibi sanatkar isimlerine de rastlanmaktadır.⁶⁶

4. YAVUZ SELİM CAMİİ

1522 yılında Yavuz Sultan Selim adına oğlu Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırıldığı kitabesinden anlaşılmaktadır.⁶⁷ Mimarı Mimar Sinan'dır.⁶⁸ Külliye binaları camiden başka tabhane, imaret, mektep, medrese, hamam ve Yavuz

⁶⁵ A.Yüksel, a.g.e., s.202 (Bu eserde sağ minare kaidesinde olduğu belirtilerek satrançlı ihlas suresinin ve sol minare kaidesinde olduğu belirtilerek satrançlı elhamdülillah ibaresinin bulunduğu panoların resimleri bulunmaktadır. Fakat resimlerin yerleri değişiktir. alt bölümünde elhamdülillah ibaresi olduğu belirtilen resim aslında ihlas suresine, ihlas suresi olduğu belirtilen resim ise elhamdülillah yazısına aittir.); A. Erbaş, a.g.e., s.79-80 (Bu çalışmada hat çeşidi kufi olarak belirtilmiştir.).

⁶⁶ A. Yüksel, a.g.e., s.204; Remzi Duran, "Selâtin Camilerindeki Avlu Sütunlarının Madenî Bileziklerine Hakkedilmiş Yazılar Üzerine", D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, XI, s. 135-139, s.138.

⁶⁷ Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri, Ed. Sadi Bayram, İstanbul 1988, s. 157.

⁶⁸ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. I, s. 151; Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri, Ed. Sadi Bayram, İstanbul 1988, s. 157.

Sultan Selim ve şehzadelere ait türbelerden ibaret⁶⁹ iken, medrese, hamam ve imaret günümüze ulaşamamıştır. Sultan Abdülmecit Türbesi 1861 yılında bu külliyeyle ilave edilmiştir.

Kare plan üzerine tek kubbeli yapı, birer şerefli iki minareye sahiptir. Mübalağalı yükseklikteki minareler şerefeye kadar 38 m. dir. Tabhanenin köşeleri yerine bunların avluya birleştiği açılara yerleştirilmiştir. Teknik bakımdan bir başarı olan 24 m. çapında ve 32 m. yükseklikteki kubbe, Edime Üç Şerefli Camii'nin kubbesi ile aynı çaptadır. Bunun dışında planda yenilik arzusu yoktur.

Hünkar mahfili derince yapılmış, çeşitli renkte mermer sütunlar üzerine oturmuştur. Bu mahfilin alt tavanı çok renkli kalemışleri ile süslenmiştir. Camiin mermer minberi ve taş mihrabı klasik üslubun yansımasıdır. Kapı kanatları ile pencere kapaklarında görülen ahşap işçiliği dikkati çekmektedir. Sivri kemerli pencere alınlıkları içte ve avluda çinilerle süslenmiştir. Çinilerde firuze, yeşil, lacivert, sarı, mor ve kırmızı renkler kullanılmıştır. Bu çiniler renkli sır tekniğinin son örnekleri arasında yer alırlar.

Cami cepheleri iki kat pencerelidir. Revaklı avlu 18 sütun üzerine 20 kubbe ile örtülmüştür. Camiye açılan bölümde kubbe yerine tonoz bulunmaktadır.⁷⁰ Avlunun ortasında bulunan büyük sekizgen şadırvan IV. Murad döneminde son şeklini almıştır.⁷¹

⁶⁹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. I, 152; Feridun Akozan, "Türk Külliyesi", Vakıflar Dergisi, S. VIII, 307.

⁷⁰ O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s. 157-160.

⁷¹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. I, 152; O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s. 157-160.

4.1. İnşa Kitabesi⁷²

۱. امر بإنشاء هذا الجامع الشريف سلطان الاعظم الأكرم سيد سلاطين العرب والعجم مالك البر والبحر خادم الحرمين
۲. الشريفين سلطان ابن السلطان سلطان سليم خان ابن السلطان سلطان بايزيد خان ابن السلطان ابو الفتح
۳. سلطان محمد خان خلد الله ملكه وسلطانه وذلك العمارة المباركة⁷³ شهر محرم الحرام لسنة تسع و عشرين وتسعمائة

4.2. İnşa Kitabesinin Tercümesi

"Bu cami-i şerif, Ulu ve Cömert Sultan, Arap ve Acem sultanlarının Efendisi, Denizlerin ve Karaların Sahibi, Hameyn'üş-Şerifeyn'in Hâdimi, Ebu'l-Feth Sultan Mehmed Han'ın Sultan Oğlu Sultan Bayezid Han'ın Sultan Oğlu, Sultan Oğlu Sultan Sultan Selim Han'ın emriyle inşa edilmiştir, Allah O'nun Mülkünü ve Saltanatını ebedi kılsın. Ve bu mübarek yapı 929 yılının Muharrem'ül-Harâm ayında inşa edilmiştir." (Resim 8)

⁷² Bu Kitabe Tahsin Öz tarafından okunmuştur: (Arap ve Türk alfabeleriyle yazılarak yayınlanmıştır. Türkçe tercümesi yapılmamıştır. Tarihi hakkında bir yorumda bulunulmuştur.), T. Öz, İstanbul Camileri, s. 129-130.

⁷³ Buradaki kelime, zamanaşımından dolayı yazının altınları döküldüğü için ve istifteki karışıklıktan dolayı okunamamıştır.

4.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi

Çok istifli celi sülüs hattıyla yazılmış olan kitabe üç satır halindedir. Kabartma yazıyla yazılmış, satırların arasına cetvel çekilmiştir. Boşluk doluluk dengesi çok iyi ayarlanmıştır. Yazıda harekeler ve okutma işaretleri kullanılmış, süsleme işaretlerine çok az yer verilmiştir. Kitabede imza yoktur. Dili Arapçadır ve nesir halinde kaleme alınmıştır. Atıf vavıyla tek bir fiile bağlanan iki cümleden meydana gelmektedir. Kitabede çok terkipli bir üslupla sıfatlara olabildiğince mübalağa kazandırılmak istenmiş, ağzı dolduran ve ihtişamlı bir okuyuş sağlanmıştır.

Anlam bakımından ele alındığında kitabenin üslubunda bir incelik olduğu görülür. Kanuni döneminde tamamlanan yapı için, kitabenin başında Yavuz Sultan Selim'in emriyle yaptırıldığı belirtilmiştir. Sultan Selim'in böyle bir arzusu bulunup ömrü yetmemiş olabilir veya Sultan Süleyman'ın babasına saygısından böyle yazdırdığı düşünülebilir.⁷⁴ (Resim 8)

4.4. Diğer Yazılar

Harim kuzey girişinde bulunan ahşap kapı kanatlarından sağ kanatta sülüs hatla "اللهم افتح لنا ابواب رحمتك", sol kanatta da "وافتح علينا ابواب رحمتك" dua cümleleri ahşaba kabartma şeklinde yazılmıştır. Ahşap oyma yazılar için literatürde "naht" tabiri kullanılmaktadır.

Mihrabın üstünde Âl-i İmrân Suresi'nin 37. Ayeti yer almaktadır.

Minberde sülüs kelime-i tevhîd bulunmaktadır.

⁷⁴ T. Öz, İstanbul Camileri, s. 130.

Kürsü üzerindeki levhada Sami Efendi tarafından yazılmış olan baskı ile çoğaltılmış bir nüshası bulunmaktadır. Krem üzerine siyah celi sülüs ile yazılmış bu yazının sağ üst köşesinde "الله هو" tabiri yer almaktadır.⁷⁵

Müezzin mahfilinin üzerinde 1285 yılında Şefik Efendi hattı taklit edilerek koyu yeşil zemine altınla yazılmış "يا حضرت بلال حبشي رضى الله عنه" ibaresi yazılmıştır. Zamanla yazının altınları dökülmüştür.

Güney duvarındaki vitraylı pencerelerden sağ tarafta bulunanının üst bölümünde "الله جل جلاله", alt bölümünde "قال عليه السلام", sol taraftaki pencerenin üst bölümünde "محمد", alt bölümünde ise "الصلاة عماد الدين" hadisi yer almaktadır. Celi sülüs hattıyla yazılmış olan bu yazılar günümüzde beyaza boyanmıştır, fakat ışık vurduğu zaman yansıyan renge bakarak önceden mavi cam olduğu tahmin edilebilir.

Güney duvarında sağ tarafta koyu yeşile altınla "الله جل جلاله", sol tarafta "محمد عليه", batı duvarında sağda "عمر رضى الله عنه", solda "عثمان رضى الله عنه", doğu duvarında sağda "ابوبكر رضى الله عنه", solda "علي رضى الله عنه", kuzey duvarında sağda "حسن رضى الله عنه", solda "حسين رضى الله عنه" isimleri bulunmaktadır. Celi sülüs ile yazılmış olan bu yazılar 1285 tarihli dir. Bu tabloların Hüseyin ismi bulunanında yer alan imza ibaresi çok yüksekte kaldığı için okunamamıştır.

⁷⁵ İstanbul İl müftülüğü tarafından çoğaltılarak camilere dağıtılan bu levhayı birçok camide görmek mümkündür.

Kubbe göbeğinde yeşil zemine sarı çok istifli celi sülüs hatla Nûr Sûresi'nin 35. Ayeti yer almaktadır. Başında besmele ve sonunda "صدق الله العظيم" ibaresi yer almaktadır. Yazının sonunda bulunan imza okunamamaktadır.

Güney batıda bulunan pendentifte "الله جل جلاله", güney doğuda "محمد عبده ورسوله", kuzey doğuda "عشاق، علي رضي الله", kuzeybatıda ise "ابوبكر، عمر رضي الله عنهما" isimleri mavi üzerine beyaz muhakkak ve reyhânî hatla yazılmış bulunmaktadır. Harf araları açık kiremit rengi ile süslenmiştir.

Güney duvarında minberin batı tarafındaki pencerenin yarım daire formunda çini bir alınlığı bulunmaktadır. Lacivert ve turkuaz zemine beyaz ile "قال الله سبحانه وتعالى" bir alınlığı bulunmaktadır. Lacivert ve turkuaz zemine beyaz ile "قال الله سبحانه وتعالى" ibaresi yazılmıştır. Muhakkak hattının kullanıldığı bu yazı çok düzgün değildir.

Batı duvarında bulunan 1322 tarihli zamanında camiin müezziniğini de yapmış olan Hulusi Efendi'ye ait celi ta'lik bir levhada "توكلت على الله" cümlesi bulunmaktadır.

Yine aynı duvarda başka bir levha Kırımlı Yahya Efendi'ye ait "كبه الفقير يحيى" imzalı ve 1314 tarihli krem zemine beyaz celi sülüs ile yazılı Kehf Suresi'nin 39.

Ayeti'nin sonunda "صدق الله العظيم" ibaresi yer almaktadır. Levhanın imzası sol ortadadır ve küçük puntolu sülüs ile yazılmıştır.

Zamanında camiin baş imamlığını yapmış olan Muhammed Efendi'nin ta'lik hatıyla yazmış olduğu Yavuz Selim Han'ın Münacatı siyah renkte Farsçadır ve her satırın altında kırmızı renkte Osmanlıcası vardır.

5. ŞEHZADE CAMİİ

Eminönü ilçesinde Şehzadebaşı'ndadır. Kanuni Sultan Süleyman'ın 1543'te ölen oğlu Şehzade Mehmet'in anısına, Mimar Sinan tarafından 1544-1548 yılları arasında inşa edilmiştir. Külliye camiden başka medrese, mektep, imaret, Şehzade'nin türbesi, tabhane, han ve muvakkıthane bulunmaktadır. Mimar Sinan'ın "çiraklık eserim" dediği bu yapı, Klasik Osmanlı Mimarisi'nin en önemli abidelerinden biridir. Merkezi kubbeye ilk defa doğu ve batı yönlerde de yan kubbeler eklenerek daha geniş bir mekân elde edilmiştir. Külliye olarak ele alındığında simetrik ve düzenli olmadığı görülmektedir.⁷⁶

Camiin dış avlusunun beş kapısı bulunmakta ve avlunun ortasında bir şadırvan yer almaktadır. Camiye giriş üç kapıdan sağlanmaktadır. Kuzey girişi avlu cephesinde, yan girişler ise yan cephelerde yer almaktadır.

Kare planlı yapının harimi, ortada bir merkezi kubbenin dört tarafında birer yan kubbeye ve her yan kubbeye çevreleyen ikişer eksedra ile örtülüdür. Köşelerde küçük kubbeler bulunmaktadır. Merkezi kubbenin çapı 19 m., yüksekliği 37 metredir. Merkezi kubbe üst kısımları yivlenmiş dört paye ile taşınan sivri kemerlere oturmuştur. Dıştan bu payelerin devamı olarak birer istinat kulesi inşa edilmiştir. Bu kuleler aynı zamanda kademeli yükselişin bir merhalesini meydana getirirler. Yan galeriler tek katlıdır. Harimin yan taçkapıları bu galerilere açılmaktadır. Harim üç sıra pencere ile aydınlatılmıştır. Alt katlar düz atkıdır ve üzerlerinde sivri kemerli alınlıklar bulunmaktadır. Güney duvarındaki pencerelerin alınlıklarında alçı üzerine kakma olarak yazılar yazılmıştır. Mihrap, minber ve müezzin mahfili, mermer malzeme ile ölçü ve süslemeleri dengeli olarak yapılmış mermer işçiliğinin en güzel örneklerindendir. Güneydoğuda hünkar mahfili yer alır. Diğer mahfiller oldukça dar tutulmuştur. Bu şekilde orta alanın genişliği daha çok vurgulanmaktadır. Kalem işçiliği harimde çok göze çarpan bir süsleme tekniğidir.

Avlunun dört tarafı 16 kubbe ile örtülü olan sivri kemerli revaklarla çevrilmiştir. Mermer ve somaki 12 sütuna dayanan bu kemerlerin taşları bir kırmızı bir beyaz şeklinde birbirini takip etmektedir. Duvarlarda iki sıra pencere

⁷⁶ H. Önkol, Camilerimiz II, 41; Feridun Akozan, "Türk Külliyesi", Vakıflar Dergisi, S. VIII, 307.

bulunmaktadır. Son cemaat yerinde harim girişinin her iki yanında da pencerelerin arasında birer mihrap bulunmaktadır. Avlunun ortasında şadırvan yer alır. İlk defa dış yan cephelerde revak sistemi uygulanmıştır.

Camiin ikişer şerefeli iki minaresi o güne kadar görülmemiş ince ve zarif ölçülerde yapılmış ve dış yüzleri başka hiç bir yapıda tekrarlanmayan kabartma motiflerle bezenmiştir. Minareler harimle avlunun birleştiği noktaların dış tarafında yer alır.⁷⁷

5.1. İnşa Kitabesi

۱. کان خیرات شه سلیمان خان

هست او بادشاه روی زمین

۲. ساخت جامع بروج شهزاده

خواند از آسمان ملک تحسین

۳. این بنا دلکشا و روشن شد

ملک فردوس وعدن و خلد برین

۴. یافت اتمام در شرف ایام

⁷⁷ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. I, 167-170; Suut Kemal Yetkin, İslam Mimarisi, Ankara 1965, s. 249; H. Önkal, Camilerimiz II, 43-48; Mimarbaşı Koca Sinan, s. 198.

شاد گشتند جمله اهل یقین

۵. اول این بنا در احداث شد

اتهابش بخمس و خمسين

۶. ابتداء در ربیع الاول بود

در رجب شد بنا تمام همین

۷. کت پیرسخن باو تاریخ

معبود امت رسول مبین

5.2. İnşa Kitabesinin Tercümesi

(Bu), yeryüzünün Padişahı olan Süleyman Han'ın hayırlı işlerindendir. Şehzade Camii'ni ve burçlarını yaptırdı da gökten melek tahsîn okudu (beğenerek alkışladı). Bu bina, Firdevs, Adn ve Huld-i Berîn gibi iç açıcı ve aydınlık oldu. Günlerin kutsalında tamamlandı; bütün bilirkişiler mutlu oldular. Binanın başlangıcı (dokuzyüz elli) birde idi, bitimi de (dokuzyüz) elli beşte. Başlangıç Rabîu'l-evvel'de idi, bina Recep ayında tamamlandı. (Bir) yaşlı kişi ona "Rasûl-i Mûbîn'in ümmetinin ma'bedi" diye tarih söyledi. (Resim 9, 10)

5.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi

İkişer sütuna sahip yedi satırdan meydana gelen kitabe muhakkak hattıyla yazılmıştır. 951 ve 955 tarihleri olan kitabede imza ibaresi yoktur. Harim kuzey girişinin üst orta bölümünde yer alan bu kitabe kareye yakın dikdörtgen formdadır, ancak sağ ve solunda nişin yan duvarlarına kadar olan boşluğu kapatan iki levha kitabe ile birlikte yekpare bir görünüm arz etmektedir. Kitabenin alttaki dört satır hizasında yer alan bu levhalarda yine dört satır büyüklüğündeki puntolara sahip harflerle sağ ve solda birer cümle ile Kelime-i Tevhîd ibaresi tamamlanmıştır. Bu yazılar yine muhakkaktır. Köşelerinde kalan boşluklar yine kitabeye göre çok büyük ölçülerde olan tezhib motifleriyle süslenmiştir. Kitabenin satır aralarına sütun yazılarının hizalarında cetvel çekilmiş, sütunların başlangıç ve bitişleri dilimli parantez işaretleri arasına alınarak bu cetvellerle birlikte aynı aynı herbir cümle çerçevelenmiştir. Satır ve sütunların aralarında kalan içe doğru dilimli baklava denilebilecek boşluklar köşeleri dikey ve yatay eksenlere rastlayan kenarları süslü bir çeşit kare şeklinde kabartma süslerle doldurulmuştur. Yatay köşelerinden cetvelin uzantısına birer nokta ile birleştirilerek süste bir zerafet ve ahenk sağlanmıştır. Bu şekilde süsleme sadece iki yerde bozulmadan günümüze ulaşabilmiştir. En alttaki boşlukta ise ortadaki kabartma motif bile bulunmamaktadır. Bunun yanısıra yazıların aralarında sık sık başlangıç noktasını çerçeveden yada harflerden alan palmet, rûmî ve düğüm şeklinde motifler kullanılmıştır. Beyaz mermer üzerine kabartma olarak yazılan yazı ve diğer kabartma motifler ile çerçeveler altınla varaklanmıştır. Kitabenin hemen üst hizasında giriş nişinin mukarnasları başlamaktadır. Mukarnasların en alt bölümünün düzlüklerinde yer alan çeşitli boylardaki gülbezekler de altınlanarak değişik bir kompozisyon oluşturulmuştur.

Kitabenin dili Farsçadır. Açık ve sade bir üslup kullanıldığı halde ahenk çok iyi kurulmuştur. Mesnevî tarzında değil de bir kıt'a halinde kaleme alınmış olan kitabenin, bu özelliğini son mısra'larındaki kafiyele bakarak söylemek mümkündür.

Kitabede tüm beytlerin ikinci mısra'ları birbiri ile kafiyelidir. Bu kafiyele "نن"

harfleriyle sağlanmıştır. Yedinci beytin ikinci mısra'ında tarih düşürülmüştür. beşinci beytte tarih lafızla da söylendiği için, bu tarih, "hem lafzen hem ma'nen" tarihler grubuna girmektedir. (Resim 9, 10)

5.4. Diğer Yazılar

Batı yarım kubbeye bağlı güneybatı yönünde yer alan eksedranın iç yüzünde beyaz zemine siyah celi sülüs hatla "صدق الله العظيم الجبار وبلغ رسوله الكلام المختار" ibaresi yazılıdır. Yarım çember şeklinde olan bu yazının ortası geometrik motiflerle doldurulmuştur.

Batı duvarındaki hafifletme kemerinin ayağının güney yüzünde taşduvar üzerine yaklaşık 1.5 m. yükseklikte celi sülüs hatla ve kırmızı renkle yazılmış "يا الله، يا"

محمد⁷⁸ علي م ibareleri bulunmaktadır.

Güney duvarındaki pencere alınlıklarında batıdan doğuya doğru, herbiri yarım daire formunda muhakkak yazı ile beyaz üzerine kırmızı renkle besmele ve Fetih Suresi'nin ilk üç ayeti ve dördüncü ayetin başından bir bölüm yazılmıştır. Bu son ayet yanda kaldığı için başka bir yerde surenin devam etmesi gerektiği düşünülebilir. Son iki pencere hünkar mahfilinin altında yer almaktadır.

Kubbe göbeği çift sıra halinde kurşuni üzerine beyaz muhakkak hattıyla dışta Besmele ve İsrâ' Suresi'nin ilk iki ayeti, iç sırada ise Besmele, Fatıha Suresi ve "صدق"

الله العظيم ibareleri bulunmaktadır.

Mihrap üstü beyaz mermere muhakkak hattıyla yazılan "قال الله تعالى" ibaresi ve Âl-i İmrân Suresi'nin 37. Ayeti kanarya sarısı renginde boyanmıştır.

⁷⁸ Buradaki "علي م" kelimesinin, "عليه السلام" ibaresinin kısaltılmış şekli olarak yazılmış olması muhtemeldir. Böyle bile olsa hiçbir yerde görülmeyen değişik bir uygulamadır.

Hünkar mahfili pencere alınlıklarında güney duvarındaki alınlıklarla aynı renk ve formda Besmele ve Ayet-el Kürsi yer almaktadır. İki pencerenin arasında yuvarlak formda ve muhakkak hattıyla yazılmış İhlâs Suresi bulunmaktadır. Beyaz zemine kurşuni renkle yazılan bu yazının ortası kırmızı renkte geometrik motiflerle süslenmiştir. Bu panoya simetrik olarak doğu duvarında aynı renk ve formda "یا

حنان، یا منان، یا دیان، یا سبحان، یا سلطان، یا برهان" isimleri iki defa tekrarlanmıştır.

Merkezi kubbeyi taşıyan pendentiflerden güneybatıdaki dörder defa "یا

حنان، یا منان، یا دیان، یا غفران" güneydoğudaki sekiz

defa "یا قتاح" güneydoğudaki ise "یا سبحان" yazılıdır. Lacivert renge beyazla ve

celi sülüsle yazılan bu panolarda "یا" kelimelerindeki elif harfleri uzatılarak diğer

eliflerle çeşitli yerlerde kesişmesi sağlanarak güzel bir geometrik kompozisyon oluşturulmuştur.

Müezzin mahfilinde yeşil zemine altınla celi sülüs olarak yazılmış, Fetih Suresi'nin ikinci ayetinin sonundan bir bölüm yer almaktadır. Bu yazının altında, yapının taşları üzerine siyahla yazılmış bir yazı okunamayacak kadar silinmiş, sadece izleri ve sonundaki "و" harfi kalmıştır.

Pendentiflerin sivri alt uçlarında bulunan levhalarda dört halifenin isimleri bulunmaktadır. Mihrap önündeki pendentiflerinin alt uçlarında, batıda "الله جل جلاله"،

doğuda "محمد عليه السلام" ibareleri bulunmaktadır. Merkezi kubbenin pendentiflerinde

güneybatıda "عمر رضی الله عنه"، güneydoğuda "أبو بكر رضی الله عنه"،

"علي رضي الله عنه" isimleri yer alır. "عثمان رضي الله عنه", kuzeydoğuda ise

"حسن رضي الله عنه", batıda Kuzey yarım kubbenin pendentiflerinde ise doğuda

"حسين رضي الله عنه" isimleri bulunmaktadır. Koyu yeşile altınla yazılan bu

yazılarda celî sülûs ve sülûs hatları kullanılmıştır. "حسين رضي الله عنه" ibaresinin

sonunda 281 tarihi ve Abdülfettah imzası yer almaktadır.

Sekizgen fil ayaklarının merkezi kubbeye bakan köşelerinde kuzeybatıda "عثمان", kuzeydoğuda "محمد", güneybatıda "أبو بكر، عمر", güneydoğuda ise

"علي" isimleri yeniden yer almaktadır. Koyu yeşile altınla yazılmış olan bu

yazılarda muhakkak hattı kullanılmıştır. Dikdörtgen formda düzenlenmiş olan bu panolarda yazıların köşelerindeki boşluklar dört köşeye birer yaprak konularak doldurulmuştur.

Güney yarım kubbenin iç yüzeyinde beyaza kurşuni muhakkak Besmele ve Bakara Suresi'nin 144. Ayetinin baş tarafından bir bölüm yer almaktadır. bu yarım kubbeye bağlı iki eksedrada birbirini tamamlayacak şekilde Bakara Suresi'nin 285. Ayeti'nin ilk üç bölümü yer almaktadır. Burada son yenileme sırasında ehliyetsiz eller tarafından muhakkak yazı bir hayli bozulmuştur.

Batı yarım kubbede Bakara Suresi'nin 145. Ayeti yer almaktadır. Buna bağlı kuzey eksedrada yine aynı Sure'nin 286. Ayeti'nden bir bölüm yer almaktadır.

Kuzey yarım kubbede Bakara Suresi'nin 145. Ayetinden bir bölüm bulunmakta ise de harfler ve kelimeler restorasyon sırasında anlamı bozacak kadar yanlış yazılmıştır. buna bağlı doğu ve batı eksedralarda diğer yarım kubbelelerin eksedraları ile birlikte sırayla okunduğunda Bakara Suresi'nin 285 ve 286. ayetleri tamamlanmaktadır. Bu yazılar mavi üzerine beyaz muhakkak hattıyla yazılmıştır. Diğer yarım kubbe ve eksedralar beyaz zemine siyahla yazılmıştır. Burada günümüz itibarıyla bir bütünlük görülememektedir.

Diğer yarım kubbede ise Bakara Suresi'nin 150. Ayetinden bir bölüm yer almaktadır. buna bağlı eksedralarda diğer tüm eksedralarla birlikte yine aynı surenin son iki ayeti tamamlanır.

Mihrabın üstünde vitraylı en üst pencerede üstte "يا الله", altta kelime-i tevhid beyaz mat zemine sarı cam şeklinde düzenlenmiştir. Doğu ve batı duvarında orta sıradaki orta pencerelerden birinin vitraylarında Nur Suresi'nin 35. Ayeti, "عشان

الله محمد، ابوبكر عمر، علي، رضي الله عنهم اجمعين" şeklinde burada virgülle ayırdığımız ibareler pencerenin ayrı bölümlerine yazılmıştır.

Harim kuzey girişinin iki yanındaki ayakların güney yüzünde, mahfilin trabzanı hizasında kufi 4'er adet "سبحان الله" yazan kare formda beyaz üzerine kurşuni renkte kalemişleri bulunmaktadır.

Harim batı girişi ahşap kapı kanatları sağ ve solda birer cümlesi yer alarak kelime-i tevhid tamamlanmıştır. Sülüs hatla yazılmış olan bu yazılar düzgün değildir, sonradan üzerinin cilası kazınarak yapılmış gibi bir görünüm arzetmektedirler.

Harim batı mahfilinin balkonunun önünde koyu yeşile altınla "ادفراض الله تكملي

"مطيعا" hadisi muhakkak hatla yazılmıştır.

Güneybatı filayağının kuzeye bakan yüzünde yapının bünyesini oluşturan taşların üzerine çok büyük ebatta bir vav harfi yazılmış, ucu kıvrımlı bir süsleme ile tamamlanmıştır. Günümüzde bir hayli siliktir.

Sami Efendi, harim doğu ve batı girişlerinin dışındaki yazıları yazmıştır. Harimin doğu girişinin dışı istifli sülüs hatla Neml Suresi'nin 30. Ayeti yer almaktadır. Ayetin sonundaki Besmele celî sülüs ile yazılmıştır. Bu levha 1214 tarihlidir. Batı girişinin dış tarafında beyaz mermere altınla celî sülüs Nisâ' Suresi'nin 103. Ayeti yer almaktadır. Bu levha da 1214 tarihlidir.

6. SÜLEYMANİYE CAMİİ

Süleymaniye semtinde Haliç'e ve İstanbul'a hakim bir yapıdır. Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırılan cami, Mimar Sinan tarafından 1550-1557 tarihleri arasında tamamlanmıştır. Camiinin yapımında en usta sanatkarlardan faydalanan Mimar Sinan, bu yapıyı "kalfalık eseri" olarak kabul etmektedir.

Külliyedeki diğer yapılar; mektep, onun yanında, birbirinden küçük bir sokak ile ayrılan iki medrese (evvel ve sâni' medreseleri), tıp medresesi, tabhane, han, caminin Haliç'e bakan doğu tarafında iki medrese (sâlis ve râbi' medreseleri), darulhadis, imaret, bimarhane, dükkanlar, hamam, Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan Türbeleri ve türbedar odasından meydana gelmektedir.⁷⁹

Caminin planı kareye yakın dikdörtgen şeklindedir. Örtü sistemi merkezi kubbeye iki yarım kubbe ilavesiyle gerçekleştirilmiştir. Merkezi kubbe merkezi kubbe köşeleri ve nişleri pahlı dört fil ayağı üzerine oturtulmuştur. Güney ve kuzeydeki iki yarım kubbeden başka yanlarda fil ayakları arasındaki kırmızı porfir sütunlara bağlanan kemerler üzerinde beşer kubbe bulunmaktadır. Yan galerileri örten bu kubbelerin başta, ortada ve sonda bulunan üçer tanesi büyük, aralarda kalan ikişer tanesi daha küçüktür. Merkezi kubbenin kaidesinde yuvarlak kemerli 32 pencere bulunmaktadır. Merkezi kubbeye geçiş pendentiflerle sağlanmıştır. Dikdörtgen kaidelerden yarım kubbelere geçiş kemerler ve tromplarla sağlanır. Harimde akustik düzen, zamanın en iyi teknolojiyle yapılmıştır. Güney cephede bulunan dayanaklar kubbelerin yükünü hafifletmektedir. Yarım kubbelere, ağırlık kuleleri ve köşe kubbeleri ile kademeli yükseklik ahenkli bir şekilde sağlanmaktadır.

Başta mihrap ve minber olmak üzere yapıda mermer işçiliği çok dikkat çeker. Mihrap çerçevesindeki çiniler çok sanatkarane yapılmışlardır. Camideki hatlar devrini aşmış durumdadır. Camiinin cümle kapıları ile pencere kanatları oymacılık, fildişi ve sedef kakmacılık bakımından en güzel örneklerdendir. Renkli camlı alçı pencereler devrinin tanınmış ustası İbrahim Usta tarafından yapılmıştır, günümüze ancak mihrap yanlarındakiler kalmıştır. Kalemışleri zamanla yıpratılmış, Sultan Mecid zamanında Ayasofya'nın tamiri için getirilen Fossati tarafından kemerlere

⁷⁹ Hakkı Önkol, Camilerimiz, Ankara 1995, s. 22-31; Feridun Akozan, "Türk Külliyesi", Vakıflar Dergisi, S. VIII, 307-308.

kadar mermer ve somaki malzemeler dahi macunlanarak yağlı boya ile kapatılmış, bu boyalar günümüzde zorluklarla temizlenmiştir.

Harimin cümle kapısı dışında iki yanda ikişer kapısı bulunmaktadır. Bu kapılardan güneye yakın olanların biri hünkar mahfiline, diğeri ise musallaya çıkmaktadır.

İkisi avlu ve ikisi cami küttlesine yerleştirilen dört minare, ikişer ve üçer şerefeli olarak yapılmıştır. 'Minarelerdeki on adet şerefe ile Sinan; Sultan Süleyman'ın Osmanlı Devleti'nin onuncu padişahı olduğunu sembolleştirmek istemiştir' şeklinde bir kanaat yaygın olarak dile getirilmektedir. Üçer şerefeli minarelerden soldaki Evliya Çelebiye göre "Cevâhirlî Minare" olarak adlandırılmıştır. Rivayete göre Mimar Sinan caminin temellerinin iyi oturması amacıyla inşaata bir yıl ara verir. Bunu duyan Acem Şahı Tahmasp, Kanuni'ye yüklü bir miktar mücevher göndererek, camiyi bitirmeye kudretleri olmadığı için yarım bıraktıklarını düşündüğünü ve gönderdiği mücevherlerle tamamlayabileceklerini söylemiştir. Padişah bu duruma öfkelenerek Sinan'a mücevherlerin inşaat harcına kanştırılmasını emreder. Mimar Sinan mücevherleri bu minarenin taşları arasında kullandığı için bu minare zikredilen isimle anılır.

Dış avlunun Mera, Eski Saray, Mektep, Çarşı, Hekimbaşı, İmaret, Kubbe, Tabhane, Ağa ve Harem isimlerinde 11 kapısı bulunmaktadır. İç avlu dikdörtgen plandadır. İç avlunun üç yönde birer kapısı bulunmaktadır. Kuzeydeki kapının iki yanında odalar ve üç sıra halinde pencereler bulunmaktadır. Taçkapı şeklinde düzenlenen bu girişin tacı, mukamasları ve sütunları zarif ve sadedir. İç avlunun zemini mermer döşemelidir, etrafı 28 sütuna dayanan 28 kubbeli bir revak ile çevrelenmiştir. Sütunlar mermer ve pembe granittendir ve başlıkları mukamaslıdır.⁸⁰

⁸⁰ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.I, 152-167; S. K. Yetkin, İslam Mimarisi, s. 249-251; Hakkı Önkol, Camilerimiz, Ankara 1995, s. 22-31; Aptullah Kuran, "Mimar Sinan'ın Camileri", Mimar Baş Koca Sinan, Yaşadığı çağ ve Eserleri, s. 198; T. Öz, İstanbul Camileri, C.I,131-134.

Süleymaniyede iç ahenk ile dış ahenk derin bir sanat anlayışıyla bütünleşmiştir. 'Sinan, Süleymaniye'de şadırvan avlusunu enine yerleştirerek kare kitlesi ana yapının uzunlamasına vurgusunu dengelemiştir.⁸¹

6.1. İnşa Kitabesi

١. قرب الى رب العظمة والجبروت وخلق العالم الملك
٢. والملوك عبده المقدر بالقدرة الربانية والخليعة العزيز
٣. بالعهدة السبحانية لقائم بامر الكتاب المكنون واجراء
٤. احكامه في اكثاف الراجح المسكون قاتح بلاد المشارق
٥. والمغارب بنصر الله العزيز وجنده الغالب مالك ممالك العالم
٦. ظل الله على كافة الامم سلطان سلاطين العرب والعجم
٧. ناشر القوانين السلطانية عاشر الحواقين العثمانية السلطان ابن السلطان السلطان سليمان خان بن السلطان سليم بن السلطان بايزيد
٨. ابن السلطان محمد بن السلطان مراد بن السلطان محمد بن السلطان بايزيد بن السلطان مراد بن السلطان ارخان بن السلطان عثمان
٩. لازالت سلسلة سلطنته الى انتهاء الدوران سلسلة سلسلة
١٠. وارواح متنزعة تشهد الجامع الواقع⁸²
١١. البنيان البدع الميال السارية العبري لناس في عباده
١٢. الملك المعبود من العاكفين والقائمين والركم السجود وكانت
١٣. البداية في اواخر جمادى الاولى لسنة سبع وخمسين وتسعمائة

⁸¹ Hakkı Önkol, Camilerimiz, Ankara 1995, s. 22-31.

⁸² Burada bulunan üç kelime memetmin girift olması sebebiyle okunamamıştır.

١٤. والنهاية في آخر نبي الحجة الحرام لسنة اربع وستين وتسمائة

كبه حسن بن احمد القرة حماري

6.2. İnşa Kitabesinin Tercümesi

"Rabbani kudretle kuvvet bulan, Rabbi'nin Sübhani şerefiyle yeryüzünde vekili olan, emri altındaki topraklarda Kitab'ın hükümlerini icra eden, Allah'ın yardımıyla ve muzaffer ordularıyla doğu ve batı ülkelerini fetheden, Dünya ülkelerine sahip olan, bütün milletlerin üzerine Allah'ın gölgesi olan, Arap ve Arap olmayan sultanların Sultanı, sultanî kanunları neşreden, hakanların onuncusu, sultan oğlu sultan kulu, Sultan Osman Hân oğlu Sultan Orhan Hân oğlu Sultan Murâd Hân oğlu Sultan Bayezid Hân oğlu Sultan Mehemed Hân oğlu Sultan Murâd Hân oğlu Sultan Mehemed Hân oğlu Sultan Bayezid Hân oğlu Sultan Selîm Hân oğlu Sultan Süleymân Hân, Büyük, kudretli, bütün alemin yaratıcısı, meliki ve hükümdarı olan Rabb'ine yaklaştı. Dünya döndükçe O'nun saltanatı kesintisiz devam etsin. Allah'ın insanlar arasındaki kullarından saf Rıdvan cennetinde gezen ruhlar, içinde Melik-i Ma'bûd'a secde eden, ruku eden, namaz kılan, devamlı ibadet eden, kulların bulunduğu muhteşem binayı müşahade ederler. Ve 957 senesi Cemâziye'l-evvel ayının sonlarında başlanmış ve 964 senesi Zî'l-hicce ayının sonlarında tamamlanmıştır. Bunu Karahisar'lı Ahmet oğlu Hasan yazmıştır." (Resim 11, 12, 13)

6.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi

Üç bölüm halinde olan kitabe, girişin yan taraflarında altışar ve girişin üstünde iki satır olmak üzere ondört satırdan meydana gelmektedir. Gayet istifli bir celi sülûs hattının kullanıldığı kitabe yeşil zemine altınla ve kabartma halinde yazılmıştır. Hattatı Hasan bin Ahmed Karahisârî'dir. Harf aralarında kalan boşluklar, tırfil, cezimli tırfil gibi süsleme işaretleri ile doldurulmuştur. Bunun yanısıra mühmel

harf işaretleri ile harekeler, cezim ve şeddeler bol miktarda kullanılmıştır. Kitabenin altınları zamanla dökülmüştür.⁸³

Dili Arapça olan kitabede gayet ağıdalı bir üslup kullanılmıştır. Nesir halinde kaleme alınan bu kitabenin çeşitli yerlerinde ardarda gelen kelimeler "ن", "محمد", "ن" ve "ن" harfleriyle bitirilerek cinaslar yapılmıştır.

Son iki satırda inşaatın başlama ve bitiş tarihleri olan hicri 957-964 tarihleri yazı ile verilmiştir ve bu tarihler miladi 1550-1557 yıllarına tekabül etmektedir. Kitabede ebced hesabı ile tarih düşürülmemiştir. (Resim 11, 12, 13)

6.4. Diğer Yazılar

Mihrap üstünde koyu yeşil zemine altınla Âl-i İmrân Suresi'nin 37. Ayeti yazılmıştır. Mihrap çerçevesinin sağında ve solunda birer cümlesi yazılarak Kelime-i Tevhid tamamlanmıştır. Yine mihrap çerçevesinin sağ ve sol tarafında yer alan pencerelerin üzerinde Besmele, Fatıha ve "صدق الله العظيم" ibarelerinin tamamlandığı iki

çini levha, yuvarlak formda dizayn edilmiştir. Yazılarda muhakkak hattı kullanılmıştır. Lacivert zeminde beyaz yazıların bulunduğu bu panolarda aralar firuze renkleriyle süslenmiştir. Etrafları tezhiplerle kare şeklinde tamamlanan panoların ortaları geometrik şekilde dizayn edilmiştir. Minberin sağında bulunan pencerenin üzerinde yine aynı renk ve formda çini pencere alınlığında "قال الله تعالى" ibaresinin ardından

A'râf Suresi'nin 31. Ayeti'nin baştan bir bölümü yer almaktadır. Bu pencereye simetrik olan mihrabın sol tarafına rastlayan ikinci pencerede de yine aynı malzeme, renk ve formda "قال الله تعالى" ibaresinin ardından Cinn Suresi'nin 18. Ayeti

⁸³ Bu kitabenin tarih beyti Ömer Lütfi Barkan tarafından verilmiştir. Süleymaniye Camii ve

bulunmaktadır. Mihrap üstündeki yarım kubbenin pendentiflerinde koyu yeşil zemine altın ve celî sülûs ile batıda "الله جل جلاله", doğuda "محمد عليه السلام" yazılıdır. Yer yer altınlar dökülmüştür.

Mihrap çerçevesinin sağındaki ve solundaki pencere vitraylarında lacivert zemine sanı cam ile yazılmış Kelime-i Tevhid'in birer cümlesi yer almaktadır. Bu pencerenin üzerindeki diğer bir pencerenin üst bölümünde "الله، محمد", sağ tarafında

رضى الله عنهم", sol tarafında "عشان، علي", alt bölümünde ise "ابوبكر، عمر"

يجمعين" yine aynı renklerde yazılmış bulunmaktadır. Minberin sağında yer alan

ikinci sıra pencereye Yûnus Suresi'nin 5. Ayeti'nin ilk bölümü, bunun simetriği olarak mihrabın solunda ikinci sırada yer alan ikinci pencerenin alt bölümünde yeşil zemine sanı cam ile Zümer Suresi'nin 69. Ayeti yazılmıştır.

Kubbe göbeğine Besmele ve Fâtır Suresi'nin 41. Ayeti yeşil zemine altınla ve celî sülûs hattıyla yazılmıştır.

Merkezi kubbenin pendentiflerinden güney batı taraftakinde İsra' Suresi'nin 84. Ayeti'nin ilk bölümü yer almaktadır. Burada sonda bulunan "شاكته" kelimesi

ortaya dört adet yazılmıştır. Bunun da ortasında ma'kılî hatla yazılmış dört adet "الله"

ismi bulunmaktadır. Bu yazılar siyah zemine beyaz kalemişi halinde ve yuvarlak formda düzenlenmiştir. Kenarlarda istifli bir muhakkak hattı kullanılmıştır. Güneydoğuda bulunan pendentifte Hûd Suresi'nin 88. Ayeti'nden bir bölüm yer almaktadır. Etrafta dört adet "وما توفيقي الا با" kelimeleri, ortada ise dört adet "الله"

kelimesi yer alır. Kuzeydoğu pendentifte Ra'd Suresi'nin 16. Ayeti'nin bir bölümü dört defa tekrarlanmıştır. Kuzeybatıda ise ortada "وهو" ibaresinin etrafında "علي كل"

"شى.وكيل" cümlesi yazılarak En'âm Suresi'nin 102. Ayeti'nin son bölümü tamamlanmıştır. Zümer Suresi'nin 62. Ayeti de aynı şekilde son bulmaktadır.

Merkezi kubbeyi taşıyan fil ayaklarından güneydoğudakinin batı cephesinde "عمر رضى الله عنه" ve kuzey cephesinde istifli muhakkak yazı ile Fatiha Suresi'nin

son iki ayeti, kuzeydoğudakinin yine batı cephesinde "عثمان رضى الله عنه" ve

güney cephesinde Besmele ve Fatiha Suresi'nin ilk dört ayeti yer almaktadır. Fatiha Suresi'nin son iki ayeti çember şeklinde yazılmış, ortasında kalan boşluğa yuvarlak formda ve geometrik dizaynda "صدق الله العظيم" ibaresi yerleştirilmiştir. Kuzeybatıdaki

fil ayağının doğu cephesinde "علي رضى الله عنه" ismi ve güney cephesinde

Fatiha Suresi'nin son iki ayetinin ortasında yuvarlak formda ve geometrik dizaynda "صدق الله العظيم" ibaresi, güneybatıdaki fil ayağının kuzey yüzünde Besmele ve Fatiha

Suresi'nin ilk dört ayeti yer almaktadır. Batı duvarı önündeki büyük kemerin altında bulunan ve sütunları birbirine bağlayan üç kemerden sağ ve soldakilerin alınlıklarında Tevbe Suresi'nin 122. Ayeti'nin ilk bölümleri yer almaktadır. Ortadaki daha büyük kemerin sağ köşesinde sekiz adet "يا فتاح", sol köşesinde dörder adet "يا

جامع، يا مانع" isimleri bulunmaktadır. Doğu duvarında aynı fonksiyonla yer alan

kemerlerden yanlarda bulunanların alınlıklarında Tevbe Suresi'nin 122. Ayeti'nin son bölümleri yer almaktadır. Ortadaki daha büyük olan kemerin sağ köşesinde dörder

adet "يا غفار، يا سار" isimleri yuvarlak formda

dizayn edilmiştir.

Mihrabın önündeki yarım kubbede En'âm Suresi'nin 79. Ayeti, bu yarım kubbeye bağlı doğu eksedrada A'râf Suresi'nin 29. Ayeti'nin ilk bölümü, batı eksedrada Bakara Suresi'nin 115. Ayeti'nin ilk bölümü yer almaktadır. Kuzey yarım

kubbeye Hacc Suresi'nin 77. Ayeti bulunmaktadır. Kuzey yarım kubbeye bağılı doğu eksedrada Ankebût Suresi'nin 45. Ayeti, batı eksedrada ve daha küçük olan orta eksedrada aynı ayet tamamlanmaktadır. Siyah zemine beyaz kalemîşi muhakkak yazılı bu eksedralardan ortadaki geometrik tarzda dizayn edilmiş ve kenarları tezhiplerle süslenmiştir.

Mahfilin pencere alınlıklarında koyu yeşil zemine altınla dikdörtgen birer levha halinde Besmele ve Haşır Suresi'nin 21. veya 22. Ayeti'nin ilk bölümünün ardından Esmâü'l-Hüsna batıdan başlayarak doğuya doğru devam etmektedir.

Burada ayette yer aldığı şekilde "الرحمن، الرحيم" şeklinde değil de "الملك، القدوس، السلام"

şeklinde başlanarak diğer isimlerin de yerleri geldiğinde yazılmış olmaları dikkati çeker.

Müezzin mahfilinin üstünde bulunan levhada "حسبنا الله ونعم الوكيل ونعم المولى ونعم" şeklinde yazılmıştır.

"النصير" ibaresi siyaha altınla ve muhakkak hattıyla yazılmıştır. Bu levhanın altında

bulunan bir levhada krem aharlı kağıda celi sülüs ve sülüs hatlarıyla Hattat Hâmid imzalı ve 1374 tarihli olarak "يا حضرت بلال حبشي رضي الله عنه" yazılmıştır.

Kuzey taçkapıda beyaz mermere kabartma celi sülüs Kelime-i Tevhid bulunmaktadır. Bu taçkapının girişinin üzerinde bulunan yeşil zemine altınla ve celi sülüs hattıyla yazılmış Nisâ' Suresi'nin 103. Ayeti 1186 tarihli ve Hafız Abdurrahman imzalıdır. Harim batı girişinde En'âm Suresi'nin 54. Ayetinden bir bölüm koyu yeşil zemine altınla ve celi sülüs hattıyla yazılmıştır. Harim batı girişinin iç tarafında Zümer Suresi'nin 53. Ayeti'nin ilk bölümü, dış tarafında Ra'd Suresi'nin 24. Ayeti bulunmaktadır. Harim doğu girişinin iç tarafında Zümer Suresi'nin 53. Ayeti'nin son iki bölümü yer almaktadır. Bu yazılar koyu yeşile altınla ve istifli bir muhakkak hattıyla yazılmıştır.

Son cemaat revakındaki pencere alınlıklarından her birine birer bölüm yazılmak suretiyle, batı tarafta Âyetü'l-Kürsî, doğu tarafta ise Fetih Suresi'nin son ayeti tamamlanmıştır. Bu pencere alınlıklarının çinileri mavi üzerine beyaz yazı olacak şekilde düzenlenmiş, harflerin kapalı kısımları firuze renginde hazırlanarak panoya renklilik ve hareket kazandırılmıştır. Dikdörtgen formdaki panoların kenarları

mavi, beyaz, kırmızı ve firuze renklerle gülbezek ve rumilerden meydana gelen kıvrımdallarla çerçevelenmiş, üst tarafa palmetlerle dendanlı şekilde çıkıntılar yapılmıştır. Son cemaat revakının ortadaki yüksek kubbesinin ön tarafındaki alınlıkta

“قال الله تعالى” giriş ibaresi, Bakara Suresi’nin 238. Ayeti ve “صدق الله العظيم” ibaresi yer

almaktadır. Koyu yeşil zemine altınla ve istifli celi sülüsle kabartma olarak yazılan bu panoda harflerin aralarında kalan boşluklar rumilerle süslenmiştir. Bu yazının

simetriği olarak kuzey tarafta yine “قال الله تعالى” ve “صدق الله العظيم” ibarelerinin

arasında Me’âric Suresi’nin 34 ve 35. Ayetleri bulunmaktadır. Güneydeki pano ile aynı renk ve formda yazılan bu yazı da yine rumilerle süslenmiştir.

Avlu kuzey girişinin iç tarafında, girişin üzerindeki alınlıkta firuze rengi üzerine altınla kabartma celi sülüs Kelime-i Tevhid yazılmış, harflerin kapalı yerleri kırmızı ile renklendirilmiştir. Avlu batı girişinin iç tarafında Ra’d Suresi’nin 24. Ayeti beyaz mermere kabartma celi sülüs hattıyla yazılmıştır. Dış tarafında ise Nahl Suresi’nin 32. Ayeti yer almaktadır.

7. CİHANGİR CAMİİ

İlk defa 1559 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından oğlu Cihangir anısına yaptırılmıştır. II. Abdülhamit tarafından bugünkü haliyle yeniden yaptırılmıştır. Mimar Sinan tarafından yapılmış⁶⁴ olan cami, yangınlar geçirmiş ve tamirler görmüştür. Beşinci yangından sonra H. 1307 / M. 1889 yılında II. Abdülhamit tarafından yeniden yaptırılınca Sinan’ın yapmış olduğu ilk cami tamamen ortadan kalkmıştır.

Bu günkü kare planlı yapı tek kubbeli ve tek minarelidir. Dört kemer üzerine oturan kubbe, köşelerde iki katlı barok kulelerle takviye edilmiştir. Üç gözlü son cemaat revakının orta bölümü aynalı tonoz, yanları ise kubbelerle örtülüdür. Minareler son cemaat revakının

⁶⁴ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.II, 141; Mimarbaşı Koca Sinan, s. 157.

dış köşelerinde yer almaktadır. Son yıllarda yıkılan minarelerden biri yenilenirken, cami beyaz badana ile sıvanmış, dış cephedeki renkli süslemeler ortadan kalkmıştır. Avlusunda H. 1704 / M. 1663'te vefat eden Cihangirî Hasan Efendi Türbesi ile muvakkithane bulunmaktadır.⁸⁵

7.1. Tecdid Kitabesi

۱. ابو الفتح سليمان خان قانونی
ادوب بو معبدی شهزادسی ایچون انشا
شهزاده سی
۲. او شهزاده نك اسم شرفنه نسبت
قولندی نامی جهانگیر جامعی حتی
۳. جناب شیخ مکرم حسن افندی کیم
یکانه پیر رشادت سمیر ایدی حقا
۴. ویرب بو جای شرف بین یکیرمی سالنده
مقامن ایدی تمام اللی درت ییل احیا
۵. طریق فیض اثر خلوتیدن ارشادی
نیجه مریده ویرردی نصاب عزو علا

⁸⁵ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.II, 141; T. Öz, İstanbul Camileri, C. II, s. 14.

۶. محل ذکر و عبادت ایکن اوجای لطیف

کجوب سنین ایدوب اول ذات اکمل عزم بها

۷. زمان زمان دخی بش دفعه محرق اولدی

خدایه شکر بو کره ینه اولندی بنا

خانیل

۸. باق اشته سایه عبد الحمید خانین

عماری اسکیلرندن ده اولدی جوق اعلا

۹. صلاه خمسه هر ذکر حق عقینده

ایدلسون اول شه ذیشانه بونده خیر دعا

۱۰. سنیج شمدی شوالتجیدر دیدم تاریخ

بجا یابلدی متین اشو جامع رعنا

۱۲۰۷

نقّه الفقیر الداعی مصری زاده

علی رضا اسکداری غفر له

7.2. İnşa Kitabesinin Transkripsiyonu

1. Ebu'l-Fütûḥ Süleymân Hân-ı Kânûnî

İdüb bu ma'bedi şehzâdesi için inşâ

2. O Şâhzadenüñ ism-i şerîfine nisbet
Konuldu nâmı cihanîr câmi'î hattâ
3. Cenâb-ı Şeyh-i mükerrerem Hasan Efendi kîm
Yegâne pîr-i reşâdet-semîr idi hakkâ
4. Virüb bu cây-ı şeref biñ yigirmi sâlinde
Makâmın itdi tamâm elli dört yıl ihyâ
5. Tarîk-ı feyz eser-i Halvetiden irşâdı
Nice mürîde verirdi nişâb-ı izz u alâ
6. Mahall-i zîkr u ibâdet iken o cây-i latîf
Geçüp sinîn idüb ol zât-ı ekmele azm-i bekâ
7. Zemân zemân dahî beş def'a muhterik oldu
Hüdâya şükr bu kerre yine olundu binâ
8. Bak işte sâye-i Abdülhamîd Hân'ın
İmân eskilerinden de oldu çok a'lâ
9. Şalât-i hamsede her zîkr-i Hakk akîbinde
İdilsün ol Şeh-i Zîşâna bunda hayır duâ
10. Senîh şimdi şu altıncıdır didim ta'rîh
Becâ yapıldı metîn iş bu câmi'î ra'nâ

1207

Nemekahû el- fakîr ed-dâ'î Mısrîzâde
Ali Rızâ Üsküdâri gûfira lehû

7.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi

Beyaz mermerde nesta'lik hattıyla altışar satırlık üçer sütunla ve en altında ikisi imza ibaresine ait olan dört sütunluk yedinci satırla birlikte toplam beş kıt'adan meydana gelen bir nazım şeklindedir. Mısırîzâde Ali Efendi hattıyla kabartma halinde yazılan kitabede kelimelere yukarıdan aşağıya doğru meyil verilerek hemen her kelime bir önceki kelimenin üzerine bindirilmiş ve bu sayede istifli bir görüntü elde edilmiştir. Satır ve sütun aralanna cetvel çekilmiştir.

Beşinci kıt'anın son mısraında düşürülen hicri 1207 tarihi miladi 1790 tarihini vermektedir. (Resim 14)

7.4. Diğer Yazılar

Mihrap üstünde siyah zemine bej renkte celi sülüsle yazılmış olan Âl-i İmrân Suresi'nin 37. Ayeti yer almaktadır. mihrap nişinin üstünde hattat Sami tarafından yazılmış olan Yunus Sûresi'nin 62. ayeti 1209 tarihlidir.

Mihrap duvarında büyük kemerin ortasında Besmele, Ankebût Suresi'nin 45. Ayetinden bir bölüm ve sonunda "صدق الله العظيم" ibaresi daire formunda yer almaktadır.

Ortada "قال الله تعالى" şeklinde başlangıç cümlesi yer alır.

Güneybatıda bulunan pendentifte "الله جل جلاله", güney doğuda "محمد عليه السلام", doğudaki kemerin ortasında "عمر الفاروق رضي الله تعالى عنه", kuzeydoğu pendentifte "علي",⁸⁶ "حسن حسين رضي الله عنهما", kuzey taraftaki kemerin ortasında "رضي الله عنه",

⁸⁶ Bu panoda حسن ve حسين isimleri tek ح ile yazılmıştır ve altında 207 tarihli bir imza bulunmaktadır.

kuzeybatı tarafta "عشان رضى الله عنه", batı kemer ortasında "ابوبكر الصديق رضى الله عنه"

ibareleri yer almaktadır.

Bu yazıların dışında camide levhalar bulunmaktadır. mihrabın sağ tarafındaki pencerenin üstüne asılmış olan levhada Hicr Suresi'nin 9. ayeti "كبه الحاج محمد وهبي"

imzalıdır. Sol üst köşede "صدق الله العظيم" ibaresi yer almaktadır. Bu camide tüm yazılar siyah

zemine altınla yazılmış ve sülüs veya celi sülüs hatları kullanılmıştır. Sol taraftaki pencerenin üstünde "قال عز الله وجل" ibaresinin yanında Nahl Suresi'nin 43. veya⁸⁷ Enbiya

Suresi'nin 7. ayeti yer almaktadır. güney duvarının en doğu tarafında bulunan pencerenin üzerinde Ahzâb Suresi'nin 41 ve 42. Ayeti bulunmaktadır. Bu yazı 311 tarihli "عرفان"

imzalıdır. Doğu duvarının güneyden itibaren ilk penceresinde bulunan "احب الاعمال الى الله"

" الصلاة لوقتها ثم بر الوالدين ثم الجهاد في سبيل الله " hadisi Sami Efendi'nin imzasını taşımaktadır.

Buradaki "في سبيل الله" ibaresi daha küçük puntolarla yazılmıştır. İkinci pencerede Âl-i İmrân

Suresi'nin 191. Ayeti, üçüncü pencerede Enfâl Suresi'nin 2. Ayeti, dördüncü pencerede ise

" فداك ابي واممي يا رسول الله " şeklindeki hadis yer almaktadır. Köşeleri düğümlü düz altın

çerçeve içine alınan bu ibarelerin en sonuncusunda "غفر الله ١٣٠٩" tarihi

ve imzası yer almaktadır.

Batı duvarında ise kuzeyden güneye doğru ilk pencerede "لا اله الا الله ذنور كلسان ذكر الله"

" ibaresi İstanbul'lu Hafız Ahmet tarafından yazılmıştır. İkinci pencerede celi talik hattıyla

⁸⁷ Her iki ayetin de ibareleri aynıdır.

yazılan R'ad Suresi'nin 28. Ayeti'nin sol üst köşesinde küçük puntolarla "صدق الله العظيم"

ibaresi yer almaktadır. sol alt köşede ise "نعمه سامي غفر ذنوبه ٣١١" tarih ve imzası yer

almaktadır. Üçüncü pencerede Şevki Efendi tarafından yazılmış olan Tevbe Suresi'nin 18. Ayeti, 1285 tarihli dir. Dördüncü pencerede ise Bakara Suresi'nin 238. Ayeti bulunmaktadır. En sonda yer alan pencerede ise Şevki Efendi imzası ile Nisa Suresinin 103. Ayeti vardır.

Mahfilin doğu köşesinde bulunan 1305 tarihli ve Ali imzalı⁸⁸ bir levhada yer alan "يا

حضرت شه سلطان شعبان ولي قدس الله سره" ibaresinin köşeleri son dönem tezhiblerle tezyin edilmiştir.

Mahfilde ortada yer alan camsız kumaş bir levhada "يا حضرت بلال حبشي رضي الله

عنه" ibaresinin sonundaki dua cümlesi küçük puntolarla yazılmıştır. ilk kelimenin alt bölümünde kumaşın yırtılmış olduğu bu levha 1307 tarihli dir ve imza yoktur.

Camiin batı köşesinde 1288 tarihli ve Hafız Ahmed imzalı "يا حضرت سلطان سليمان

" قدس الله سره" ibaresi yeşil zemine sarı renkle yazılmış, zaman aşımından dolayı renkleri dalgalı bir hal alarak bozulmuştur.

⁸⁸ Ali isminin yanında yer alan diğer kelimeler okunamayacak durumdadır.

8. ATİK VALİDE CAMİİ

Üsküdar'ın Toptaşı semtinde yer almaktadır. Banisi Sultan II. Selim'in zevcesi ve Sultan III. Murad'ın Validesi Venedikli Nurbanu Sultan'dır.

Atik Valide Külliyesi'nin ana yapısı olan camiin üç aşamada bugünkü duruma ulaştığı anlaşılmaktadır. 1570-1579 yılları arasında inşa edilen ve kesinlikle Koca Sinan'ın eseri olan ilk cami, bugünkü camiin altıgen şemaya sahip olan orta bölümüdür. Bazı kaynaklarda mimarının Davut Ağa veya Kurban Nasuh Efendi olduğu ifade edilmekteyse de, bu külliye, Mimar Sinan'a ait bir eserdir. Külliye cami, medrese, darulkurra, imaret, mektep, tabhane, daruşşifa ve hamamdan ibaretti.⁸⁹ Bu yapıların hepsi günümüze kadar ulaşmamıştır. Külliye binaları geniş bir bölgeyi kaplayan eğimli bir arazide seviye farkları ile inşa edilmiştir. Bina Emîni Salih Efendi'dir.

Camiin planı dikdörgendir, mihrap dışarıya çıkıntılıdır ve üzeri yarım kubbe ile örtülüdür. Altı dayanak üzerindeki merkezi kubbe köşelere eksedrarlarla bağlanmış ve yanlarda ikişer küçük kubbe ile genişletilmiştir. Mütevellî Pîr Ali, iki tarafa birer kubbe ilave ettirmiştir. Harim üç taraftan üst mahfillerle çevrilidir. III. Osman tarafından hünkar mahfili köklü bir şekilde tamir ettirilmiştir. Harimin çinileri renk ve desen bakımından nadide eserlerdir. Mihrap ve duvarlar İznik çinilerinin kullanıldığı bahar dalları, çiçekler, vazolu kompozisyonlar ve kitabe kuşağı şeklinde zengin bir dekora sahiptir. Mahfil tavanındaki desenler boyanmıştır ve asılları yer yer görülmektedir. Yazı ve taçla süslenmiş mermer mihrap, geometrik oymalı mermer minber ve ahşap oyma vaaz kürsüsü orijinaldir.

Son cemaat revakı altı sütuna dayanan ortada aynalı tonoz, yanlarda ikişer kubbe ile örtülüdür. Önüne 22 sütuna dayanan ve üç taraftan genişlik veren düz çatılı bir saçak ilave edilmiştir. Bu dış revak ilavesinin de Pîr Ali zamanına rastladığı tahmin edilmektedir. Son cemaat revakının iki yanında yükselen minarelerin hem dıştan hem camiin içinden girişleri vardır. Minareler XIX. Yüzyılda tamir görmüştür. Şadırvan avlusunun üç tarafında 31 sütuna dayanan kubbelerle örtülü medrese odaları bulunmaktadır. Bu revaklı avlu U biçiminde camii kavrayıp arkadan

⁸⁹ Feridun Akozan, "Türk Külliyesi", Vakıflar Dergisi, S. VIII, 308.

dolaşarak kible duvarı ile birleştirilmiştir. Üç taraftan merdivenle çıkılan kubbeli girişlere sahiptir. Kuzey duvarından merdivenli bir geçitle çarpık planlı medreseye çarpık planlı medresenin avlusuna girilir.⁹⁰

8.1. İnşa Kitabesi⁹¹

۱. نوربانو اوقات بر عصمت

طرفی خیره ایلوب نیت

۲. ایندی بو معبد لطیفی بنا

جبارائی احسن وزیا

۳. اثر خاصیدر بو خیر کزین

اولدی تاریخ زهی بهشت برین

۹۹۱

⁹⁰ O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s. 290-291; T. Öz, İstanbul Camileri, C.II, 68-69.

⁹¹ Araştırmamızı yaparken caminin kitabesi restorasyon dolayısıyla kaldırılmış ve muhafaza edilmek üzere Vakıflar Müdürlüğü'ne götürülmüştü. İ. H. Konyalı tarafından okunup Arap ve Latin alfabetleriyle yayınlanan bu kitabeyi onun Üsküdar tarihi isimli eserinden (C. I, 97), yine bu kitabeyi okuyup sadece Latin alfabesi ile yayınlayan T. Öz'ün İstanbul Camileri isimli eserinden (C.II, 68) aldık.

8.2. İnşa Kitabesinin Transkripsiyonu

1. Nûr-bânû ô zât-ı pür-işmet
Tarafı hayra eyleyüb niyyet
2. İtdi bu ma'bed-i latîfi binâ
Hâbbezâ re'y-i ahsen ü zîbâ
3. Eşer-i hâssıdır bu hayr-ı güzîn
Öldü ta'rîh zehî behişt-i berîn

8.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi

Türkçe nazım şeklinde üç beyitten meydana gelen kitabede ilk beyitte “ن”,

ikinci beyitte “ر” ve üçüncü beyitte ise “ن” harfleriyle kafiye sağlanmıştır. Aralarda

Farsça kelimeler kullanılmıştır. Tarih de Farsça düşürülmüştür. Son mısra'ın son üç kelimesi terkip halinde bir ma'nen tarih ibaresidir, bu üç kelimenin harflerinin ebced sistemindeki sayı değerleri toplamı tam olarak hicri 991, miladi 1582 tarihini vermektedir.

8.4. Diğer Yazılar

Mihrap üstünde beyaz mermere kabartma celi sülüsle Âl-i İmrân Sûresi'nin 39. Ayeti yazılıdır.

Mihrap üstünde üç pencere bulunmaktadır. Batıda üstte "الله", altta "لا اله الا الله", ortada üstte "ما شاء الله", doğuda üstte "محمد", altta "محمد رسول الله" ibareleri bulunmaktadır.

Güney duvarında minberin sağ tarafındaki II. Pencereden itibaren doğudaki mahfele kadar (ikisi mihrap eksedrasının sağ tarafında, diğer üçü sol tarafında olmak üzere) beş pencerenin alınlıklarında dikdörtgen çerçeve içinde lacivert zemine beyaz olarak çini ile Fetih Süresi'nin ilk iki ayeti yazılmıştır. Başta Besmele ve "وبه" kelimesi, sonda ise "وسلام على المرسلين والحمد لله رب العالمين" şeklinde bir

dua cümlesi yer alır. Bu yazı yazılırken mihrap hücresi içindeki pencereler atlanmıştır. Bu pencerelerin alınlıklarının hizasında batıdan başlayıp doğuda bitmek üzere celi sülüs hattıyla yazılmış çini Besmele ve Ayete'l-Kürsi frizi bulunmaktadır. Koyu mavi üzerine beyaz yazı ile ve çini ile celi sülüs hattı kullanılarak yazılan bu yazının aralarında; kırmızı, beyaz ve yeşil renklerden meydana gelen çiçek ve yaprak motiflerinden oluşan tezhipler yer almaktadır.

Kürsünün arkasındaki duvarda beyaz zemine gri renkte kalemişi ile yazılmış "الله هو" ibaresi ile Kelime-i Tevhid yer almaktadır.

Minber alınlığında "لا اله الا الله" yazılıdır. Sülüs yazı beyaz mermere kabartma olarak işlenmiştir.

Merkezi kubbeye geçişi sağlayan pendentiflerde güneydoğuda "الله", güneybatıda "محمد", doğuda "أبو بكر", kuzeydoğuda "عمر", kuzeybatıda "عثمان", batıda "علي" isimleri bulunmaktadır. Mihrap duvarının kuzey taraftaki yanım

kubbeye bağlanan pendentiflerde ise doğuda "حسين", batıda "حسن" isimleri yer almıştır. Bunlar da mavi zemine beyaz ile yazılmış kalemî yazılardır.

Kubbe göbeğinde başta Besmele ve sonda "صدق الله العظيم" ibaresi olmak üzere Fâtır Suresi'nin 41. Ayeti yazılmıştır. Mavi zemine beyaz harflerle celi sülûs yazı ile yazılmıştır. Kapalı harflerin içi turuncu renk ile boyanmıştır. Ortada ve kenarlarda tezhip bulunmaktadır.

Merkezi kubbe altı eksedra ile genişletilmiştir.

Yanm kubbelerin içinde Besmele ile En'âm Suresi'nin 79. Ve 80. ayetleri, mavi zemine beyaz kalemî ve celi sülûs hatla orjinle uygun olarak yazılmıştır.

Harim kuzey duvarında giriş kapısının iki tarafına gelecek şekilde mahfilin üstündeki birinci sıra galerinin hizasında sağda mavi üzerine beyaz 1318 tarihli imzasız "يا حضرت بلال حبشي" yazılıdır. Solda yeşil zemine sarı harflerle yazılmış aynı yazının sol üst kısmında daha küçük puntolarla "رضي الله تعالى عنه" ibaresi vardır. Harimde bulunan bütün yazılar celi sülûstür.

Son cemaat revakının çini pencere alınlıklarında lacivert zemin üzerine beyazla yazılmış ibareler, batıdan doğuya doğru Fetih Suresi'nin 2. ve 3. Ayetleri, Zümer Suresi'nin 53. Ayeti ve minare kapılarının yine çini alınlıklarında Kelime-i Şehadet'den meydana gelmektedir.⁹² Harflerin aralarında ve çerçevede tezhipler bulunmaktadır. Giriş kapısının doğu tarafındaki ilk pencerenin alınlığı diğerlerine göre farklılık arzeder. Bu farklılık renk, tezhip ve yazı stilinde belirgindir. Aralarda bazı tablalar kırılmıştır.

⁹² Bu ibarelerden İ. H. Konyalı Da bahsetmektedir. Üsküdar Tarihi, C. I, 145.

9. EMİNÖNÜ YENİ VALİDE CAMİİ

Eminönü meydanında dikkati çeken en önemli yapıdır. Sultan III.Mehmet'in annesi Safiye Sultan tarafından mimarbaşı Davut Ağa'nın gözetiminde 1597'de inşasına başlanan külliye caminin temel inşaatı 1598'e kadar Davut Ağa tarafından sürdürülmüştür. İnşaat deniz kenarında olduğu için; zemin kazıldıkça çıkan suyun tulumlarla boşaltılması ihtiyacı gibi çeşitli zorluklar yaşanmıştır. Davut Ağa'nın ölümü üzerine yerine geçen Dalgıç Mehmet Ağa da yapıyı tamamlayamamıştır.

Sultan III. Mehmet ve daha sonra da annesi Safiye Sultan'ın ölümü üzerine Yeni Camii inşaatı bir süre kendi haline bırakılmıştır. 1661'de çıkan yangında caminin bulunduğu bölgenin zarara uğraması üzerine teftişe gelen Valide Turhan Sultan cami kalıntılarını bu sırada farketmiş ve inşaatın devamı için gereken desteği başlatmıştır.

Külliye; cami, hünkar kasrı, sıbyan mektebi, çeşme, türbe, darulkurra ve Mısır Çarşısı da denilen arastadan meydana gelmektedir. Daha sonra külliye bir de hamamın eklendiği bilinmektedir.

Planı Davut Ağa tarafından Şehzade Camii örnek tutularak yapılmıştır. Köşelerinde dairesel çini sütunlar bulunan haç kesitli dört ayağa dayalı 17.50 m. çap ve 36 m. yüksekliğe sahip bir merkezi kubbe etrafında dört yanm kubbe ve köşelerde küçük kubbelerden meydana gelmektedir. Harım 41x41 m. ölçülerinde bir karedir. Klasik dönem camilerinin dış görünüşündeki ehramî yükseliş, bu yapıda açıkça görülmektedir. Camiin kemerlere bağlanan yanm kubbeleri, hiçbir camide görülmeyen genişlikte mukamaslı silmeler içine alınmıştır. Dışta yan galeriler çıkıntılı dayanak ayaklarını gizlemektedir. Bu galerilerin alt katındaki sütunlar üzerine büyük bir kemerden sonra küçük bir kemer oturtularak cepheye hareket kazandırılmıştır.

Camiin iç duvarları ilk katın mukamaslı silmelerine kadar, ayaklar da üçte ikisine kadar, mavi, lacivert, beyaz ve yeşil renklerde çinilerle kaplanmıştır. Duvarlar, pencere içleri, üst galeriler ve hünkar mahfili 17. yüzyılın en güzel çinileriyle kaplıdır. Buralarda karanfil, gül, nar çiçeği, stilize yaprak ve vazo motifleri kullanılmıştır. Kubbe ve kemerlerin alt yüzlerinde ise kalem işleri vardır.

Caminin revaklı avlusuna oldukça yüksek merdivenlerle çıkılmakta ve avluya üç kapıdan girilmektedir. Yaklaşık 1225 m² lik bir alanı kaplayan avlunun dört yanı,

toplam 24 kubbenin örttüğü revaklarla çevrilidir. Giriş cephesinde yedi kubbeli son cemaat yeri bulunmaktadır. Kare planlı avlunun kuzey yönündeki esas giriş kapısı, diğerlerinden daha geniş ve yüksektir. Avlunun ortasında, kubbesi mukamalı başlıklara ve kemerlere dayanan sekizgen planlı bir şadırvan yer almaktadır. Üçer şerefeli iki minare, camii avludan ayıran cümle kapısı duvarlarının uçlarına yerleştirilmiştir.⁹³

9.1. İnşa Kitabesi

١. حبذا جامع زها زهوا

شيد بتيانه على التقوى

٢. ماله مز مشابه ابداء

هوقى الحسن غاية قصوى

٣. حار فيه وفى تاقه

كل ران واه عزوا

٤. حرم من الداخلة

جالب الخير دافع البلوى

⁹³ S. K. Yetkin, İslam Mimarisi, s. 253; T. Öz, İstanbul Camileri, C.I, 153-154.

۵. جامع قد حوت قواعدہ
کل حسن قد آکسی صفوا

۶. جامع سویت محاسنه
اجرك الله اجر من سوى

۷. ام سلطاننا اطال لها
عمره ربها كما تهوى

۸. واجرها بكل مكرمة
عالم السر عالم النجوى

۹. حسن قال فيه تاريخنا
جامع البر معلم التقوى

9.2. İnşa Kitabesinin Tercümesi

"Parlak olan, gururla dimdik duran cami ne güzeldir, onun güzellikte ve estetikde üstün, katiyyen eskimez binası takva üzerine yapıldı. Onu gören herkes zerafetine hayran kaldı. Kötü ve gizli şeylerden münezzeh olan, hayrı getiren, musibeti defeden, her güzelliği ve parlaklığı bünyesinde toplayan bu camii bütün güzellikleriyle yaptığı için Allah Sultanın Annesine mükafat versin. Rabbi dilediği gibi onun ömrünü uzatsın. Sırmızı ve gizli yalvarmamızı bilen Allah ona iyilikle mükafat

etsin ve her ikramı versin. Hasan ona tarih düşürmüştür. Bütün iyilikleri toplayan ve Allah korkusunun alameti olan bir camidir." (Resim 15, 16)

9.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi

Üç ayrı pano halinde düzenlenen kitabenin ilk parçası, harim kuzey girişinin sağında tek sütunluk ve üç satırlık bir kare şeklinde, ikinci parçası girişin üzerinde üçer satırlık dört sütundan meydana gelen enine dikdörtgen formunda, diğer bölümü ise girişin sol tarafında yine üç satırlık bir kare şeklindedir.

Hatat imzası bulunmayan kitabe, istifli bir muhakkak hattıyla yazılmıştır. satrı ve sütun aralarına cetvel çekilerek her bir mısra yazılarıyla aynı seviyede kabartma şeklinde çerçeve içine alınmıştır. Yanlar dilimli parantez şekilleriyle kapatılmış, satır ve sütun aralarında bu şekillerin birleştiği bölümler, cetvelle aynı seviyede kabartma halinde, düz bir satır olarak kapatılmıştır. Koyu yeşil zemine yazılarak altınla varaklanan yazının altınları son yıllarda yenilendiği için gayet ışıltılı durmaktadır. Noktalama işaretleri, mühmel harf işaretleri ve süsleme işaretlerinin sıkça kullanıldığı kitabede pek çok yerde rumiler de görülmektedir.

Dokuz beyitten meydana gelen kitabe Arapça gayet akıcı bir nazım şeklindedir.

Son mısra'da hicri 1074, miladi 1663 tarihi düşürülmüştür. (Resim 15, 16)

9.4. Diğer Yazılar

Harimdeki birinci sıra pencerelerin çini alınlıklarında Batıdan doğuya doğru mihrap duvarındakilerde Besmele ile Fatiha Suresi yazılıdır.

Mihrap çerçevesinin iki tarafındaki vitraylı pencerelerden sağdakinin alt bölümünde "وعجلو بالتوبة قبل الموت", soldakinin alt bölümünde ise "عجلو بالصلاة قبل الموت" hadisi yazılıdır. Mihrap çerçevesinin üzerinde üç pencere bulunmaktadır. Bunların vitraylarında yazılar mevcuttur. Sağ pencerenin üst bölümünde mavi üzerine beyaz cam ile "الله", sol pencerenin üst bölümünde "محمد" yazılıdır. Ortadaki pencerenin üst bölümünde Besmele, ikinci sırada ve alt bölümde Kelime-i Şehadet'in birer cümlesi yer almaktadır.

Mihrap hücrenin kubbesinin altındaki üç hafifletme kemerinin birleştiği iki pendentifte koyu yeşile sarı celî sülûs ve nesih hatlarıyla "محمد صلى" ve "الله جل جلاله" isimleri yazılıdır. Merkezi kubbenin pendentiflerinde ise güneydoğuda "ابو", güneybatıda "عمر رضي الله تعالى عنه", kuzeybatıda "بكر الصديق رضي الله عنه", kuzeydoğuda ise "علي رضي الله تعالى عنه", kuzeydeki hafifletme kemerlerinin pendentiflerinde ise ilk iki isme simetrik olarak "حسين رضي الله تعالى عنه" ve "حسن رضي الله تعالى عنه" ibareleri bulunmaktadır. En son panoda bulunan imza ibaresi okunamamıştır.

Revaklarda 1. sıra pencere alınlıklarında bulunan lâcivert üzerine beyaz çinilerle yazılmış olan celî sülûs Esmâ'ü'l-hüsnâ ibarelerinin harf araları turkuazla kapatılmıştır. Başında Besmele ve Haşır Suresi'nin 21. Ayeti'nin ilk bölümü yer alır.

Müezzin mahfelinin batısında bulunan fil ayağının doğu yüzünde yukarıda celî sülûs ile "يا حضرت بلال حبشي رضي الله عنه" ibaresi bulunmaktadır. Mavi zemine beyaz çini ile yazılmıştır.

Mihrap üstü iki sıra halinde yazılmıştır, birinci sırada "قال الله سبحانه وتعالى"

ibaresi, ikinci sırada ise Âl-i İmrân Suresi'nin 37. Ayeti yer almaktadır.

Mihrap nişinde mukamaslı kavsaranın hizasında iki sıra halinde yazılar bulunmaktadır. Sağda birinci sırada Cinn Suresi'nin 18. Ayeti, ikinci sırada aynı surenin 19 ayeti yer almaktadır. Solda birinci sırada "سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله و"

لا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم", ikinci sırada ise "الله اكبر"

Kubbe göbeğinde koyu yeşil zemin üzerine sarı renkle Besmele ve Fâtır Suresi'nin 41. Ayeti yer almaktadır.

Avlu son cemaat revakının çini pencere alınlıkları friz şeklinde bütün olarak dizayn edilmiştir. Burada Besmele ve Cuma Suresi'nin tamamı bulunmaktadır.

Son cemaat revakı önündeki taçkapı şeklindeki bölümün alınlığında "قال الله"

"صدق الله العظيم" ibaresinin ardından Bakara Suresi'nin 238. Ayeti ve sonda "قال الله تعالى" ibaresinin ardından Bakara Suresi'nin 238. Ayeti ve sonda "صدق الله العظيم" ibaresi bulunmaktadır.

Harimin revaklara açılan doğu girişinde Ra'd Suresi'nin 24. Ayeti, batı girişinde ise En'âm Suresi'nin 54. Ayeti yer almaktadır. Avlu kuzey kapısının iç tarafına "قال الله تعالى وتبارك"

yazılmıştır. Batı girişin dış tarafında Zümer suresi'nin 73. Ayeti bulunmaktadır. Doğu girişin dış tarafında Nahl Suresi'nin 32. Ayeti yer alır. Kuzey taçkapının dış tarafında ise Nisa Bu yazılar mermer üzerine kabartma olarak yazılmıştır. Baştaki ve sondaki ibarelerin puntoları küçük, ayetlerin puntoları büyüktür. Celî sülûs ve sülûs hatları kullanılmıştır.

Hünkar girişi minber gibi düzenlenmiştir, tacındaki mermer alınlıkta aynalı Kelime-i Tevhid bulunmaktadır.

10. SULTAN AHMET CAMİİ

Sultan I. Ahmet tarafından Mimar Sedefkar Mehmet Ağa'ya 1610-1617 tarihleri arasında yaptırılmıştır. Külliyesinde darüşşifa, sıbyan mektebi, hünkar kasrı, tabhane, imaret, medrese, arasta ve hamam, Sultan Ahmet Türbesi, sebiller ve çeşitli odalar yer almaktadır.⁹⁴

Kare planlı harim, merkezi kubbeyi birer yönden çevreleyen dört yarım kubbe ve köşelerde küçük köşe kubbelerinden meydana gelen bir örtüye sahiptir. Merkezi kubbe, dört filayağı üzerine oturan dört büyük kemere pendentifler vasıtasıyla bağlanmaktadır. Kubbesinin yüksek olması kasnağa çok sayıda pencere açılabilmesine imkan sağlamıştır. Bu pencerelerden içeriye süzülen ışık caminin içine aydınlık ve ferah bir görünüm kazandırmaktadır.

İznik'te yapılan yirmi bini aşkın sayıdaki çok çeşitli desenlerdeki çininin iç cephelere yansıttığı renk sayesinde yabancılar tarafından "Mavi Cami" adıyla anılmaktadır. Haremdeki sedef ve kalem işleri de dikkat çekicidir. Camideki yazıların hattatı Kasım-ı Gubârî'dir.⁹⁵ Bu yapı tezyini sanatların en zengin örneklerini üzerinde toplamıştır. Camide bulunan halı, kandil, askı, şamdan, kürsü, rahle gibi eşyalar da müstesna özelliklere sahiptir. Harimin beş kapısının ahşap kanatları sedef işlemelidir.⁹⁶

Hünkar mahfili mozaik ve yeşim süslemeli mihrap, sedef kakmalı kapı ve pencere kapakları, oyma ve kabartma işlemeli mermer korkuluklar ve turkuaz zemine altınla yazılmış ayet kuşağı ile süslenmiştir. Bu mahfile camiden ve hünkar

⁹⁴ H. Önkal, Camilerimiz, s.40-42; O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s. 326, 334; T. Öz, İstanbul Camileri, C. I, 125; Feridun Akozan, "Türk Külliyesi", Vakıflar Dergisi, S. VIII, 308.

⁹⁵ H. Önkal, Camilerimiz, s.43-46; T. Öz, İstanbul Camileri, C. I, 127.

⁹⁶ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.I, 226; H. Önkal, Camilerimiz, s.40-46.

kasnından girilmektedir.⁹⁷ Hünkar kasn Osmanlı mimarisinde ilk defa bu yapıda görülen bir uygulamadır.⁹⁸

Geniş bir dış avlu, camiye pencereli duvarlarla üç yönden kuşatmaktadır. Dış avluya üç cepheden toplam sekiz giriş vardır. Kuzeyden ve iki yan cepheden girilen revaklı avlu, 26 adet granit mermer ve porfir sütuna oturtulmuş otuz kubbe ile örtülü ve zeminden yüksektir. Bu bakımdan avlunun her üç girişinin önünde geniş merdivenler yer almaktadır. Bu üç kapı ve dış avlunun cümle kapısı bronzdan olup bu kapıların ustası Evliya Çelebi'nin babası Kuyumcubaşı Mehmet Zılî'dir. Mermer döşemeli avlunun ortasında, kemerleri ve köşebentleri rumi, lale ve karanfil motifleriyle süslü altı mermer sütunlu şadırvan bulunmaktadır.⁹⁹

İlk defa bu yapıda avlunun yan cephelerinde revak uygulaması geliştirilmiştir.¹⁰⁰

Altı adet minaresi bakımından Sultan Ahmet Camii, Osmanlı mimarisinde ilk ve tek örnektir. Avlunun kuzey köşelerinde yer alan iki minarede ikişer, harimin dört köşesinde yer alan birer minarede ise üçer olmak üzere toplam onaltı adet şerefe bulunmaktadır.¹⁰¹

⁹⁷ H. Önkal, Camilerimiz, s.47-48; O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s. 334-338; T. Öz, İstanbul Camileri, C. I, 126.

⁹⁸ H. Önkal, Camilerimiz, s.47-48; O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s. 338.

⁹⁹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.I, 228; H. Önkal, Camilerimiz, s.46-47; T. Öz, İstanbul Camileri, C. I, 127-128.

¹⁰⁰ H. Önkal, Camilerimiz, s. 47.

¹⁰¹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.I, 228; H. Önkal, Camilerimiz, s.46-47; T. Öz, İstanbul Camileri, C. I, 127-128.

10.1. İnşa Kitabesi

١. بنى تقربا الى الله الرحمن وتطلبا لشفاة نبينا محمد المبعوث
٢. الخبير الاديان الصلوة والسلام عليه ملاً زينة العرش والميزان
٣. الأمر باجراء عبده مراسم العدل والاحسان عامر المساجد باقام
٤. الصلوات وقرأة القرآن ظل الله على متقاد اهل الايمان
٥. المقتخر بخدمه الحرمين المحترمين بتأييد الله العزيز المستعان
٦. البدر الرابع عشر فى اوج اسماء السلطنة من بين آل عثمان
٧. الشمس المنير الذى عنوان شمسه اجلاله السلطان ابن السلطان
٨. السلطان احمد بن السلطان محمد بن السلطان مراد بن السلطان سليم بن السلطان سليمان بن السلطان سليم بن السلطان بايزيد
٩. ابن السلطان محمد بن السلطان مراد بن السلطان محمد بن السلطان بايزيد
- ابن السلطان مراد بن السلطان ارخان بن السلطان عثمان خان
١٠. ادام الله سلسلة سلطانيه الى اقضاء الدوران واكرمه
١١. فى جوامع انسه وصوامع قدسه بتيحاز الرضوان وروح
١٢. ارواح اسلافه فى رياض الروح والريحان هذا الجامع
١٣. الرافع البنيان وكانت البداية فى شوال سنة ثمان وعشرة الف وتأريخه
١٤. لمسجد اسس وبناه على التقي وتم فى شهر رمضان خمس وعشرين واقف
١٥. وتأريخه جامع السلطان احمد تم الجليل باليمن

١٠٢٥

١٠٢٥

10.2. İnşa Kitabesinin Tercümesi

Allah'a yaklaşmak için; dinlerin en hayırlısı ile gönderilen, salat ve selam üzerine olan, arşın zineti olan ve mizanı dolduran Muhammed'in şefaati talep etmek üzere; yanında adalet ve iyilik fiiliyle emreden, namaz kılınan ve Kur'ân okunan mescidler imar eden, iman ehlinin üzerine Allah'ın gölgesi olan, Yüce ve kendisinden yardım istenilen Allah'ın yardımıyla iki şerefli beldeye hizmetle iftihar eden, ayın ondördü gibi Osmanlı sultanlarının en görkemli ayın ondördü gibi parlak zamanının Sultanıdır. Aydınlatan güneş, Sultan Osman Han oğlu Sultan Orhan oğlu Sultan Murad oğlu Sultan Bayezid oğlu Sultan Mehmed oğlu Sultan Murad oğlu Sultan Mehmed oğlu Sultan Bayezid oğlu Sultan Selim oğlu Sultan Süleyman oğlu Sultan Selim oğlu Sultan Murad oğlu Sultan Mehmed oğlu, sultan oğlu sultan, Sultan Ahmed'in ünvanının güneşidir. -Allah dünya duruncaya kadar bu Sultan'ın neslinin devam ettirsin. Camiler ve ndvan taclarıyla süslenmiş ibadet yerleri yaptırmaları hususunda da onlara ikram etsin. Ve Sultan'ın geçmişlerinin ruhları güzel kokulu bahçelerde ferah bulsun.- İhtişamlı binaları olan bu camie 1018 senesinin Şevvalinde başlanmıştır ve onun tarih düşürme ibaresi "cami yapılmış ve takva üzerine bina edildi" (cümlesi)dir. Ve bina 1025 senesinin Ramazan'ında tamamlanmıştır. Onun tarih düşürme ibaresi ise "Sultan Ahmet Camii bereketle tamamlandı" (cümlesi)dir. Ve Kadir Gecesi'nde ibadete açıldı, ve onun tarih düşürme ibaresi "Kadir Gecesi'nde namaza başladı" (cümlesi)dir. (Resim 18, 19, 20)

10.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi

Üç ayrı pano halinde gayet istifli bir celi sülüs hattıyla mavi zemine altınla yazılmış olan kitabenin altınları zamanla dökülmüştür. Birinci pano, harım kuzey girişinin sağındaki mihrabiye'nin üzerinde, yedi satırlık uzunlamasına bir dikdörtgen şeklinde, ikinci pano girişin üzerinde iki satırlık enine dikdörtgen şeklinde, üçüncü

pano ise girişin solundaki mihrabiye'nin üzerinde, yedi satırlık uzunlamasına bir dikdörtgen şeklindedir.

Arapça gayet ağıdalı bir dilin kullanıldığı kitabede hattat imzası bulunmamaktadır. Mühmel harf işaretleri, noktalama işaretleri ve süsleme işaretlerinin bol olarak kullanıldığı kitabede adeta hiç boş yer bırakılmamıştır. Bazı yerlerde rumi ve gul bezek motifleri de kullanılarak süsleme artırılmıştır.

Kitabede, cami'nin inşaatına başlanma tarihi olarak hicri 1018 ve miladi 1609, tamamlanma tarihi olarak hicri 1025 ve miladi 1615 yıllarına tarih düşürülmüştür. Ayrıca Sultan Ahmet Camii'nin Kadir Gecesi'nde ibadete açıldığı ifade edilerek hicri 1025 yılına yeni bir tarih daha düşürülmüştür. (Resim 18, 19, 20)

10.4. Diğer Yazılar

Avlu kuzey girişinin iç tarafına, revakların üzerinde bulunan taca **قال الله**

تمالى ibaresinin ardından Me'âric Suresi'nin 34 ve 35. ayetleri açık yeşile altınla ve mukakkak hatla yazılmıştır. Dış tarafta ise aynı renk ve hatla yazılmış Kelime-i Şehâdet ibaresi bulunmaktadır. nişin içinde ise yine aynı renk ve hatla yazılmış olan Nisâ' Suresi'nin 103. Ayeti iki tarafta simetrik birer rumi motifliyle süslenmiştir. Bronz kapının sağ ve sol kanatlarında dikdörtgen formda sülüs hatla yazılmış Saff Suresi'nin 13. Ayeti'nin son iki bölümü yer almaktadır.

Son cemaat revakının kemerlerinin alınlığında beyaz mermere nesih hatla yazılmış bulunan Bakara Suresi'nin 238. Ayeti'nin, yansı dikdörtgen formda ve yansı altta yuvarlak formda ve daha küçük puntolarla yer almaktadır. Son cemaat revakının orta kubbesinin göbeğinde mavi zemine beyazla ve celi sülüs hatla çember şeklinde yazılmış Sa'd Suresi'nin 50. Ayeti bulunmaktadır. Harim kuzey girişinin ahşap kapı kanatlarında sağ ve solda **يا مفتح الابواب افتح لنا خير الباب** ibaresi yer almaktadır. Bu yazı, kahverengi ahşap üzerine krem kemik kakılarak sülüs hatla düzenlenmiştir.

Mihrap üstünde üstüste iki ayrı dikdörtgen formda Âl-i İmrân Suresi'nin 37. ve 39. ayetleri yer almaktadır.

Güney duvarında üçüncü sıra pencerelerin üzerinde "قال الله تعالى وتبارك"

ibaresinin ardından koyu yeşile altınla ve muhakakla yazılan Bakara Suresi'nin 277. Ayeti, yer yer silinmiştir.

Kubbe göbeğine maviye altın muhakak hattıyla Fâtır Suresi'nin 41. Ayeti yazılmıştır. harf gözeneklerindeki boşluklar kiremit rengi ile kapatılmıştır. Kubbe kasnağında yer alan kuşakta maviye sarı muhakak ile Besmele ve Nûr Suresi'nin 35 ve 36. Ayetleri yer yer silinmiştir.

Merkezi kubbeye geçişi sağlayan pandantiflerden güneybatıda bulunanda yuvarlak formda ardarda iki defa yazılmış "انما الاعمال بالنيات وانما لكل امرأ ما نوا" şeklindeki hadis ibaresi, maviye altınla ve muhakak hattıyla yazılmıştır.

Mihrap önündeki yarım kubbenin içinde En'âm Suresi'nin 79. Ayeti, buna bağlı batı ve doğu eksedralarda Besmele ve Ahzâb Suresi'nin 56. Ayeti yer almaktadır. Güney yarım kubbenin pandantiflerinde sağda "الله جل جلاله", solda "محمد

عليه السلام" ibareleri, siyah zemine altınla muhakak ve küçük puntolar için reyhani

hatları kullanılarak yazılmıştır. Batı yarım kubbenin içinde Hacc Suresi'nin 77. Ayeti, buna bağlı kuzey, orta ve güney eksedralarda Besmele, Ankebût Suresi'nin 45.

Ayeti ve "صدق الله العظيم" ibaresi yer almaktadır. Bu yarım kubbenin pandantiflerinde

yeşile altınla yazılmış "حسن رضى الله عنه" ve "حسين رضى الله عنه" isimleri yer

almaktadır. doğu yarım kubbenin göbeğinde Bakara Suresi'nin 144. Ayeti, buna bağlı güney taraftaki eksedrada Bakara Suresi'nin 43. Ayeti, orta eksedrada Bakara Suresi'nin 115. Ayeti, kuzey taraftaki eksedrada ise A'râf Suresi'nin 29. Ayeti

bulunmaktadır. Bu yarım kubbenin pandantiflerinde "ابوبكر صديق رضى الله عنه" ve "

“عمر الفاروق رضي الله عنه” ibareleri yer almaktadır. Kuzey yarım kubbenin göbeğinde

Lokmân Suresi'nin 22. Ayeti, buna bağlı eksedralarda İsrâ' Suresi'nin 78. ve 79. ayetleri ile “صدق الله العظيم” ibaresi bulunmaktadır.

Fil ayaklarında mavi zemine altınla ve yer yer soluk renklerde muhakkak hattıyla yazılmış her birinde “قال الله تعالى وتبارك” ibarelerinin ardından Bakara

Syresi'nin 186. Ayeti, Ra'd Suresi'nin 2. Ayeti ve Tevbe Suresi'nin 18. Ayeti yer almaktadır. fil ayaklarının köşelere bakan taraflarında makilî hatla yazılmış dörder adet “الحمد لله” ibareleri yer almaktadır. Bu panolardan üç taraftakiler diğer yazı

kuşaklarıyla aynı renktedir, fakat kuzeybatı ayaktaki pano yeşil zemine altınla yazılmış ve zamanla altınları dökülmüştür. Bu durum fil ayaklarındaki kalemişlerinin restorasyondan önce yeşil zemine altınla yazılmış olduğunu, restorasyon sırasında ise mavi zemine altın renklerinin kullanıldığına işaret etmektedir.

11. ÇİNİLİ CAMİ

‘1640 Yılında, Sultan I. Ahmet'in zevcesi, Sultan IV. Murad ve Sultan İbrahim'in anneleri Mahpeyker Kösem Sultan tarafından Üsküdar'ın Toptaşı semtinde yaptırılmıştır. Külliye de mektep, çeşme, hamam ve sebîl bulunmaktadır.

Camiin planı kare ve tek kubbelidir. Mimar Kasım Ağa'dır. Ön cephesini çerçeveleyen saçak, ahşap sütunlara dayanmaktadır.

Camiin mihrabı ve duvarları devrinin özelliklerini taşıyan çeşitli çinilerle bezelidir. Orjinal çinilerden bazıları dökülmüş ve yerine rengi ve deseni tutmayan günümüz çinileri konulmuşsa da çoğunluğu aslını kaybetmeden günümüze kadar ulaşmıştır. Mermer minberi de nadide bir eserdir ve kûlahı çini kaplamadır. Yapının

son cemaat yeri de çinilidir. Harimde hünkar mahfiline sahip olan camiin avluda şadırvanı ve tek şerefeli bir minaresi vardır.¹⁰²

11.1. Avlu Kuzey Girişindeki Kitabe

۱. مادر سلطان ابراهيم خان

حضرت سلطان اکرم والده

۲. بونءا حقى یدى خيريجوز

تا اوله بیت عبادت عابده

۳. دعوت اوله خلقه بش وقت رحمة

منزل اوله عابده وزاهده

۴. قلدي مكب چشمه حمام وسيل

کیم آکه حق لطف هم احسان ایده

۵. اهل خيرى بونده طاعت ايدني

داخل ايت يا رب جنان خالده

۶. فوزيا لفظا ومعنا تاريخي

¹⁰²T. Öz, İstanbul Camileri, C.II, 18.

11.2. Avlu Kuzey Girişindeki Kitabenin Transkripsiyonu

1. Mâder-i Sultân İbrâhîm Hân
Hâzret-i Sultân-ı Ekrem Vâlide
2. Bu binâ-i hakkı yapı hayr-içün
Tâ ola beyt-i ibâdet âbide
3. Da'vet ola halka beş vakt rahmete
Menzil ola âbide vü zâhide
4. Kıldı mekteb, çeşme, hamâm u sebîl
Kîm âña Hakk lutf hem ihsân ide
5. Ehl-i hayrı bunda tâ'at ideni
Dâhil it Yâ Râb cinân-ı hâlîde
6. Fevziyâ lafzen ü ma'nen ta'rîhi
Oldu bîñ ellîde hayru'l-vâlide

1050¹⁰³

¹⁰³ Bu kitabe, İ. H. Konyalı tarafından okunup Arap alfabesi ile yayınlanmıştır. Üsküdar Tarihi, C.I, 131 (Konyalı, ikinci beytin ilk mısraındaki "يحيون" kelimesinin başına hemze koymuştur, kitabede hemze yoktur, üçüncü beytin ilk mısraında "دعوت اوله خلقه بش وقت رحمة" yerine "دعوت اوله بش وقت رحمة" yazılmıştır, dördüncü beytin ilk mısraının başındaki kelime "قلدى" yerine "يابدى" şeklinde yazılmıştır); T. Öz tarafından okunmuş ve yayınlanmıştır. İstanbul Camileri, C. II, 18 (T. Öz, kitabede ilk satırın üçüncü mısra'ında

11.3. Avlu Kuzey Girişindeki Kitabenin Değerlendirilmesi

İsmail Yakıt'ın , Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme isimli eserinde son dört mısraını Şadırvan Kitabesi adı altında neşrettiği kitabe¹⁰⁴, bugün avluya kuzeyden giriş kapısının üzerinde bulunmaktadır. Boyu hemen hemen boşluğa uyan kitabenin sağ ve solundaki boşluklar ve kenarlarında belli aralıklarla yer olan günümüzde oksitlenmiş durumdaki demir perçinler, kitabenin buraya sonradan monte edildiğini göstermektedir.

Celi sülüs hatla yazılmış olan kitabe, her biri ayrı birer çerçeve içindeki dörder cümlelik üç satırdan meydana gelmektedir. Çerçevelerin üst ve alt kenarları düz, sağ ve sol kenarları ise dilimli kavislerle tamamlanarak köşeler yuvarlatılmıştır. Bu kavislerin dilimleri büyük değil, küçük fistolar veya tırtıklar şeklindedir. Aralarda altı adet tam, kenarlarda 10 adet yarım ve köşelerde dört adet çeyrek olmak üzere toplam yirmi adet gülbezek motifi bulunmaktadır.

Türkçe nazım şeklinde kaleme alınan kitabede mısralar kısa tutulmuş ve sade bir dil kullanılmıştır. Her iki mısada bir sonlarda yer alan "د" heceleri ile kafiye sağlanmıştır.

Kitabeye göre cami, Sultan İbrahim Han'ın annesi tarafından ibadet yeri olsun, halk beş vakit namaza davet edilsin, ibadet etmeyi sevenlerin yuvası olsun diye hayır amacıyla yaptırılmıştır. Valide Sultan, Allah'ın kendisine daha çok ihsan etmesi için, külliye mektep, çeşme, hamam ve sebîl de ilave ettirmiştir. Kitabenin sonuna doğru, burada ibadet eden hayırsever kimseleri cennete alması için Allah'a

"یادی" kelimesini "یادی" şeklinde yazmış ve "بجود" şeklinde yer alan kelimenin başına hemze ekleyerek "ابجود" şekline dönüştürmüştür. Aynı eserde ikinci satırın ilk mısra'ı olan "دعوت اوله خلقه بش وقت رحمة" cümlesinde "خلق" kelimesi atlanmıştır. Yine ikinci satırın üçüncü mısra'ında "قلدي" kelimesi yerine "یادی" kelimesini kullanmıştır.

¹⁰⁴ Doç Dr. İsmail Yakıt, Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme, İst, 1992, s. 169.

dua edilmiştir. En sonunda Fevziya mahlaslı şair tarafından H. 1050 yılına lazen ve manen tarih düşürüldüğü ifade edilmiştir.

Camiin H.1050 yılında yapıldığını ifade eden son mısra'da tarih düşürülmüştür, harflerin sayı değerleri toplamı hicri 1050, miladi 1640 tarihini vermektedir.¹⁰⁵ (Resim 21, 22, 23, 24)

11.4. Harim Girişindeki Kitabe

۱. همیشه حضرت ولاجنان والده سلطان
خلوص ايله لوحه الله خيرات ائمه دن شياني
۲. يابوب بوجامعي اكه نيجه املاك وقف ايتدي
موق ايتدي خيراته اني توفيق رباني
۳. تمام اولنجه ديدني همته تاريخي هاف
بوجامعه اولان طاعت اوله مقبول سبحاني
سليمان^{۱۰۶}

¹⁰⁵ İ. H. Konyalı, Üsküdar Tarihi, C.I,132.

¹⁰⁶ Bu kitabe İ. H. Konyalı tarafından okunup Arap alfabesi ile yayınlanmıştır. C.I,133 (Birinci beytin ikinci mısraında yer alan "خلوص ايله" ibaresi yerine "خلوص ازره", bu mısraın sonunda "ائمه" yerine "همته" yazılmıştır ve üçüncü beytin ilk mısraında "همته" yerine "دني شياني" yerine "ائمه در شاني" yazılmıştır ve üçüncü beytin ilk mısraında "همته" yerine "همتا" yazılmıştır).

11.5. Harim Girişindeki Kitabenin Transkripsiyonu

1. Hemîşe Hazret-i Vâlâ Cinân-ı Vâlide Sultân

Ḥulûş ile li-vechillâh ḥayrât itmeden şayânı

2. Yapûb bu câmi'i âña nice emlâk vâkf itdi

Muvaffak itdi ḥayrâta ânı Tevfîk-i Rabbânî

3. Tamâm olunca didi himmetle tarihini Hâtif

Bu câmi'de olan tâ'at ola makbûl-i Sübhânî

Süleyman

11.6. Harim Girişindeki Kitabenin Değerlendirilmesi

Taş malzeme kullanılan kitabe, üçer sütunluk iki satırdan meydana gelmektedir. Yeşil zemine taşın doğal renginde kabartma olarak yazılmıştır. Zeminin yeşil olması, harflerin, noktaların ve işaretlerin tek tek seçilmesini kolaylaştırmaktadır. Taşın üzerindeki kazınma izleri daha önce üzerinin boyalı ya da altın varaklı olduğu fikrini verir. Kitabenin her bir mısra'ı, yazıda dilimli çerçeve içine alınmış, köşelerde kalan boşluklar gülbezek motifleriyle süslenmiştir. Bu gülbezeklerden ortada yer alan iki tanesi tam, yukanda ve aşağıda ikişer, yanlarda da birer tanesi olmak üzere kenarlarda kalanlar yarım, köşelerde kalan dört tane motif ise çeyreklerdir. Gayet istifli bir muhakkak hattının kullanıldığı yazıda noktalar köşeleri yatay ve düşey eksenlere gelen kareler şeklinde yapılmıştır. Bu yazıda bazı harekeler konulmuş, çok sayıda asar ve çeker işaretleri kullanılarak estetiğe zenginlik kazandırılmıştır. "Süleyman" imzası en sol köşedeki dilimin içine aşağıdan yukarıya doğru yazılmıştır. Kitabede tarih yoktur. Türkçe nazım şeklinde kaleme alınan kitabede sade ve anlaşılır bir üslup kullanılmıştır. Bazı mısra'ların sonunda yer alan "ن" ve "ي" heceleri ile kafiye sağlanmıştır.

Kitabenin son mısraında hicri 1050 yılına tarih düşürülmüştür ve bu sene miladi 640 yılına tekabül etmektedir.¹⁰⁷ (Resim 25, 26, 27, 28)

11.7. Diğer Yazılar

Harimde, çini mihrap nişinin kavsarasının hemen altında çini bordür şeklinde mavi üzerine beyaz celî sülûs hatla Âl-i İmrân Suresi'nin 39. Ayeti yazılıdır.

Minber alınlığında Kelime-i Tevhîd, mermer malzeme ile kabartma olarak yazılmış ve koyu yeşil zemin üzerine sarı olarak boyanmıştır.

Mihrap üstündeki vitraylı pencerenin üst kısmında Bakara Suresi'nin 150. Ayeti, onun batısındaki vitraylı pencerede "الْأَنْفِ أُولِئِكَ...", simetrik olan doğudaki pencerede ise "...لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ"¹⁰⁸ ayeti iki parça halinde yazılıdır. Vitray yazıları mavi zemin üzerine sarı renkle ve istifli celî sülûsle hazırlanmıştır.

Batıdan doğuya doğru uzanan altı adet pencerenin alınlıklarında mavi zemine beyaz muhakkak hatla Besmele ve Ayetü'l- Kürsi yazılmıştır.¹⁰⁹

Batıdan doğuya doğru uzanan ve mihrabın üst kısmından geçen çini bordür üzerinde Fetih Suresi, mavi üzerine beyaz muhakkak hatla yazılmıştır.¹¹⁰ Duvarında surenin ilk yedi ayetinin bittiği yerde kadınlar mahfili başlar. Bu hizadan itibaren geometrik ve bitkisel motiflerden meydana gelen başka bir çini şerit devam eder. Batı duvarında mahfil hizasının, mahfil tarafında biraz daha içerisinden itibaren Fetih

¹⁰⁷ I. H. Konyalı, Üsküdar Tarihi, C.I,133.

¹⁰⁸ Yûnus: 62.

¹⁰⁹ I. H. Konyalı, Üsküdar Tarihi, C.I,133.

¹¹⁰ I. H. Konyalı, Üsküdar Tarihi, C.I,133.

"من" ibareleri ile devam eder. Baştaki "من" Suresi, "بل تحسدونا"

kelimesinde bulunan "م" harfi kınılmıştır. Bu bordür güney duvarında mihrabın

sağında "ومن يعذبه عذابا ليلما قد رضى الله..." kelimesine kadar devam eder. Doğu

ve batı duvarlarının kuzey taraftaki yaklaşık dörtte birlik bölümlerinde ve kuzey duvarında devam eden geometrik ve bitki motifli çini şeridinin; bordürün kınlan yerlerindeki boşlukları doldurmak için sonradan yapılmış olabileceği ihtimali ilk bakışta akla gelmektedir.

Merkezi kubbenin pendentifleri açık mavi zemine beyaz kalemşi ile yazılmıştır. Güneybatıda "الله، محمد", güneydoğuda "أبو بكر، عمر", kuzeydoğuda

"حسن، حسين" isimleri yer almaktadır. ve kuzeybatıda "عنان، على"

12. YENİ VALİDE CAMİİ

III. Ahmet'in annesi Gülnuş Emetullah Sultan tarafından 1708-1710 tarihlerinde yaptırılmıştır. Cami ve külliyesi, Lale devrindeki mimari gelişmelerden uzak kalarak klasik tarzda inşa edilmiştir. Süslemede görülen hafif değişiklikler ise bu yapıdan sonra başlayacak olan baroka geçiş döneminin habercisidir.

Avlu doğu kapısı sol tarafında sol tarafta demir kapıdan girilen ayrı bir avlu içinde duvarların yerine ajurlu demir parmaklıklarla çevrili Gülnuş Emetullah Sultan türbesi bulunmaktadır. Külliye'nin diğer elemanları ise hünkar kasrı, imaret, sıbyan

¹¹¹ Fetih: 15.

¹¹² Fetih: 17-18.

mektebi, muvakkithane, mahyacı odası, meşruta evleri, çarşı, bedesten ve çeşmedir.

Merkezi kubbe sekiz ayak üzerine oturtulmuş, köşelerde birer küçük yarım kubbe ilavesiyle kare planın tamamı örtülmüş, yan mahfilleri örten üçer tonozdan köşelerdekiler dıştan kubbe ile kapatılmıştır. Beş gözlü son cemaat revakı, yanlarda tekne, ortada çapraz tonoz ve aralarda kubbe ile örtülüdür.

Revaklı avlunun ortasında zengin mermer süslemeli sekizgen şadırvan yer almaktadır. dış avlusu beş kapılıdır.

Cami, ikişer şerefeli iki minareye sahiptir.¹¹³

12.1. İnşa Kitabesi

۱. بناء دين و دولت والده سلطان عاليشان
مكرم مادر سلطان احمد خان ملك آرا

۲. رياض جنت ايشدر جهانى بمن آثارى
اودر عالمده شمدى عامر معموره عقبى

۳. ذكر بالخير
اوله شايسته غفران بارى ذكر يا خيرى
هميشه مصدر انواع خيرات ايليه مولا

¹¹³ O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s. 369-370; İ. Hakkı Konyalı, Üsküdar Tarihi, C.I, 309-311; T. Öz, C.II, 15.

۴. لوحه الله اولوب بو جامعه طرح افکي بنياد
طريق حقه بر عالم اثر ايندي ينه احيا
۵. بو جامعه در ملاذ سبجه کردان خلوص آيين
بو جامعه در مطاف قدسيان عالم بالا
۶. جماعت پنج وقت اخلاصه^{۱۱۴} کليرك دعواتي
محمد مصطفي روح شرفنه ايدر اهدا
۷. زمي^{فروج} فوج عباد نگاه بر فيض مقدس کيم
دروني حالت افزادر مثال کعبه عليا
۸. قباب سقف باکي کبد کردون^{هم} الله عمر
عماد طاق بزمي عمود صبح الله ميا
۹. مشك روزن روشن غادي مطلع انوار
ملا محفل شاهنشهر مهر ضيا بخشا
۱۰. بياض شمع حورايي شعاع نخل نور اندود
سواد دوده قنديلي کحل ديده حورا

¹¹⁴ Kitabede خ harfinin noktası konulmamıştır.

۱۱. مجلا اول قدر هر جام بلور که عکسند
نمایان اولدی اشکال قوش تارم مینا
۱۲. مقوس ابروان طاقنه جوزا کمر بسته
مقرنس طره مطبوعه خورشید رح فرسا
۱۳. وری ابر شرمه کیدی غیرتله هلال اولدی
کورنجه مهجده عالم فروغی غره^{کره} غرا
۱۴. حریم دلکش بهناوری خرمکه طاعت
رخام فرش صحنی کوهر کجینه تقوا
۱۵. اولیدی اطلاسند نقش انجم جنخ والاک
دوشردی پیشگاهنده خطایی بو ریا آسا
۱۶. زلال حوضی اجرا ایتدی حکم اب حیوانی
قوری بر نامی قالدی چشمه خضر اولدی تا پیدا
۱۷. شراب کوثرک عینی دیمک جساب ایدی کوثر
اولیدی نشوه بخش تشکان ساحه غرا^{۱۱۵}

¹¹⁵ Son kelimenin sonunda hemze olması gerekirdi. Kitabede kelime yazılırken satır sonundaki çerçeveye dayandığı için yazılıp yazılmadığı gölümemmiştir.

۱۸. مناری سرو زبیده غرام گلشن توحید

مؤذنلر هزار نغمه بردازی آنک کویا

۱۹. تکیه برای انظار خرد هر شکلی مرغوبی^(?)

مجسم نوردر سر تا قدم بوجامع والا

۲۰. اولوب زهاد عالم جهره سایی خاک درگاهی

دعاء خیر سلطان جهانی ایلر استیفا

۲۱. کمال اعتقاد باکله اخلاصه مبنی در

که توفیق ایتدی باری آکا بویله خیر مستنی

۲۲. شروع وضع بنیادینه کیم تاریخ^{اولسه} اوله خورشید

۱۱۲۰

عجیبی نیر اعظم کیی اوله شرف پیرا

۲۳. سزادر تائبا درج ایلویب بر بیت معموره

اکی تاریخ ایله حسن خاتمن ایتسه لراملا

۲۴. محلنده یابلدی والده سلطانک آتاری

۱۱۲۲

کریده بیت طاعات الهی معبد زیبا

12.2. İnşa Kitabesinin Transkripsiyonu

1. Penâh-ı dîn-ü devlet Vâlide Sultân-ı Âlîşân
Mükerrerem mâder-i Sultân Ahmed Hân melik-ârâ
2. Riyâz-ı cennet etmişdir cihânı yümn-i âsân
Odur âlemde şimdi âmir-i ma' mûre-i ukbâ
3. Ola şâyeste-i gufrân-ı bârî ^{zîkr-i bilhayri} zikriyâ hayrî
Hemişe maşdar-ı envâ'-ı hayrât eyleye Mevlâ
4. Livechi'llâh olup bu câmi'e tarîh-efken-i bünyâd
Tarîk-ı Hakkda bir âlî eşer itdi yine ihyâ

¹¹⁶ Bu kitabe daha önce İ. Hakkı Konyalı tarafından tercüme edilmeden sadece okunmuş ve Arap alfabesiyle yayınlanmıştır: Üsküdar Tarihi, C.I, 313-314 (Sekiz ve dokuzuncu mısraların yerleri değiştirilmiş, sekizinci mısrada "ملادسبحه" yerine "ملادسبحه" yazılmış, onbirinci mısrada "اخلاصه" kelimesindeki خ harfinin noktası konulmamış, on dördüncü mısrada "حالت فزادر" yerine "همت افرادر" yazılmış, on beşinci mısraın sonundaki "ایله عمر" kelimeleri yazılmamış, on altıncı mısrada "بزمی" yerine "شرفی" yazılmış, on yedinci mısrada "روزن" yerine "روضه" yazılmış, on sekizinci mısrada "مخل" yerine "مخلی" yazılmış, on dokuzuncu mısrada "بیاض شمع" yerine "بیض شمع" yazılmış, yirminci mısra'da "قندیل" kelimesi atlanmış, yirmi dördüncü mısrada "رج" yerine "روح" yazılmış, yirmi beşinci mısrada "غیرته" yerine "حیرته" yazılmış, yirmi altıncı mısrada "غره" yerine "کوه" yazılmış, yirmi yedinci mısrada "پناوری" kelimesinin sonundaki ی harfi yazılmamış ve "جرج ولاتک" kelimesi "جرج ولاتک" şeklinde yazılmış, yirmi dokuzuncu mısrada "جرج ولاتک" yerine "جرج ولا" yazılmıştır).

5. Bu câmi'dir ^{melâz-}milâd-ı sübhâ gerdân-ı hûlûş-âyîn
Bu câmi'dir ^{metâf-}mutâf-ı kudsiyân-ı âlem-i bâlâ
6. Cemâ'at penc vakt ihlâsla gülberg da'vâtı
Muhammed Muştafâ rûh-u şerîfine ider ihdâ
7. ^{ferrûh}Zihî ferah ibâdetgâh-ı pür-feyz-i muqaddes kîm
Derûnî hâlet efzâdır misâl-i ka'be-i ulyâ
8. ^{hem bir}Kubâb-ı şakf-ı pâkî künbed-gerdûn ile ömr
'Imâd-ı tâk-ı bezmi amûd-u şubh ile hem-pâ
9. Müşebbek revzen rûşen-nihâdî matla'-ı envâr
Mu'allâ ^{maḥfil-i şâhinşeh}maḥfil-şâhinşeh-i mihr-i ziyâ-baḥşâ
10. Beyâz-ı şem'-i mihrâbîn şu'â'ı naḥl nûr-endûd
Sevâd-ı dûde ^{kandili}kandîl-i kehl-i dîde-i havrâ
11. Mücellâ ol kadar her câm-ı billur ki aksinde
Nümâyân oldu eşkâl-i nukûş-ı târım-ı minâ
12. Mukavves ebruvân-ı takına cevzâ kemer-beste
Mukarnas tûrra-i maḥbûna ḥurşîd-i ruh-fersâ
13. Verâ-yı ebr-i şerme girdi gayretle hilâl oldu
Görünce mehçe-i âlem ferûgun ^{gurre-i}kürre-i garrâ
14. Harîm-i dilkeş-i pehnâveri ḥurmeniîne tâ'at
Ruḥâm-ı ferşi şahî-ı güher-i gencîne-i takvâ
15. Olaydı atlâsında nakş-ı encüm çarḥ-ı vâlânî
Düşürdü pîşgâhında hatâyı bu riyâ-âsâ
16. Zülâl-i havzı icrâ itdi hükm-i âb-ı hayvânı

Kurı bir nâmı kaldı çeşme-i Hızır oldu nâ-peydâ

17. Şarâb-ı kevşeriñ aynı demek cesbân idi kevşer
Olaydı neşve bahş-ı teşnegân-ı sâha-i gabrâ
18. Menârî ^{serv-i} zibende ^{birâm-} garâm-ı gülşen-i tevhid
Müe'zzinler hezâr-nağme-perdâzı ânîñ güyâ
19. ^(?) Tekye pirâ-yı enzâr-i hıred her şekl-i mergûbı
Mücessem nûrdur ser tâ kadem bu câmi'-i vâlâ
20. Olup zühhâd-ı âlem çehre sây-i hâk-i dergâhı
Du'â-yı hayr-ı Sultân cihânı eyler istifâ
21. Kemâl-i i'tikâd-ı pâkile ihlâsa mebnidir
Ki tevfiķ itdi Bârî' âña böyle hayr-ı müsteşnâ
22. Şurû'-ı vaz'-ı bünyâdına kîm ta'rih ^{olsa} ola "Hırşîd"
1120
Aceb-mi neyyir-i a'zam gibi ola şeref-pirâ
23. Sezâdır Tâiben derc eyleyüp bir beyt-i ma'mûre
İki ta'rih ile hüsn-i hitâmın itseler imlâ
24. Mağallinde yapıldı Vâlîde Sultânîñ âşârı
1122
Güzide beyt-i tâ'ât-i ilâhî ma'bed-i zîbâ
1122

12.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi

Onikişer satırlık dörder sütundan meydana gelen kitabe, ilk sekiz satır bir yerde ve son dört satır bir yerde olmak üzere altı üstü iki çerçeve içine alınmıştır.

koyu yeşil zemine altınla kabartma olarak ve talik hattıyla yazılmıştır. Satırlar arasına cetvel çekilmiş, sütunların yan taraflarına parantez şeklinde çerçeveler yerleştirilmiştir. Bu çerçevelerin birleştiği köşelerde meydana gelen kenarları dilimli baklava motiflerinin içleri çeşitli rumi ve çiçeklerden meydana gelen küçük tezhip motifleriyle süslenmiştir.

Yazıda okutma ve süsleme işaretleri kullanılmamış, sağdan sola devam eden kelimelere yukarıdan aşağı meyil verilerek hemen her kelime bir öncekinin üstüne bindirilmişö böylece çok hafif istif sağlanmıştır. Çok zarif ve adeta akıcı bir hareket içinde olan yazıda bazı cümlelerin son kelimeleri yer yetmediği için üstüste bindirilmiş, buralarda aniden estetik ile ölçülerden gelen uyum ve ahenk bozulmuş, sıkıştırılmış gibi bir görünüm meydana gelmiştir.

Oniki kıtalık bir nazım şeklinde yazılan kitabenin şairi Tâib'dir. Ve kitabenin dili, Farsça ağırlıklı ve gayet ağıdalı bir Türkçedir.

Kırküçüncü mısraın son kelimesindeki harflerin ebced sistemindeki sayı değerleri toplamı H.1120 (M.1708) tarihini vermektedir. Son iki mısraın ayrı ayrı rakam değerleri toplamı ise hicri 1122'yi, yani miladi 1710 yılına tekabül eden camiin inşasının tamamlanma tarihini vermektedir.¹¹⁷ (Resim 29, 30, 31, 32, 33)

12.4. Diğer Yazılar

Tahsin Öz, camiin yazılannın Hezarfen Mehmet Efendi tarafından yazıldığını belirtmiştir.¹¹⁸

Harim doğu kapısına yeşil zemine altın varakla celi sülüs olarak R'ad Suresi'nin 24. Ayeti yazılmıştır.

¹¹⁷ İ. H. Konyalı, Üsküdar Tarihi, C.I, 315.

¹¹⁸ T. Öz, İstanbul Camileri, C.II, 15.

Mihrap üstünde Âl-i İmrân Suresi'nin 37. Ayeti yer alır.

Minberin alınlığında daire şeklinde yeşil zemine altınla Kelime-i Tevhid yazılmıştır.

Minberin sağında üst üste iki pencere vitray ve kalemişleriyle bezenmiştir.

Üstteki pencerenin alınlığının üzerinde düz bir hat ile yeşil zemine beyaz renkte "لا اله

إلا الله الملك الحق المبين", pencere alınlığında vitrayla sarı cam zemine mavi cam ile "يا

الله. Alt kısımda "عجلو بالصلاة قبل الموت" yazılıdır. Alttaki pencerenin alınlık kısmında

Zümer Suresi'nin 53. Ayeti yer almaktadır. Pencerede üst ortada yuvarlak Besmele ve Fatiha Suresi'nin ilk dört ayeti bulunmaktadır. Mavi zemine sarı yazılı vitrayda

sağda uzun dikdörtgen "أبو بكر، عمر", solda "عثمان، علي" isimleri yerleştirilmiştir.

Mihrabın solunda üst üste iki pencere alınlıkta üstte kalemişi "محمد رسول الله صادق الوعد"

وعجلو قبل الموت", alt tarafta "محمد", ibaresi, pencerede mavi cam üzerine sarı "الامين"

بالتوبة" ibaresiyle hadis tamamlanmaktadır. Alt pencerenin alınlığından daha üstte yeşil

zemine beyaz kalem işi ile zümer Suresi'nin diğer tarafta yarım kalan 53. Ayeti tamamlanmaktadır. Alınlıkta yuvarlak Fatiha Suresi'nin son iki ayeti yazılıdır. Altta

sağda "حسن", solda "حسين" isimleri yer almaktadır. Mihrabın üstündeki

kemerin içinde çift katlı üçer pencere var. Alt kattaki pencerelerden sağdaki ve soldaki pencerelerin alınlıklarında Kelime-i Tevhid ibaresinin birer cümlesi bulunmaktadır. Ortadaki pencerede üstte Besmele, altta vitray şeklinde Âl-i İmrân Suresi'nin 37. Ayeti yer alır. Üstteki pencerelerden ortadakinin üst ve alt bölümlerinde vitray şeklinde Kelime-i Tevhid yazılıdır.

Kubbe Göbeği: Bismele ve Fâtır Suresi'nin 41. Ayeti bulunmaktadır. koyu yeşil zemine altınla yazılmıştır.

Eksedralarla kemerler arasında kubbeye geçişi sağlayan sekiz pardantifte “

محمد، الله ابوبكر، عمر، عثمان، علي، حسن، حسين isimleri yer almaktadır.

Siyah zemine beyaz celi sülüsle yazılan bu panolar mihrabın sağından başlayarak yuvarlak bir şekilde sıralanmıştır. Kalemişi yazıların kenarları, pembe, gri ve beyaz tonlarda tezhiplerle süslenmiştir.

Hünkar mahfilindeki mihrabın üzerinde Âl-i İmrân Suresi'nin 37. Ayeti yer alır.

Hünkar mahfilinde solda yuvarlak vitray şeklinde pencerede dörder adet “يا

حنان، يامنان isimleri bulunmaktadır. Bunun yukansında bulunan üç

pencereden ortadakinde vazo içinde çiçekler, sağdaki pencerenin üst kısmında “لا

إله إلا الله”، soldaki pencerenin üst kısmında “الملك”، sağdaki pencerenin alt kısmında “محمد”،

soldaki pencerenin alt kısmında ise “رسول الله” ibareleri bulunmaktadır.

Mihrabın sol tarafında minberle simetrik olan yerde yaklaşık mihrap çerçevesiyle aynı büyüklükte çok büyük boyutta bir levha bulunmaktadır. Her tarafı zik zak motiflerin aralarında küçük puntolu yazılarla dolu olan bu kumaş Kabe örtülerindendir.

Batı mahfilinin sütunları arasında sağda “رأس الحكمة مخافة الله”، ortada “سبحان

الله ومجده سبحان الله العظيم”، solda ise Sultan III. Ahmed'in bizzat annesi için yazmış

olduğu “الجنة تحت اقدام الامهات” ibareleri bulunmaktadır. Bunlar büyük boyutlu levhalardır.

Üstten kemer arasındaki gergilere tutturulmuşlardır. Yeşil üzerine altınla ve celi sülüs hattıyla yazılmıştır.

Sol mahfilin üstünde gergiye asılı levha açık yeşil zemine krem renkte ta'lik yazıda "أدرکني يا حضرت حضر عليه السلام" ibaresi bulunmaktadır. Günümüzde halk arasında Hz. Hızır'ın gelip orada namaz kıldığı konusunda yaygın bir rivayet vardır.

Camiin alçı pencere çerçevelerinin Tophaneli Ahmet Usta tarafından yapıldığı "عمل احمد توبخانه" şeklindeki usta kitabesinde belirtilmiştir.¹¹⁹

13. NURUOSMANİYE CAMII

Eminönü ilçesinde kapalı çarşı girişindedir. Sultan I. Mahmut tarafından 1748'de yapımı başlatılan Nuruosmaniye Camii, Sultan III. Osman döneminde, 1755'te tamamlanmıştır. 'Bina Emiri Ali ağa, kalfası ise Simon Kalfadır. Camiinin yerinde daha önce Hoca Saadetdin Efendi'nin eşi Fatma Hanım'a ait bir vakıf mescid vardı. Bu bina zaman aşımıyla yıpranınca halk yenilenmesi için III. Ahmed'e başvurmuştur. Yerinde incelemelere rağmen herhangi bir gelişme olmamış, halk aynı talebi I. Mahmud'a yapmıştır.¹²⁰

Osmanlı dönemi cami mimarisinde Barok üslubun uygulandığı ilk yapı olması açısından önem taşıyan bu camiinin çevresinde külliyeinin diğer yapıları olan medrese, Sultan III. Osman'ın annesi Şehsuvar Valide Sultan'ın türbesi, kütüphane, sebîl, çeşme ve dükkanlar yer almaktadır.¹²¹

Dört büyük kemerin taşıdığı tek bir kubbe ile örtülü olan camiinin mihrap bölümü dışa doğru çıkıntılıdır. Çapı 25 m.yi aşan kubbenin oturduğu büyük kemerler, köşelerde birer kuleyle desteklenerek sütunlarla bölünmeyen büyük bir

¹¹⁹ İ. H. Konyalı, Üsküdar Tarihi, C. I, 315.

¹²⁰ H. Önkâl, Camilerimiz III, 15-16.

mekan elde edilmiştir. İstanbul camileri arasında kubbe büyüklüğü itibarıyla yapılış tarihinde dördüncü sırada yer alan Nuruosmaniye Camii, III. Mustafa zamanında yenilenen Fatih Camii'nin kubbesi daha küçük olduğu için üçüncü sıraya geçmiştir.

Büyük kemerlerin başlangıcına kadar mermer kaplamalı olan camiin içinde süslemeye fazla yer verilmemiştir. Kubbedeki yazılar ile mihrabın solundan başlayan Fetih Suresi'nin bulunduğu yazı kuşağı ünlü hattatların eski geleneği yaşatan ürünleridir. Camiin içinde bulunan süslemelerin hepsi Barok üslupta yapılmışlardır. Dalgalı yay kemerler, deniz kabukları, akant yaprakları ve değişik sütun başlıkları, Türk Barok üslubunun doğuşunun habercisidirler.

Son cemaat revakı beş kemer gözlüdür. Dışarıdan onbir basamaklı merdiven ile çıkılan cami ile aynı set üzerinde bulunan revaklı avlusu, yarım oval biçimindedir. Diğer yapılardan farklı bir özellik de avlunun pencere düzenidir. Şadırvanı yoktur.

Doğu ve batı cepheleri revaklarla hareketlendirilmiştir.

Giriş cephesinin köşelerindeki ikişer şerefeli iki minare, Barok üslupta yapılmış olup, külahları taştandır.¹²²

13.1. İnşa Kitabesi

١. بنى هذا الجامع الشريف البيان لا تيان فرائض الله الغنى المنان
٢. الا السلطان وهو السلطان الاعظم عثمان خان ابن السلطان مصطفى خان
٣. ابن السلطان محمد خان ابن السلطان ابراهيم خان ابن السلطان احمد خان ابن السلطان محمد خان

¹²¹ H. Önköl, Camilerimiz III, 25-26; Feridun Akozan, "Türk Külliyyeleri", Vakıflar Dergisi, S.VIII, 308.

¹²² H. Önköl, Camilerimiz III, 15-26.

٤. ابن السلطان مراد خان ابن السلطان سليم خان ابن السلطان سليم
خان ابن السلطان سليم خان

٥. ابن السلطان بايزيد خان ابن السلطان محمد خان ابن السلطان مراد خان
ابن السلطان محمد خان

٦. ابن السلطان بايزيد خان ابن السلطان مراد خان ابن السلطان اورخان
ابن السلطان عثمان خان

13.2. İnşa Kitabesinin Tercümesi

“ Bu camii şerifin binaları zengin lütuf sahibi Allah'ın emirlerini yerine getirmek amacıyla Sultan Osman Han oğlu, Sultan Orhan oğlu Sultan Murad Han oğlu Sultan Bayezid Han oğlu Sultan Murad Han oğlu Sultan Mehmed Han oğlu Sultan Bayezid Han oğlu Sultan Selim Han oğlu Sultan Süleyman Han oğlu Sultan Selim Han oğlu Sultan Murad Han oğlu Sultan Mehmed Han oğlu Sultan Ahmed Han oğlu Sultan İbrahim Han oğlu Sultan Mehmed Han oğlu Sultan Mustafa Han oğlu Sultanların en büyüğü olan Sultan Osman Han tarafından yaptırılmıştır.”
(Resim 34, 35, 36)

13.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi

Kitabe, iç avlunun kapılarının üzerinde, içerde üç bölüm halindedir. Diğer kitabelere göre çok farklı ve ilginç bir yerde -daha doğrusu üç ayrı yerde- olduğundan kolayca bulunamıyor. Celi Sülüs hatla istifli bir şekilde yazılan kitabenin isten dolayı renkleri belli olmamaktadır. Harflerin üzerinde yer yer mat sarı boyalar bulunmaktadır. Diğer sultan camilerinde olduğu gibi orjinalde kitabenin altınla varaklanmış olduğu ihtimali üzerine durmak gerekir. İstifindeki maharetten ve

kelimelerin tekrardan dolayı ilk bakışta karmaşık görünen kitabe, rahatça okunabilmektedir. Her bölüm ikişer satır olmak üzere toplam altı satırdan oluşan kitabe, satırların bittiği yerlerde cümle ortalarında bölünmüştür.

Kitabenin dili Arapçadır. Nesir halinde kaleme alınmıştır. "مناف", "بيان",

"ن" kelimelerinin sonlarında bulunan "سلطان", "خان" ve "ارخان" kelimelerinin

harfleriyle edebi bir ahenk sağlanmıştır. Metinde sultan isimlerinden sonra "خان"

kelimesi geldiği halde, "ارخان" isminden sonra gelmemiştir. İsmi sonundaki aynı

harflerden oluşan hece ile karışmaması için bu şekilde yazılmış olabilir. Burada sultanlar silsilesi yazılırken, bazı sultan isimlerinin atlanarak kestirmeden Sultan I. Osman'a ulaşılması çok ilginç bir uygulamadır. Geriden başlanarak Sultan III. Osman ve III. Mustafa yazılarak I. Mahmud, III. Ahmed, II. Mustafa, II. Ahmed ve II. Süleyman atlanarak IV. Mehmed'in ismine geçilmiş; Sultan İbrahim'den sonra IV. Murad atlanarak Sultan I. Ahmed'in ismi zikredilmiş, buradan Osman Gazi'ye kadar sıralama doğru bir şekilde takip edilmiştir. Sultan isimleri "ابن" ibaresiyle birbirine bağlandığı için Sultan III. Mustafa, IV. Mehmed'in, Sultan İbrahim ise I. Ahmed'in oğlu olarak gösterilmiştir. (Resim 34, 35, 36)

13.4. Diğer Yazılar

Camiin yazıları Hattat Müzehhib Ali Efendi tarafından yazılmıştır.¹²³

Mihrap üstünde kırmızı zemine altınla ve muhakkak hattıyla yazılmış Âl-i İmrân Suresi'nin 37. Ayeti yer alır.

¹²³ H. Önkal, Camilerimiz III, 25.

Galerilerin üst sınırının hizasından başlayan ayet firizi iç mekanı çepeçevre kuşatmaktadır. Burada Fetih Suresi koyu yeşile altınla ve çok istifli bir celi sülüs hattıyla yazılmıştır.

Mihrabın üstünde vitraylı üç pencere bulunmaktadır. Sağdakinde üstte "الله", altta "جل جلاله", ortadakinde üstte Kelime-i Tevhid'in birinci ve altta ikinci cümleleri, soldakinde üstte "محمد", altta "عليه السلام" ibareleri yazılıdır.

Mihrap duvarında mihrabın üst kısmında sağda "الله جل جلاله", solda "محمد عليه السلام" ibareleri koyu yeşil zemine sarı renkte celi sülüs hattıyla yazılmıştır.

Merkezi kubbeye geçişi sağlayan pandantifler diğer camilere göre daha iridir. Güneybatıda yer alan pandantifte "عمر رضي الله عنه", güneydoğuda "أبو بكر رضي الله عنه", kuzeydoğuda "علي رضي الله عنه", kuzeybatıda ise "عثمان رضي الله عنه" ibareleri yer almaktadır.

Kubbe göbeğinde Besmele ve "صدق الله العظيم" ibareleri arasında Tevbe Suresi'nin 112. Ayeti yer almaktadır.

Minber alınlığında Kelime-i Tevhid bulunmaktadır.

Hünkar mahfilindeki mihrabiye'nin üstünde padişahın tuğrası bulunmaktadır.

Altan I. Sıra pencerelerin alınlıklarında sıra ile üçer adet esmaül-Hüsna'dan isimler yer almaktadır. Koyu yeşil zemine sarı renkte yazılan yazılarda Celi Sülüs hattı kullanılmıştır. Dilimli çerçeve içinde alınan yazılar, boşluk kalmayacak şekilde noktalama ve süsleme işaretleriyle doldurulmuştur.

يا حضرت بلال" Kuzey girişin üstünde doğu tarafta koyu yeşil üzerine sarı renkte

جشی" yazılıdır. Altınları dökülmüş olan yazı ahşap çerçeve içine alınmıştır.

Harim doğu girişinin iç tarafında Sa'd Suresi'nin 50. Ayeti, dış tarafında Yunus Suresi'nin 62. Ayeti bulunmaktadır. Batı girişinin iç tarafında Sa'd Suresi'nin 49. Ayeti, dış tarafında Hicr Suresi'nin 45 ve 46. Ayetleri yazılmıştır. Kuzey girişin dış tarafında koyu yeşil üzerine altınla Nisâ' Suresi'nin 103. Ayeti yazılıdır. Altınları dökülmüş olan yazı ahşap çerçeve içine alınmıştır. İçte yazı yoktur.

Bugün camideki bütün yazıların yıldızları dökülmüş durumdadır.

14. AYAZMA CAMİİ

Üsküdar'da Şemsipaşa ile Salacak semtleri arasında, Marmaraya hakim bir tepede, kız kulesinin hemen karşısında yer alır.

Yirmi altıncı padişah olan, III. Ahmed'in oğlu Sultan III. Mustafa tarafından 1757-1760 (H.1174) tarihlerinde, sevabı merhume validesi Emine Mihrişah ve merhum büyük biraderi Şehzade Süleyman'ın ruhlarına hibe olmak üzere inşa ettirilmiştir. Mimarı Mehmet Tahir Ağa'dır. Bina nazın Gümrük Emni İshak Ağa'dır. İlk minare yıldırımından yıkılmış, şimdiki minare Türk-Barok üslubunda sonradan yapılmıştır. Küçük kapı 1775'te açılmıştır. Külliye'nin diğer yapıları sıbyan mektebi, hamam, muvakkithane ve çeşmedir. Bunlardan yalnız çeşme günümüze ulaşabilmiştir.

Yüksek kasnağa oturan tek kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Nuruosmaniye Camii'nin üslubu küçük ve dağınık şekilde bu yapının dış cephesinde uygulanmıştır. Kesme kalker taşıyla inşa edilen yapıda çok miktarda mermer kullanılmıştır. Cami'nin mimarisinde sivri, yuvarlak ve yay kemerler karışık olarak kullanılmıştır.

Barok üslupta süslemeler ve kalemişleri, geniş ve çok sayıdaki pencerelere rağmen, sıkıntılı bir atmosfere sebep olmaktadır. Mermer mihrap ve minber klasik formunu korumakla birlikte barok tarzda itina ile işlenmişlerdir. Malzemeleri mermerdir ve renkli taş kakmalarla zengin bir şekilde süslenmişlerdir.

Ortada bir aynalı tonoz ve iki yanda birer kubbe ile örtülü olan yüksek son cemaat revakına, yarım daire formunda çok basamaklı geniş bir merdivenle çıkılmaktadır. Duvarla kapatılıp büyük pencereler açılmıştır. Bu hale sonradan getirilmiş olması mümkündür. Bu revakın harime bitişik duvarında çıkıntılı iki mükebbire vardır.

Doğu taraftaki hünkar kasrı, harimdeki hünkar mahfili ile bağlantılıdır.

Batı tarafta tek şerefeli yüksek bir minaresi bulunmaktadır. Barok tarzda inşa edilen bu minare boğumlu taş kûlahla sonlandırılmıştır.¹²⁴

14.1. İnşa Kitabesi:

۱. اعظم سلاطين عظام افخر حواقين كرام امام اهل سنت والجماعت مقتداى كواكب سبهر
خلافت خادم الحرمين الشريفين سلطان العدل بين الحاقين السلطان
مصطفى خان

۲. ابن السلطان احمد خان ابن السلطان محمد خان خلد الله دولته الى
اقراض الزمان وابد سلطته اخر الدوران حضرتلى اشو جامع شرف ومعد منيفى
حسبة لوجه الله الكريم

¹²⁴ S. K. Yetkin, İslam Mimarisi, s. 395.

۳. وطلبنا لمرضات الرب الرحيم مجددا بنا واحيا بيوروب بوخير جسيميرتك ثوابنى واصل رحمة رب العالمين اولان والده محترمه لرى مرحومه ومغفور لها مهرشاه امينه خاتون طاب ثراها ايله

۴. جالس سرر جنت اولان برادر اكبر لرى مرحوم ومغفور له شهزاده سلطان سليمان عليه الرحمت والغفرانك روح برقوق حليته هيه واهدا بيورملرله جناب حق وقياض مطلق بومثللو

۵. نيجه مبرات خيرلرينه مصداق ايله امين قد وقع القراغ من بناء هاذن الاثر الجليل سنه اربع و سبعين ومئة و الف من هجرة من هو جامع كل خلق جميل

۶. مقتداى اهل سنت جامع مجموع خير
قلدى جون بومعد زيباى انشا بى ربا

۷. صدر عصرى بتدسى راغب ديدى تاريخى
جامع رعنا بناء شاه سلطان مصطفى^{۱۲۵}

۱۱۷۴

¹²⁵ Ibrahim Hakkı Konyalı bu kitabenin başındaki nesir bölümü latin ve sonundaki manzum bölümü hem Arap ve hem Latin alfabeleriyle yayınlamıştır. Abideleri ve Kitabeleri ile Üsküdar Tarihi, C.I, 97 (İ. H. Konyalı'nın bu eserinde nesir bölümün birinci satırında yer alan "سلطان العدل" ibaresi latin harfleri ile "bâsit-ül adl-i" şeklinde verilmiş, ikinci satırında Sultan Ahmet Han'ın ismi atlanmış, dördüncü satırında yer alan "بيورملرله" kelimesi "قد وقع القراغ من بناء هاذن الاثر الجليل" şeklinde yazılmış, beşinci satırda yer alan "مبرات خيرلرينه مصداق ايله" ibaresi ise "müberra-ı cezîleye mazhar eyleye" şeklinde yazılmıştır).

14.2. İnşa Kitabesinin Transkripsiyonu

1. A'zam-ı Selâtin-i İzâm, Efhar-i Havâkin-i Kirâm İmâm-ı Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, Muktedâ-yı Kevâkib-i Sipehr-i Hilâfet Hâdimü'l-Harameyni's-Şerifeyn, Sultânü'l-Adl-i beyne'l-Hâfikîn es-Sultân Mustafâ Hân
2. İbnü's-Sultân Ahmed Hân İbnü's-Sultân Mehemmed Hân halleda'llâhü devletehü ilâ inkırâzi'z-zemân ve ebbede saltanatehü ilâ âhiri'd-deverân Hazretleri iş bu câmi'-i şerîf ve ma'bed-i münifi hasbeten li-vechillâhi'l-Kerîm
3. Ve taleben li-merzâti'r-Rabbi'r-Rahîm müceddeden binâ ve ihyâ buyurub bu hayr-ı cesîmlerinin şevâbını vâsıl-ı rahmet-i Rabbi'l-Âlemîn olan Vâlide-i Muhteremeleri merhûme ve mağfûrun lehâ Mihr-i şâh Emine Hâtûn tâbe şerâhâ ile
4. Câlis-i serîr-i cennet olan birâder-i ekberleri merhûm ve mağfûrun leh Şehzâde Sultân Süleymân alehi'r-rahmet-i ve'l-gufrân'ın rûh-ı pür-fütûhlarına hibe ve ihdâ buyurmalarıyla Cenâb-ı Hak ve feyyâz-ı Mutlak bu mişillü
5. Nice müberrât-ı hayırlarına maşdâr eyleye.. Âmîn.. Kad veķa'a'l-ferâġu min binâ'i hâze'l-eşeru'l-celîl sene erbe'un ve seb'îne ve miete ve elf min hicretin men hüve câmi'u küllü hulkun cemîl
6. Muktedâ-yı ehl-i sünnet câmi'-i mec'mû'u hayr
Kıldı çün bu ma'bed-i zîbâ-yı inşâ bi-riyâ
Şadr-ı aşrî bendesi Râgıb dedi ta'rîhini
Câmi'-i râ'nâ binâ-i şâh Sultân Mustafâ

1174

Ketebehü ed-dâ'i Veliyyüddîn ufiye anhü

14.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi

Harim kuzey girişinin üzerinde bulunan inşa kitabesi yedi mısradan meydana gelmiştir. Bu kitabeye, Sadrazam Koca Ragıp Paşa tarih düşürmüştür. Kitabenin son iki mısraından meydana gelen tarih beyti, koyu yeşil zemin üzerine altınla ve talik yazıyla yazılmıştır. İlk bölümde ise hat çeşidi olarak celi sülüs kullanılmıştır. Bu yazılar zamanın Şeyhülislamı hattat Veliyyüddin Efendiye aittir. Sol alt köşede Veliyyüddin Efendi'ye ait ketebe cümlesi bulunmaktadır. Kitabenin altınları zamanla döküldüğü ve kitabe son zamanlarda altınla varaklanmamış olduğu için, kitabenin okunmasında güçlük çekilmektedir.

Son mısrada Şair Ragıp tarafından hicri 1174, miladi 1760 tarihi düşürülmüştür. (Resim 37)

14.4. Diğer Yazılar

Mermer mihrabın alınlığında Âl-i İmrân Suresi'nin 37. Ayeti bulunmaktadır.¹²⁶

Daha yukarıda Kelime-i Tevhîd yazılıdır. Daha yukarıda ise üçgen alınlık içinde koyu yeşil zemine altınla Besmele yazılıdır. Hepsinin üzerinde simetrik olarak iki tarafa yerleştirilmiş "الله جل جلاله" ve "محمد عليه السلام" ibareleri vardır.

Kürsünün duvarda sabit olan mermer alınlık şeklindeki bölümünde Besmele bulunmaktadır.

Mermer minberin ön cephesinin alınlığında Kelime-i Şehadet cümleleri yer almaktadır.

Kubbe göbeğinde Fâtır Suresi'nin 41. Ayeti yazılıdır. Koyu mavi zemine beyaz renkte ve muhakkak hat ile yazılan bu yazı dairesel formdadır. Ortasında ve kenarlarında tezhibler bulunmaktadır.

¹²⁶ İ. H. Konyalı, Abideleri ve Kitabeleri ile Üsküdar Tarihi, C.I, 98.

"أبو بكر رضى الله تعالى عنه"، "عمر" Merkezî kubbenin pandantiflerinde kalemişi ile:

"رضى الله تعالى عنه"، "عثمان رضى الله تعالى عنه"، "على رضى الله تعالى عنه" ibareleri yer almaktadır.

Doğu duvarında mahfilin başlangıç bölümüne rastlayan pencerenin alınlığına muhakkak hat ile "الجنة تحت اقدام الامهات" hadisi yazılmıştır.

Altan ikinci sıradaki pencerelerin vitraylarında sırayla devam eden yazılar bulunmaktadır. Bu pencerelerin üst bölümlerinde batıdan doğuya doğru sırayla Haşir Suresinin 23. Ve 24. Ayetleri ile "صدق الله العظيم" ibaresi doğu duvarının kuzey bölümüne

kadar uzanır. Bu yazı pencereden pencereye geçilirken bazı yerlerde kelime aralarından bölünmüştür. Üst bölümlerinde sırayla bu ibarelerin yer aldığı pencerelerin alt kısımlarında her bir pencerede arka arkaya devam eden "اللهم صل على محمد وعلى

ال محمد بجز الاتوار ومعدن اسرارك وعروس مملكك وامام حضرتك وخاتم انبياءك وخير خلقك والحق احب اليك

"عبدك ورسولك وعلى اله وصحبه اجمعين" ibareleri yer almaktadır. Beyaz cam zemine

kırmızı cam şeklinde monte edilen bu yazıların hattı muhakkaktır. Bu yazılar yazılırken mihrap çerçevesinin iki tarafındaki pencereler atlanmış, bunlardan sağdaki pencerenin üst bölümüne sarı renkte cam ile "لا اله الا الله", alt bölümüne ise "الملك الحق المبين"

صادق الوعد" alt bölümünde "محمد رسول الله" Soldaki pencerenin üst bölümünde

"الامين" ibareleri bulunmaktadır. Altan dördüncü sırada mihrabın üstündeki

pencerenin vitrayında sarı cam ile üstte "وما ارسلناك" altta: "إلا رحمة للعالمين"¹²⁷ ibareleri

sarı cam ile yazılmıştır. Bu pencerede sarı cam ve muhakkak hattı kullanılmıştır.

Son cemaat revakında, batı taraftaki mihrabiyenin alınlığında: "عجلوا بالصلاة قبل"

"وعجلوا بالتوبة قبل الموت" ¹²⁸ ibareleri

bulunmaktadır.

Avlu kuzey taçkapısında Nisa Suresi'nin 103. ayeti bulunmaktadır.¹²⁹ Bu

kapının avluya bakan yüzünün üst bölümünde: "قال الله تعالى وتبارك" ¹³⁰ ibaresinin ardından

Zümer Suresi'nin 73. Ayeti yazılmıştır. Doğu ve batı avlu duvarlarının caminin güneyinde kalan ve avlunun güney duvarına yakın bölümlerinde birbirine simetrik birer giriş bulunmaktadır. Doğu girişin dış tarafında Nahl Suresi'nin 32. Ayetinin son bölümü ve Batı girişinin dış tarafında ise Ra'd Suresi'nin 24. Ayeti bulunmaktadır. Bu ibareler muhakkak hattıyla yazılmıştır. Muhtemelen orijinalinde mermer zemine beyaz mermer kabartma halinde yazılmıştır. Günümüzde zemin ile birlikte aynı tonda yeşile boyanarak estetiği bozulmuştur.

¹²⁷ Enbiya: 107.

¹²⁸ İ. H. Konyalı, Abideleri ve Kitabeleri ile Üsküdar Tarihi, C.I, 96.

¹²⁹ İ. H. Konyalı, Abideleri ve Kitabeleri ile Üsküdar Tarihi, C.I, 96.

¹³⁰ İ. H. Konyalı, Abideleri ve Kitabeleri ile Üsküdar Tarihi, C.I, 96.

15. LALELİ CAMİİ

Eminönü ilçesinde, Laleli semtindedir. Sultan III. Mustafa döneminin en önemli mimari eserlerinden biri olan Laleli Külliyesi 1759-1763 yılları arasında inşa edilmiştir. Mimarı Mehmet Tahir Ağa'dır. Bu külliye cami, imam ve müezzin odaları, sebîl, han, medrese, türbe, çeşme, imaret, muvakkithane ve dükkanlardan meydana gelmektedir. Sultan III. Mustafa Türbesi ve sebîl cadde tarafındadır. 1765 depreminde hasar görmüş, Sultan III. Mustafa'nın kardeşi Sultan I. Abdülhamit zamanında 1782 yılında Seyyid Seyyid Mustafa Ağa tarafından tamir edilmiştir. Cami ilk yapıldığında zeminin altına inşa edilmiş olan çarşı, 1765'deki depremde zarar gören camiye destek olması amacıyla toprakla doldurulmuştur. Bu bodrum 1957-58 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından açılarak cadde üzerindeki duvarlarda dükkanlar yapılmıştır. Bu sırada dış avlu cümle kapısı yol zarureti yüzünden geriye çekilmiştir. Laleli külliyesi İstanbul'da yapılan Sultan külliyelerinin sonuncusu olarak kabul edilmektedir.

Geniş bir avlu içinde yer alan camide Nuruosmaniye Camii'ndeki kadar kuvvetli ve yaygın olmamakla birlikte Barok üslubunun hakim olduğu görülmektedir. Dış cephelerdeki galeriler gibi bazı mimari elemanlarda Klasik Osmanlı üslubunun izleri görülmektedir. Kare planlı yapının mihrap bölümü çıkıntılıdır. Dördü gömme dördü serbest sekiz filayağına dayanan merkezi kubbenin etrafında altı yarım kubbe bulunmaktadır. Caminin içinde sekiz payeyi bağlayan sivri kemerler siyah-beyaz mermer geçmelidir. Sütun başlıklarının çoğu Barok üslupta yapılmıştır. Mihrap ve minber çeşitli renklerde mermer, vaaz kürsüsü ise ahşap üzerine sedef kakmalıdır. Harimde Hünkar mahfili, müezzin mahfili ve yan taraflarda birer mahfil bulunmaktadır. Onikişer kemerli yan mahfiller dışa alınarak uzunlamasına dikdörtgen olan hareketli bir mekan elde edilmiştir. Camiin renkli taşları Bandırma'dan getirilmiş, halıları ise Uşak tezgahlarında dokutturulmuştur.

Yapının iç avlusu on dört sütuna dayanan onsekiz kubbeden meydana gelmektedir. Caminin girişinde yer alan beş kubbeli son cemaat revakının iki yanında Barok üslupta taş külahlı ve birer şerefeli birer minare yerleştirilmiştir. Bu

minarelerden batıdaki cami ile birlikte, doğudaki ise camiin inşaatından altı yıl sonra yapılmıştır.¹³¹

15.1. Tamir Kitabesi

۱. صاحب الخيرات والحسنات وراغب الجنة والدرجات المرحوم المغفور الدارج الى مدارج
۲. رحمة ربه المغفور السلطان مصطفى خان ثالث ابن السلطان احمد خان ابن السلطان محمد خان اسكنهم الله
۳. تعالى فردوس الجنان وقد وقع تعمير هذا الجامع الشريف في سنة سبع وتسعين ومائة واقف

15.2. Tamir Kitabesinin Tercümesi

“ Hayır ve hasenat sahibi, cenneti ve mertebelerini arzulayan, Rahmet-i Rahmân'a kavuşan, Sultan Muhammed Hân oğlu, Sultan Ahmed Hân oğlu Sultan III. Mustafa'dır. Allah Teala onları firdevs cennetine koysun. Ve bu cami-i şerifin tamiri 1197 yılında yapılmıştır.” (Resim 38)

15.3. Tamir Kitabesinin Değerlendirilmesi

Koyu yeşil zemine üç satır halinde gayet istifli bir celi sülûs hatla kabartma halinde yazılan kitabenin satır aralanna yine kabartma halde cetvel çekilmiştir. İmza ve tarih bulunmayan kitabenin üçüncü satırının her iki tarafında üstüste ikişer adet, birbirine simetrik şekilde duran son döneme ait dal üstünde küçük gül ve yaprak motifleri bulunmaktadır. Tümü kabartma halde olan yazılar, cetveller, çerçeve ve motifler altınla varaklanmıştır.

¹³¹ Camilerimiz Ansiklopedisi I, 55; O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, 395-398; T. Öz, İstanbul Camileri, I, 96-97.

Arapça nesir şeklinde yazılan metin üç cümle halindedir. Burada karşılaştığımız “Sultan Üçüncü Mustafa” ifadesindeki sultan isminin sıfatı olan rakam, diğer kitabelerde bulunmayan değişik bir uygulamadır.

İkinci satırın ortasında yoğunluğun arttığı kitabede, okutma işaretlerinden asar, çeker, ötre, cezim ve şedde, م, ا, س gibi mühmel harf işaretleri ile cezim ve tirfil gibi süsleme işaretleri bol miktarda kullanılmıştır. (Resim 38)

15.4. Diğer Yazılar

Bu camiın yazılannın diğer yapılardan farklı olan en belirgin özelliği, harf aralarında nokta, tirfil gibi süsleme işaretlerinin olabildiğince bol miktarda kullanılmış olmasıdır.

Mihrabın üstünde Âl-i İmrân Suresi'nin 37. Ayeti bulunmaktadır.

Mihrap çerçevesinin tacının üst hizasında bulunan vitraylı pencerenin üst bölümünde gece mavisi zemine istifli celî sülûs hatla ve turuncu renk cam ile hazırlanmış Besmele yer almaktadır. Aynı pencerenin alt bölümünde “اد فراض الله”

şeklindeki hadis metni yer almaktadır.

Sekiz ayak üzerinde bulunan merkezi kubbenin pandantiflerinde siyaha altınla ve celî sülûs ile mihrabın sağından sola doğru “الله جل جلاله”, “محمد عليه السلام”, “ابو”,

“علي رضي الله عنه”, “عثمان رضي الله عنه”, “عمر رضي الله عنه”, “بكر رضي الله عنه”,

“حسن رضي الله عنه”, ve “حسين رضي الله عنه” isimleri bulunmaktadır.

Harimde bulunan 17 adet pencere alınlıklarında mescit konulu bazı hadisler ile Zümer Suresi'nin 53. Ayeti yer almaktadır.

Kuzey mahfilde yuvarlak formda, siyaha altın ve celi sülüsle sağda "ما شاء الله",

solda "لا قوة الا بالله" yazılı panolar yer almaktadır.

Harim doğu ve batı girişlerinin iç tarafında Hicr Suresi'nin 46. Ayeti yer almaktadır. Harim doğu girişinin güney tarafında bulunan küçük bir kapının üzerinde kare formda "دعاء السلطان سبب الغفران" ibaresi yeşil zemine altınla yazılmıştır. Bu

panonun batı taraftaki simetriğinde "الملوك الملهمون" yazılıdır. Her iki levhanın da

üzerinde dörtköşesi birbirine simetrik olarak dikdörtgen formda düzenlenmiş ve üzerinde "توكلى على خليفة" ibaresi yazılı olan panolar bulunmaktadır.

Harim batı girişinin dış tarafında "امة مذبذبة ورب غفور" ibaresi mermer malzemeye kabartma olarak yazılmış, zemin koyu yeşile boyanarak yazı beyaz bırakılmıştır. Doğu girişinin dış tarafında Yâ-sîn Suresi'nin 58. Ayeti yer almaktadır.

Son cemaat revakında doğudaki mihrabiye'nin üstünde Â-i İmrân Suresi'nin 37. Ayeti, batı taraftaki mihrabiye'nin üzerinde de sülüsle yine aynı surenin 39. Ayeti yazılmıştır. Son cemaat revakından yan revaklara geçişi sağlayan girişlerin üzerlerinde batı revaka geçişte "يا مفتاح الابواب افتح لنا خير الباب", doğudaki revaka geçişte

ise "ما شاء الله كان" ibareleri bulunmaktadır. bu yazılar yeşil zemine altınla ve az istifli

sade bir celi sülüs hattıyla yazılmıştır. Batı revakın güneyinde bulunan mihrabiye'nin

üzerine "وعجلوا لا التوبة قبل الموت", doğuya ise "عجلوا بالصلاة قبل الموت" ibareleri yazılarak hadis

metni tamamlanmıştır.

Avludan hünkar dairesine girişte Sa'd Suresi'nin 50. Ayeti bulunmaktadır. Hünkar dairesinden harime girişte Neml Suresi'nin 30. Ayeti bulunmaktadır.

Avlunun güneydoğu köşesinde yer alan girişin dış tarafına yeşile altınla aralar bol süslü bir şekilde “قال الله تعالى” ibaresinin ardından Zümer Suresi’nin 73.

Ayeti yazılmıştır. Avlu batı girişinin dış tarafında Ra’d Suresinin 24. Ayeti, doğu girişinde ise Nahl Suresi’nin 32. Ayeti bulunmaktadır. Avlu kuzey girişinde Kelime-i Tevhid bulunmaktadır. Dış avlunun kuzeybatı girişinin üzerinde ise En’âm Suresi’nin 54. Ayeti’nin ortasından bir bölüm yer almaktadır.

16. BEYLERBEYİ CAMİİ

I.Abdülhamit tarafından annesi Rabia Sultan için H.1192 (M.1777-78) yılında yaptırılan Beylerbeyi Camii, külliyesi ile birlikte bir yılda tamamlanmıştır. Yapı Boğaziçi’nin Anadolu yakasında, Beylerbeyi’nde yer almaktadır.

Mimarı Mehmet Tahir Ağa ve Bina Emmini Mustafa Efendi’dir. Barok Tarzda ve tek kubbelidir. Tek minareli olan yapıya Abdülhamid’in oğlu Sultan II.Mahmud zamanında H. 1226 / M. 1811’de ikinci minare ilave edilmiştir. Külliye binaları medrese, imaret, sebîl, hamam, sıbyan mektebi, muvakkithane, şehzadelere yapılan türbe ve ve iki çeşmeden meydana gelmektedir.

Barok tarzdaki kubbenin içi ahşaptır ve üstü kurşun ile kaplanmıştır. ‘Kubbe 15 m. çapındadır. Kubbe 1982 yılında çıkan bir yangında zarar görmüştür. “Kubbe kasnağının pencere kemerleri silmelerden dışa taşmaktadır.” Dışa çıkıntılı mihrap bölümü alçak bir yarım kubbe ile örtülüdür. Bu şekildeki diğer bir kubbe de Yıldız Camii’nin kubbesidir. Son cemaat yerinin üzerinde hünkar kasrı ve mahfili ikinci bir kat olarak yerleştirilmiştir. Hünkar kasrı ve mahfili ilk kez bu yapıda kuzey cephesini meydana getirmektedir. Hünkar kasrı ve yan mahfiller adeta bir mesken gibi dikdörtgen pencerelere sahiptir.

Minber çok renkli mermer süslemelerle donatılmış ve bununla birlikte çok yüksek yaldızlı bir konik kûlahla da örtülerek barok özellik kazanmıştır.¹³² XV-XVI. Yüzyıllara ait çeşitli çiniler mermer mihrabın üstünü ve yan duvarları kaplayarak barok tarzı bir yapıda hemen hiç görülmeyen bir süsleme arzetmişlerdir. Camiin çinileri İstavroz sarayından getirilmiştir. Ağaç işleri ve markiteri süslemeleri dikkat çeker.¹³³ Kürsü maun ağacından yapılmış olup üzeri fildişi kakma ile süslenmiştir. Camideki halı yer dokumasıdır, yekpare ve 150 m² dir. Şamdanlar Abdülaziz'in hediyesidir.

16.1. İnşa Kitabesi

۱. هو الخلاق الباقي

۲. روح عالی کهر والده^{۱۳۴} سلطان ایچون

قصر فردوس کبی حضرت سلطان حمید

۳. یابدی بوجامع باکی ایده اجرز ایصال

اوشهک والدهسی راجه سلطانہ مجید

کبه العبد الداعی (sağ köşe)

محمد اسعد البساری (sol köşe)

¹³² O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s. 406.

¹³³ T. Öz, İstanbul Camileri, CII, 12; O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s. 406-407.

¹³⁴ Kitabede "sin" harfinin altında üç nokta var, fakat bilgisayarda koyamıyoruz.

16.2. İnşa Kitabesinin Transkripsiyonu

1. Hüve'l-Hallâku'l-bâkî
2. Rûh-ı âlî güher Vâlide Sultân için
Kaşr-ı Firdevs gibi Hazret-i Sultân Hamîd
3. Yapdı bu câmi'-i pâki ide ecrin işâl
O şehîñ vâlidesi Râbi'a Sultâna Mecîd

Ketebehû el-abdü'd-dâî (sağ köşe)

Mehemmed Es'ad el-Yesâri

16.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi

Herbiri ayrı çerçeve içinde birinci satırda bir, ikinci satırda iki ve üçüncü satırda dört cümleden meydana gelen kitabenin üstü daire şeklinde bir kavis halinde, altı ise düzdür. Kabartma yazıların ve çerçevelerin arasında kalan çukur zemin koyu yeşile boyanmıştır. İkinci satırdaki cümlelerin sağ ve sol çerçeveleri kaş şeklindedir. İki cümlelerin çerçeveleri arasındaki boşluk çerçevelerle bir bütünlük içinde kabartma olarak doldurulmuştur. Bu iki cümlelerin sağ ve sol çerçeveleri ile kitabenin ana çerçevesi (daire kavisinin parçası) arasındaki boşluklara birer rûmî yerleştirilmiş ve bu rûmîler birbirine simetrik şekilde aşağıya doğru eğik düzende yapılmışlardır. Birinci satırdaki cümlelerin sağ ve solundaki boşluklara ise çerçevenin bir devamı şeklinde yukarıda bulunan ve büyükler aşağıya eğik, aşağıdaki küçük olanlar da yukarı bakar vaziyette simetrik ikişer rûmî yerleştirilmiştir.

Türkçe ve Arapça karışımı olarak yazılan kitabe nazım şeklindedir. Üçüncü satırda sağ ve sol köşelere rastlayan imza ibaresi biraz daha küçük bir ölçü ile yazılmıştır ve kitabeyi yazan Mehmed Es'ad Yesârî'nin imzasıdır. Çok düzgün bir ta'lik hatla yazılan yazılar gri-beyaz dalgalı bir renktedir. Bazı harflerde, çerçevede ve rumilerde yer yer görülen panitılar önceden altınla varaklanmış olduğunu düşündürmektedir. Kitabede harflerin noktaları dışında harf aralarında hemen hiç bir işaret veya süsleme yoktur. Sadece ikinci satırın birinci cümlesindeki "سلطان"

kelimesinde, "س" harfinin altına üç nokta konulmuştur. Bu üç nokta o harfin "س" harfi olduğunu göstermektedir.

Kitabeye göre Sultan II. Abdülhamit cennet köşküne benzeyen bu camii annesi Rabia Sultan'ın ruhunu şad etmek için yaptırmıştır.¹³⁵ (Resim 39, 40, 41)

16.4. Diğer Yazılar

Batı kapısının dış tarafına Yusuf Suresi'nin 67. ayeti, iç tarafına ise Hicr Suresi'nin 98. ayeti yer almaktadır. Doğu kapısının iç tarafına Hicr Suresi'nin 99. ayeti yazılmıştır. Harim kuzey girişinin iç tarafına Bakara Suresi'nin 150. ayeti yine aynı formda yazılmıştır. Hünkar mahfilinin yan tarafındaki holden genel mahfile geçiş kapısı hol tarafında Tevbe Suresi'nin 129. ayetinin bir bölümü, mahfil tarafında ise A'râf Suresi'nin 205. ayeti yazılıdır. Yine aynı holden kuzeydeki küçük odaya geçiş kapısında Fetih Suresi'nin ilk ayeti bulunmaktadır. Siyah zemine altınla ve celi sülüsle yazılmış olan bu yazılar, dikdögen çerçeve içine alınmıştır.

Mihrabın üstünde yeşil zemine altın varakla ve celi sülüs hatla Âl-i İmrân Suresi'nin 37. ayeti bulunmaktadır. Mihrap çerçevesinin üst bölümünde kare şeklinde bir çini pano bulunmaktadır. Bu panoda lacivert üzerine beyaz renkte yuvarlak formda ve döner şekilde Besmele ve İhlas Suresi yer almaktadır. Ortasına ve köşelerine mavi, turkuaz, beyaz ve gülkurusu renklerde geometrik desenler ve

¹³⁵ I. H. Konyalı, Üsküdar Tarihi, C. I, 112.

bitkisel motiflerden meydana gelen tezhipler yapılmıştır. Alttaki köşede soldan ikinci kare tablası kınılmış, bunun yerini bütüne hiç uymayan beyaz, mavi, turkuaz ve yeşil renklerde bitkisel motifli bir çini tabla almıştır.

Mihrabın bulunduğu hücrenin duvarlarında Besmele ve Ayetü'l-kürsî yazılıdır. Mavi zemine beyaz yazı ve celi sülüs hatla döşenen bu çini frizde, kapalı harflerin aralarında turkuaz, kırmızı ve beyaz renklerde rumi ve diğer desenlerden oluşan tezhipler yer alır. "عظیم" kelimesinden sonraki bölümde, renk ve desen

bakımından tezhiplere uymayan bitkisel motiflerden ve kırk ayet parçalarından meydana gelen çiniler yer almaktadır. Bu durum buradaki orijinal çinilerin kınıldığını ve sonradan buranın günümüzdeki çini parçalarıyla kapatıldığını göstermektedir. Ayetin üstünde ve altında aynı desenle devam eden çini tezhibli çerçevenin de, sonlara doğru üst kısmı yine yakın renklerde farklı bir desenle aynı ebatta dikdörtgen tablolar halinde devam etmektedir.

Merkezi kubbeye geçiş sekiz pendentif ile sağlanmıştır. Bu pendentiflerin üzerinde siyah zemine altın varakla işlenen yazılarda celi sülüs ve nesih hat kullanılmıştır.

Güney duvarının sol tarafında bulunan pendentifte "الله جل جلاله", sağda "محمد", güneybatıda bulunan pendentifte "ابوبكر رضي الله عنه", güneydoğuda "عمر", kuzeybatıda bulunan pendentifte "عثمان رضي الله عنه", kuzeydoğuda "علي رضي الله عنه", "رضي الله عنه", kuzey duvarının doğusundaki pendentifte "حسن", batıda "حسين" isimleri bulunmaktadır.

Kasnak eteğindeki ayet frizi "بسم الله الرحمن الرحيم هو الله الذي لا اله الا هو الرحمن", "قال الله العلي الاعلى: والله الا الحيا سنا وقال حلت ذته العليا. قل ادعوا الله وادعوا الرحمن... الرشيد، الصبور. قال الله العلي الاعلى: والله الا الحيا سنا وقال حلت ذته العليا. قل ادعوا الله وادعوا الرحمن" şeklinde "الرحمن" ibaresi ile devam etmektedir.

”يا قاضى الحاجات يا سامع الاصوات يا مجيب الدعوات يا رافع الدرجات“ Kubbe göbeğinde

ibareleri bulunmaktadır.

Mihrap çerçevesi üzerindeki çini tablanın üzerinde bulunan yuvarlak vitray pencerenin ortasında Besmele yer alır. Sağ ve solda mihrap çerçevesinin hizasından başlayıp yukarıda ortada yer alan yuvarlak pencerenin hizasında da bir kısmı devam eden iki uzun pencere bulunmaktadır. Sağdaki pencerenin üst bölümünde ”الله“ , alt bölümünde ”لا اله الا الله“; soldaki pencerenin üst bölümünde ”محمد“,

alt bölümünde ise ”رسول الله“ ibareleri beyaz zemin üzerine sarı camla yazılmıştır.

Beyaz bölümler boyanarak şeffaf olmayan, mat bir beyaz elde edilmiştir. Bu şekilde sarı renk camın belirginleştirilmesi sağlanmıştır.

Güney duvarının batı tarafında minberin sağında kalan pencerenin üst kısmında ”يا حى“, alt bölümünde ”يا قيوم“; aynı duvarda bu pencereye simetrik olan

batı taraftaki pencerenin üst bölümünde ”يا غفار“, altta ise ”يا سار“ isimleri yer almaktadır.

Mihrap hücresinin mihrap duvarını dik olarak kesen doğu duvarında bulunan pencerede, üstte ”يا سامع“, altta ”يا نافع“; aynı hücrenin batı duvarındaki simetrik pencerede ise üstte ”يا جامع“, altta da ”يا مانع“ ibareleri bulunmaktadır.

Mahfilin batı tarafında en kuzeydeki pencerenin üzerinde koyu yeşil zemine sarı yaldızla ”يا حضرت بلال حبشى رضى الله تعالى عنه“ yazılı bir levha bulunmaktadır. H.

1196 tarihli bu levha celi sülüs ve nesih hatla yazılmıştır.

17. EMİRGAN CAMİİ

Sultan I. Abdülhamit tarafından 1779-1780 yıllarında Emirgan'da Mirgünoğlu yalısının yerindeki arsaya yaptırılmıştır. Külliye'nin diğer binaları çeşme muvakkithane ve mekteptir.

Deniz kıyısından biraz içerde, tek kubbeli bir yapıdır. Harimi ferah ve aydınlık bir mekandır. Duvarları kargir olan yapı ahşap çatılıdır. Yapıya ait bir de hünkar dairesi bulunmaktadır.

Minber altın yıldızlı yaprak kakmalar ve renkli mermer süslemelerle bezenmiştir. Zarif korkuluklarla çevrili lotusu andıran kürsü sonrakilere örnek olan bir ilktir.

Cami, kargir ve tek şerefeli bir minareye sahiptir.¹³⁶

17.1. İnşa Kitabesi

۱. امام جامع امت خطیب منیر ایمان
امیر المثنین عبد الحمید خان ملک عنوان

۲. دعای خیری خلقه بش وقته فرض عین اولدی
نیجه اوقاف و خیراته موق ایلمش یزدان

۳. امیر کون ساحه سن خال کوروب آثار عمراندن
ولیکن مرغلن التقات ورغبته شایان

¹³⁶ O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s. 407-408; T. Öz, İstanbul Camileri, II, 22.

۴. مکمل جامع و حمام و منزللر بناسیله
یکیدن بر کوزل شهر دلارا ایلدی بنیان
۵. هما شاه قادین اولکیم مادر سلطان محمد در
بامر الله ایدنجه هر بری عزم ره رضوان
۶. ادوب انلاره بونو جامعی اهدا ثوابله
ایکسینیکده روح بر قوحن ایلدی شادان
۷. ذمی شفقت مروت کم محبت ایدیکی ذاتی
وفات ایلر سه ده ایتمز فراموش اول شه ذیشان
۸. نه جامع کم مصلیلر اولوب مستغرق انوار
ایدر لر روز نندن کلستان جنتی سیران
۹. سر بر سلطنتده بادشاه حق ایدوب داتم
ویره شهزادگان و دخترانه عمرینی بایان
۱۰. دیدی تاریخ اتمانی کینه بنده سی توفیق
یابلدی معبد نوح ایده اجر و ثواب احسان

17.2. İnşa Kitabesinin Transkripsiyonu

1. İmâm-ı câmi-i ümmet haşib-i minber-i imân
Emîrî'l-mü'minin Abdülhamîd Hân Melik-i Unvân
2. Du'â-yı hayrı halka beş vakitte farz-ı ayn oldu
Nice evkâf-ı hayrâta muvaffak eylemiş yezdân
3. Emirgün sâhasın hâlî görüb âşâr-ı imrândan
Velâkin her mahallin iltifât u râğbete şâyân
4. Mükemmel câmi' u hamâm u menziller binasıyla
Yeniden bir güzel şehir-i dilârâ eyledi bünyân
5. Hümâ-şâh Kadın ol-kîm mâder-i Sultân Mehemmed'dir
Bi-emri'llâh idince her biri azm-ı reh-i rızvân
6. İdüp anlara bu nev câmi'i ihdâ şevâbıyla
İkisinünde rûh-ı pür-fütûhün eyledi şadân
7. Zihî şefkat mürüvvet kim muhabbet itdiği zâtı
Vefât eylerse de itmez ferâmûş ol Şeh-i Zî-şân
8. Ne câmi' kim muşalliler olup müstağrak-ı envâr
İderler rûzeninden gülsitân-ı cenneti seyrân
9. Serir-i saltanatda padişâh-ı Hâk idüp dâi'm
Vire Şehzâdegân ve duhterâne ömrünü pâyân
10. Dedi ta'rîh-i itmâmın kemine bendesi Tevfîk
Yapıldı ma'bed-i nevâk ide ecr u şevâb ihsân

17.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi

Harım kuzey girişi üzerinde bulunan 1196 tarihli talik kitabe, imzasızdır. Yeşil zemin üzerine kabartma şeklinde hazırlanmış, günümüzde yazıları bej rengine boyanmıştır. Nesta'lik hattıyla yazılmış olan kitabedeki hemen her م harfinin altında veya üzerinde keşide işareti kullanılmıştır.

Beşer satırlık dört sütundan meydana gelen kitabe, toplam on beyitlik bir nazım halinde zamanın şairi Tevfik Bey tarafından kaleme alınmıştır. İlk beytin her iki mısraında ve diğer beytlerin ikinci mısralarında son kelimeler "ان" harfleriyle bitirilerek kafiye sağlanmıştır.

Son mısrada düşürülen tarih hicri 1196, miladi 1781 tarihini vermektedir. (Resim 42, 43, 44)

17.4. Diğer Yazılar

Mihrabın üzerinde yeşile altınla ve celi sülüsle yazılmış Âl-i İmrân Suresi'nin 37. Ayeti yer almaktadır.

Minber alınlığında bulunan celi sülüs Kelime-i Tevhid 1280 tarihlidir.

Mihrabın üst sağ hizasında itibaren başlayan isimler, bir batı ve bir doğu duvarına atlanmak suretiyle simetrik olarak devam etmektedir. Bu silsile sırayla "الله

عثمان", "عمر القاروق رضی الله عنه", "أبو بكر صديق رضی الله عنه", "محمد عليه السلام", "جل جلاله

"حسين رضی الله عنه", "حسن رضی الله عنه", "علي رضی الله عنه", "رضی الله عنه

şeklinde devam etmektedir. Yeşile altınla yazılmış bulunan bu panolarda sülüs ve celi sülüs hatları kullanılmıştır. mahfildeki sütunlar arasında ortada sülüs ve celi

sülûs hatlarıyla "يا حضرت بلال جشي رضى الله عنه" yazılı olan 1279 tarihli bir pano bulunmaktadır.

18. ŞEPSEFA HATUN CAMİİ

1787 yılında Şepsefa Hatun tarafından, un kapanına giden yol üzerine, külliye halinde yaptırılmıştır. Sonraki bir dönemde yol genişletme çalışmaları sırasında külliyenin bir kısmı yıkılmıştır. Külliyenin günümüze ulaşan diğer elemanı mekteptir.

Duvarları tuğla ve taş örgülü olan cami, tek kubbelidir. Beş gözlü bir son cemaat revakına sahiptir. Bu revakın üzerinde kapalı bir mekan bulunmaktadır. Cami yüksektir ve son cemaat revakına merdivenle çıkılır. Taş külahlı barok minare, dışa çıkıntı yapacak şekilde son cemaat revakının doğusuna yerleştirilmiştir ve yüksek kare bir kaideye oturtulmuştur.¹³⁷

18.1. İnşa Kitabesi

۱. بادشاه متقی عبد الحمید خان ولی
حامی و شرع مبین سلطان منصور اللوا
۲. اول شهنشه کم ابوالخیر اتدر زوجاتیده
امهات خیر و احسان اولدی بی رب وربا

¹³⁷ O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s. 412.

۳. شاهزاده حضرت سلطان محمد مادری

فاطمه التجی قادن شب صفا فخر النساء

۴. یابدی بر جامع محل لایقنده بی بدل

ایتدی فخر آنخرت مقبول اوله روز جزا

۵. اوله جامع کم خلوص قلب ایله بنیاد اوله

کعبه الله کی انده مستجاب اولور دعا

۶. مکتب باکیزه سی تعلیم صیانت ایتمه

بر قفسدر مرغ حق قرآن ایدر انده صدا

۷. باب جامعه ایکی چشمه زبان لوله دوز

قیما عینان تجریان اقور صبح و مسا

۸. قصدی بو کم حصه مند ادوب ثوابندن تمام

روح باکی شاد ایده شهزاده مرحومن خدا

۹. دیدی قضمسکری توفیق آکا بریت نام

ایتدی هر مصراعده تاریخ تکمیلن ادا

18.2. İnşa Kitabesinin Transkripsiyonu

1. Pâdişâh-ı müttekî Abdülhamîd Hân-ı Velî
Hâmî-i Şer'-i Mübin Sultân-ı Mansûru'l-livâ
2. Ol şehinşeh kim ebu'l-hayrâtdır zevcâtı da
Ümmehât-ı hayr u ihsân oldu bî rayb u ribâ
3. Şâhzâde Hâzret-i Sultân Mehemmed mâderi
Fâtıma Altıncı Kadın Şeb-Şafâ Fahr-u'n-Nisâ'
4. Yaptı bir câmi' mahall-i lâyıkında bî-bedel
İtdi Fahr-i âhîret maqbûl ola rûz-ı cezâ
5. Öyle câmi' kim hulûş-i kalb ile bünyâd ola
Ka'betu'llâh gibi anda müstecâb olur du'â
6. Mekteb-i pâkîzesi ta'lîm-i şıbyân itmeğe
Bir kafesdir murğ-ı Hakk-ı Kur'ân ider ânda şadâ
7. Bâb-ı câmi' de iki çeşme-i zebân lüleden
"Fîhimâ aynâni tecriyân"¹³⁸ okur şubh u mesâ

¹³⁸ (İkisine de akıp giden iki kaynak vardır.), Rahmân: 50.

8. Kaşdı bu kim hişşe-mend idüp şevâbından tamâm
Rûh-u pâkin şâd ide Şehzâde-i merhûmun Hudâ

9. Didi kazaskeri Tevfîk âña bir beyt-i tâm
İtdi her mısra'da ta'rîh-i tekmîlin edâ

10. Lâ-ye'ud ecr u şevâb ide Keremu'llâh âna
1202
Kıldı Altıncı Kadın bir câmi'-i zibâ binâ
1202

18.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi

Kuzey girişinin üstünde yer alan kitabenin hattat imzası yoktur.

Dörder satırlık beş sütun halinde yazılmış olan kitabenin edebî hali, 'beşer mısralık dört kıt'adan meydana gelmektedir' şeklinde tarif edilebilir. Birinci ve üçüncü kıt'aların ikinci ve dördüncü mısralarının sonu ile ikinci ve dördüncü kıt'aların birinci, üçüncü ve beşinci mısraları genel kafiye olan "â" hecesi ile bitmektedir. Akıcı ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Sade bir üslup devam ederken aniden ağıdalı kelimeler kullanılmıştır. Az sayıda Arapça ve Farsça kelimelere yer verilmiştir.

Koyu yeşil zemine kabartma halinde yazılmış ve altınlanmış olan yazıda nestalik hattı kullanılmıştır. süsleme işaretlerinin kullanılmadığı bu kitabenin bazı yerlerinde okutma işaretlerinden med ve cezim kullanılmıştır. Satır tam bir cetvel şeklinde düz yazılmamış, sağdan sola doğru yazılırken kelimelere yukarıdan aşağıya meyil verilerek ve kelimeler genellikle birbirinin üzerine bindirilerek hafif istifli bir görüntü sağlanmıştır.

Son kıt'anın dördüncü ve beşinci mısralarında 1202 tarihini tam olarak verecek şekilde tarih düşürülmüştür. (Resim 45, 46, 47, 48)

18.4. Diğer Yazılar

1999 yılında restorasyon geçirmiş olan caminin yazıları usta eller tarafından yazılmamış, ayetlerde anlamı değiştirecek kadar harf ve kelime hataları yapılmıştır.

Harim kuzey girişinin ahşap kapı kanatlarında sağ ve solda Kelime-i Tevhid ibaresi tamamlanmaktadır. "Hafız" imzasını taşıyan bu sülüs yazı hafif istiflidir ve çok zarif bir şekilde son dönemde yazılmıştır. Harim kuzey girişinin iç tarafında Sa'd Suresi'nin 49. Ayeti koyu yeşile altınla ve celi sülüs hatla yazılmıştır.

Mihrap üstünde yine koyu yeşile altınla ve celi sülüs hatıyla yazılmış Âl-i İmrân Suresi'nin 37. Ayeti'nin bölümü yer almaktadır. Güney duvarında celi sülüs kalemişi olarak Bakara Suresi'nin 150. Ayeti, onun üst bölümünde Mü'minûn Suresi'nin ilk dört ayeti bulunmaktadır. Koyu yeşile beyaz renkle ve istifli bir celi sülüs hatıyla yazılan bu son yazıda bol miktarda süsleme işaretleri kullanılmıştır. İnce uzun bir dikdörtgen formundadır. Bu yazının sağ ve solunda Kelime-i Tevhid ibaresinin birer cümlesi kenarları dantelalı son dönem tezhipleri içine yerleştirilmiştir. Batı duvarında aynı hizada ve yine aynı renk ve formda Hicr Suresi'nin 9. Ayeti bulunmaktadır. Doğu duvarında da simetrik olarak aynı ayete yer verilmiştir. Mihrabın sağ ve sol taraflarına celi sülüs ve sülüs hatla son dönemde yazılmış "الله" ve "محمد" isimleri bulunmaktadır.

Mihrap üstünde bulunan sağ ve sol taraftaki pencerelerin üst bölümlerine Kelime-i Tevhid'in birer cümlesi vitray tekniğiyle yerleştirilmiştir.

Minber alınlığında 1418 "Hafız" imzalı ahşap oyma Besmele yer almaktadır.

Kuşak yazısı batı duvarından başlanarak parçalı şekilde mihrap çerçevesinin hizasına gelecek yükseklikte yazılmıştır. yine koyu yeşil zemine beyaz celi sülüs ile yazılan bu kalemişi yazı, Besmele ile başlayarak Tövbe Suresi'nin 18 ve 19. ayetleriyle dört duvarı dolaşarak güney duvarında son bulmaktadır.

Kubbe göbeğinde Fâtır Suresi'nin 41. Ayeti yer almaktadır.

Dört duvarın hafifletme kemerleri ile köşe tromplan arasında yer alan pendentiflerde mihrap üstünde sağ taraftan başlayarak sola doğru "الله جل جلاله", "محمد",

"حسين رضى الله عنه", "على رضى الله عنه", "عمر الفارق رضى الله عنه", "عليه السلام", "حسن رضى الله عنه", "ابوبكر رضى الله عنه", "عثمان رضى الله عنه" ibareleri bulunmaktadır.¹³⁹

Batı duvarında besmele ve doğu duvarında simetrik olarak "يا حضرت بلال" ibaresi bulunmaktadır. Bu ibarenin kalıbını kullanarak takliden duvara uygulayan Mehmet isminde bir ustadır.

19. SELİMİYE CAMİİ

Üsküdar ilçesinde, Selimiye semtinde ve Selimiye kışlasının yanında yer almaktadır. İnşa kitabesine göre III. Selim tarafından 1804-1805 (H.1219) yılında, mektep, muvakkithane, çeşme ve sebil, Selimiye Kışlası, Selimiye isminde kadife ve kumaş dokuma imalathaneleri ve hamam ile birlikte yaptırılmıştır. Dokuma imalathaneleri günümüze ulaşamamıştır.

Bina emini Uzun Yusuf Efendi'dir. İnşaat bittiğinde minareleri kalın bulunmuş ve taşlarının yontulmasıyla bir ölçüde inceltılmıştır. 1823'teki bir lodos fırtınasında minarelerden biri kısmen ve diğeri de tamamen yıkıldığından, her iki minare de yenilenmiştir. Minareler yivli gövdeli, boğumlu barok taş külahlıdır. Birer şerefeye sahiptirler.

¹³⁹ Bu isimler makam büyüklüğüne göre doğu ve batı taraflar arasında zikzak atlanarak yerleştirildiği için yukarıda ifade ettiğimiz şekilde sağdan sola doğru gidildiğinde bu makam sırası karışmaktadır. Pratik bir tarif olması açısından bu şekilde yer vermeyi uygun gördük.

Barok tarzda ve kare planda yapılmış olan cami tek kubbe ile örtülüdür. Kubbeyi taşıyan kemerler aynı stilde yapılmış konsollara dayandırılmıştır. Duvarları kesme küfeki taşıyla örülmüştür. Kadınlar mahfili dışında harim içte kare bir plan arzeder. Mihrap bölümü de aynalı bir tonozla örtülü dikdörtgen bir kesitle dışarı taşmaktadır. Kadınlar mahfili ortada bir aynalı tonoz, iki tarafında birer küçük kubbe ile örtülüdür. Kadınlar mahfilinin alt katında yer alan müezzin mahfili beş aynalı tonozla örtülmüştür.

Somaki mermer mihrap büyük ve gösterişlidir. Mihrabın iki yanındaki pirinç şamdanlar devrinin özelliklerini taşımaktadır. Minber ve kürsü de somaki mermerdendir ve zengin bir işçilik eseridirler. Duvarlar ile pencerelerin söveleri ve içleri mermerdendir. Alt pencerelerin üstündeki frizden sonra duvarlar ve kubbe, renkli ve yıldızlı kalemışleriyle süslenmiştir.

Kuzey ve güzey cephelerdeki dış mahfiller barok tarzda yapılmış ve çapraz tonozla örtülmüştür. Dış cephede zarif kuş köşkleri yer almaktadır. Kare kesitli ve kubbeli ağırlık kulelerinin alt bölümlerinde barok konsollar vardır. ¹⁴⁰

'Son cemaat yerinin iki tarafından iki katlı hünkar dairelerine merdivenle çıkılır. Bunlardan sağdaki namaz için, soldaki ise dinlenme yeridir. Buradaki yüksek ayaklı mermer sütunlar palmetli başlıklara sahiptir. Yapının batı tarafında yer alan bu mahfil aynalı tonozla örtülüdür. Buranın yıldızlı kafesleri kısmen günümüze ulaşmıştır. Korkuluk levhaları mermerden yapılmıştır.' ¹⁴¹

Son cemaat yeri beş tekne tonozla örtülüdür. Bunları taşıyan yuvarlak kemerler dört mermer sütun ve köşelerde yarım payeler üzerine oturmaktadır. Batı cümle kapısına on basamakla çıkılır. Cami, geniş bir avlunun ortasında yer

¹⁴⁰ S. K. Yetkin, İslam Mimarisi, s. 425-426; T. Öz, İstanbul Camileri, C. II, 58

¹⁴¹ S. K. Yetkin, İslam Mimarisi, s. 425.

almaktadır ve avlunun güney tarafı ile güneydoğu köşesinde hazire bulunmaktadır.¹⁴²

19.1. İnşa Kitabesi

۱. زیور تاج خلافت شاه عالی مقبت
مقدای اهل سنت سایه رب رحیم
۲. جامع الخیرات شاهنشاه کروی نهاد
ایلدی بو معبدی آباد جون قصر نعیم
۳. اسکداری قلدی احیا چونکه حسن همی
ایکی نو تاربخله زین اولدی بو بیت عظیم
۴. یابدی اعلی طرح ایلله جامع امام المتقین
۱۲۱۹
بر مجسم نوردر بو معبد سلطان سلیم

۱۶۳ ۱۲۱۹

¹⁴² S. K. Yetkin, İslam Mimarisi, s. 425; T. Öz, İstanbul Camileri, C. II, 58.

¹⁴³ Bu kitabe İ. H. Konyalı tarafından okunup yayınlanmıştır: Üsküdar Tarihi, C.I, 260-261.

19.2. İnşa Kitabesinin Transkripsiyonu

1. Ziver-i tâc-ı hilâfet şâh-ı âlî-menkabet
Muktedâyı ehl-i sünnet sâye-i Rabb-i Rahîm
2. Câmi' u'l-hayrâtı Şâhenşâh-ı Gerûbi nihâd
Eyledi bu ma'bedi âbâd çün kaş-ı na'im
3. Üsküdarı kıldı ihyâ çünki hüsn-i himmeti
İki nev ta'rihile zeyn oldu bu beyt-i nazîm
4. Yaptı a'lâ tarz ile câmi' imâmü'l-müttekîn
1219
Bir mücessem nûrdur bu ma'bed-i Sultân-ı Selîm
1219¹⁴⁴

¹⁴⁴ Bu kitabenin tarih beyti daha önce Tahsin Öz tarafından yayınlanmıştır. İstanbul Camileri, C. II, 58 (Bu eserde tarih düşürme ile ilgili herhangi bir açıklama yapılmadan sadece metni ve Türkçe alfabe ile yazımı verilmiştir. İkinci mısradaki "برجسم نوردر" ibaresi "برجسم نوردر" şeklinde yazılınca anlam biraz değişmiştir. Kitabede mabedin nur olduğu ifade edilirken, burada nurdan yapıldığı kaydedilmiş olmaktadır).

19.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi

Koyu yeşil zemine sarı ile yazılmış olan yazının zaman aşımına uğradığı ve altınlarının döküldüğü anlaşılmaktadır. Kelimeler sağdan sola yazılırken onlara yukarıdan aşağıya doğru meyil verilmiş ve hafif istifli bir görüntü elde edilmiştir. Boşluk doluluk dengesi sağlama endişesi taşımayan yazıda aralarda bazı harflere keşideler verilerek uzatılmıştır.

Talik hattıyla yazılan kitabe, ikişer sütunluk dört satırdan meydana gelmektedir. Kitabe, her satırda birer beyit olmak üzere dört beyit halinde kaleme alınmıştır. Her beytin ikinci mısraının sonunda "م" harfleriyle kafiye sağlanmıştır. Dili

Türkçe olan kitabede Arapça ve Farsça kelimeler sıkça kullanılarak hafif ağıdalı bir üslup elde edilmiştir.

Son beytin her iki mısraında da tarih düşürülmüştür. Bu iki mısraın harflerinin ebced sistemindeki sayı değerleri toplamı ayrı ayrı hicri 1219, miladi 1804 tarihini vermektedir. Aynı tarih satır sonlarına rakamla da yazılarak bu satırlarda tarih düşürüldüğüne işaret edilmiştir. (Resim 49, 50, 51)

19.4. Diğer Yazılar

Bu camideki tüm ayetler koyu yeşil zemine altınla ve celî sülûs olarak yazılmıştır. Altınlar zaman aşımına uğradığı için pek belli olmamaktadır.

Mihrap üzerinde Âl-i İmrân Suresi'nin 37. Ayeti, mihrap çerçevesinin tacında Bakara Suresi'nin 144. Ayeti yer almaktadır.

Mihrap hücresinin doğu tarafındaki bölümde bulunan bir pencerenin üzerinde Nisâ' Suresi'nin 103. Ayeti bulunmaktadır.

ما شاء الله لا قوت " Mihrabın bulunduğu hücrenin önündeki basık kemerin üzerinde

"إلا بالله" yazılıdır.

Minber alınlığında Kelime-i Tevhid bulunmaktadır.

Şahnişinin güney tarafında simetrik "الله جل جلاله" ve "محمد عليه السلام" ibareleri,

عمر رضی الله عنہ "güneydoğuda", "ابوبکر رضی الله عنہ" güneybatıda

علي رضی الله عنہ "kuzeybatıda", "عثمان رضی الله عنہ" kuzeydoğuda,

celî sülüs ve sülüs hatlarıyla yazılmıştır.

Kubbe göbeğinde Besmele ve Nur Sûresi'nin 35. Ayeti bulunmaktadır.

Mihrabın sağ tarafındaki pencerenin üzerinden başlayan Besmele ve Fetih Suresi'nin ilk onbeş ayeti, doğuya doğru devam ederek başladığı yere kadar gelir. Mihrap çerçevesindeki duvar, mahfiller kapattığı için kuzey duvarı, ve batı duvarının mahfilden sonraki bir bölümünü daha kaplayan yan galeri, bu ayet kuşağı yazılırken atlanmıştır. Friz sütun tablolarında aynen onların şeklinde girintili çıkıntılı devam eder. Minberin arkasındaki duvarda da devam eder.

Harimin kuzey duvarında bulunan mahfile geçiş kapıları girişin doğu ve batı tarafında birer adet olmak üzere toplam iki adettir. Her iki kapının üzerinde de "يا منفتح

الابواب افتح لنا خير الباب" şeklinde aynı yazı bulunmaktadır.

يا " Mahfil kapılarının hizasında sağda uzun oval şekilde yeşil zemine sarı ile

يا حضرت ابن ام مكرم " Solda "حضرت بلال حبشي رضی الله عنہ" yazılmıştır.

bulunmaktadır. Bu yazılar celî sülüstür.

Harimden doğudaki camekanlı bölüme açılan kapının üzerinde "اللهم اغفر لي" (Allahım bana bağışla)

"ذنبی واقح لی ابواب فضلك" yazılıdır. Bu kapının iki adet tokmağının her birinde "با

حق" yazılıdır. Bu kapının camekanlı taraflaki yüzünde Saffât Suresi'nin 60. Ayeti yazılıdır.

Batı yan revaktan harime geçiş kapısında "ذكرك وشكرك" (Senin anıyı ve şükranını)

"وحسن عبادتك" (Senin ibadetini güzelleştir) batı yan revaktan son cemaat revakına geçiş kapısında Hicr

Suresi'nin 46. Ayeti, batı yan revaktan kütüphaneye açılan kapıda Bakara Suresi'nin 238. Ayeti yazılıdır. Son cemaat revakından batı yan revaklara geçiş kapısında bulunan Ra'd Suresi'nin 24. Ayeti, tamamen siyaha boyanarak özelliği bozulmuştur. Doğu yan revaklara geçiş kapısında da aynı yazı mevcuttur.

Harim kuzey girişinde Sultan Selim'e ait tuğra ve altında caminin inşa kitabesi mevcuttur. Harim kuzey giriş kapısının iki adet tunç tokmağında Kelime-i Tevhid'in birer cümlesi yazılıdır.¹⁴⁵ Cami imamının ifadesine göre bunlar dünyada altı tanedir. Zamanında altın kaplama iken diğer kapılarda bulunan benzerleri daha önce çalındığı için, kamufle etmek amacıyla kapının renginde kahverengiye boyanmıştır.

Harim doğu girişinin iç tarafında "اللهم اقح لي ابواب رحمك" (Allahım bana kapılarını aç)

iç tarafında ise "اللهم اغفر لي وارزقي وعافني" (Allahım bana bağışla, bana rızık ver ve beni iyileştir)

Güneyde kışlaya açılan kapının avluya bakan yüzünde Nisâ' Suresi'nin 103. Ayeti bulunmaktadır. Aynı kapının dış tarafında Cinn Suresi'nin 18. Ayeti yazılıdır.

¹⁴⁵ S.K. Yetkin, İslam Mimarisi, s. 425.

20. NUSRETİYE CAMİİ

Tophane'de bulunan bu camiın yerinde, daha önce III. Selim tarafından yaptırılmış Tophâne-i Âmire Arabacılar Kışlası Camii bulunmakta iken, 1822 yangınında çok hasar gördüğü için, Sultan II. Mahmut tarafından 1825 yılında bu bina yaptırılmıştır. Yapının mimarı Kirkor Balyan'dır. İlk yaptırıldığında denize yakın olduğu ve hükümdarın bazen camie denizden geldiği bilinmektedir. Bu cami, Ampir üslubun Türk mimarisine uygun ilk ve başarılı bir denemesidir.

Camiin doğu tarafında klasik üsluba uymayan bir şadırvan avlusu, 1826 tarihli sebili ve muvakkithanesi bulunana cami, 1955-58 yıllarında tamir görmüştür. Camiın önündeki 1951 tarihli Sultan II. Abdülhamit çeşmesi 1960'lı yıllarda maçkaya taşınmıştır.

Nemden koruyan ve akustiği artıran 2 m. yüksekliğindeki sütunlar üzerinde bulunan kare planlı yapının çok köşeli mihrap çıkıntısı yarım kubbe ile örtülüdür. Ampir tarzının ürünü olan yapının Barok görünüşlü kubbesi, 20 pencerele bir kasnak üzerine oturtulmuştur. Aşağıdan katlar halindeki gösterişli silmelerle yükselen köşe kuleleri, birer kemerle kubbeye bağlanmaktadır. Bundan başka, kubbenin etrafı küçük barok kuleciklerle çevrilmiştir. Cephesi mermer kaplı olan cami, hünkar dairesine sahiptir.¹⁴⁶ Dört odalı hünkar dairesine doğuda dilimli kemerli bir kapıdan girilmekte ve yirmi mermer basamaklı bir merdivenle buranın sahanlığına çıkılmaktadır. Şadırvanın bulunduğu yan avludan ise ahşap bir merdivenle paşa mahfillerine çıkılmaktadır. Günümüzde çevre duvan ve avlu kapıları kaldırılmış olan camiın üç kubbeli son cemaat revakına, caddeden iki taraflı merdivenle ulaşılır.

Bol miktarda beyaz mermer kullanılan harimin bir özelliği de, burada ampir başlıklı dört köşe sütunların ve yuvarlak kemerlerin kullanılmış olmasıdır.

Dalgalı kıvrımlı ikişer şerefesi, soğan şeklinde pabuçları, ince uzun konik külahları ve kabartma girlandlarla süslü petekleri olan zarif iki minareye kurulan

¹⁴⁶ Ayvansarâyî, Hadikatü'l-Cevâmî', C.II, 63-65; O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s. 430-435; T. Öz, İstanbul Camileri, C. II, 50.

mahyalar, yüksek kubbenin arkasında kaldığı için, minareler 1826'da kısmen yıktırılarak yükseltilmiştir.¹⁴⁷

20.1. İnşa Kitabesi

Yapının kuzey girişinde bulunan ve hattat Mustafa Râkım Efendi tarafından yazılmış¹⁴⁸ olan kitabe, günümüzde okunamayacak durumdadır. Yıldızları dökülmüş ve zaman aşımından dolayı yazıları yer yer kırılmış olan kitabe koyu yeşile boyandığı için kabartma yazılar karşıdan seçilememektedir. Bu yazılar daha sonra beyaz tebeşirle belirgin hale getirilmeye çalışılmış, zamanla tebeşir de yer yer dökülünce iyice karmaşık hale gelen kitabe okunamaz duruma gelmiştir. Resmi makamlar tarafından kitabenin estampajının alınmasına izin verilmemiştir.

Burada kitabenin bir kaynaktan bulduğumuz ilk mısraı ve sondaki tarih beyti olmak üzere üç mısraını vermekle iktifa etmek durumundayız:

طوبی دن طوبی خانه یی آباد قیلدی باد شاه

عزت اول بیت خدائک سیلدم نای مخنی

جامع محمود خان اولدی مطاف مشنن

۱۲۴۱

¹⁴⁷ Ayvansarâyî, Hadîkatü'l-Cevâmi', C.II, 63-65; O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s. 430-435.

¹⁴⁸ Ayvansarâyî, Hadîkatü'l-Cevâmi', C.II, 63; O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s. 431.

20.2. İnşa Kitabesinin Transkripsiyonu

Topdan Tophâne'yi âbâd kıldı Pâdişâh

İzzet ol Beyt-i Hüda'nı söyledim ta'rîhini

Câmi'i Maḥmûd Hân oldu muṭâf-ı mü'minîn

1241

20.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi

Mustafa Râkım'a ait ta'lik hattıyla yazılmış olan kitabe, kabartma halindedir. Türkçe nazım şeklinde İzzet mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınmıştır.

Son mısra'da tarih düşürülmüştür. Bu mısraın harflerinin ebceddeki sayı değerleri yoplama tam olarak hicri 1241 tarihini vermektedir ve bu tarih miladi 1825 yılına tekabül etmektedir. (Resim 52)

20.4. Diğer Yazılar

Son cemaat revakının doğusunda bulunan girişte celi sülüs hatla ve koyu yeşil zemine altınla yazılmış "افضل الاعمال الصلاة في اول وقتها" ibaresinin kabartma yazılannın altınları dökülerek sarı bir renk kalmıştır. Bu kapının simetriğin de yer alan batı kapısında "اطع كل امير وصل خلف كل امام" ibaresi bulunmaktadır.

Harim doğu girişinin dışında Tevbe Suresi'nin 18. Ayeti, son cemaat revakından doğudaki avluya geçişi sağlayan girişin üzerinde ise "من صلى"

"البردين" hadisi celî sülûs hattıyla yazılıdır.

Mihrap üstünde bulunan Âl-i İmrân Suresi'nin 39. Ayeti yine Mustafa Râkım Efendi tarafından yazılmıştır.¹⁴⁹

Minber alınlığında Kelime-i Tevhîd yer almaktadır.

Merkezi kubbenin pendentiflerinden güneybatıda bulunanda "الله جل جلاله", güneydoğudakinde "ابوبكر صديق رضى الله عنه", kuzeybatıdakinde "محمد عليه السلام", kuzeydoğudakinde ise "عمر الفارق رضى الله عنه" ibareleri bulunmaktadır. Mihrap hücresinin önündeki kemerin batısında "علي", doğusunda "عثمان رضى الله عنه", batısında "حسن رضى الله عنه", buna simetrik kuzey duvarındaki kemerin batısında "حسين رضى الله عنه" ibareleri yer almaktadır.

Batıdaki hünkar mahfilinin sağından başlayarak doğudaki mahfile kadar devam eden, Mustafa Râkım Efendi tarafından¹⁵⁰ celi sülûsle yazılan, koyu yeşil zemine kabartma olarak yazılan ve altınlanan 1241 tarihli kuşak yazısında "اعوذ بالله"

¹⁴⁹ Ayvansarâyî, Hadîkatü'l-Cevâmi', C.II, 63 (Ayvansarâyî'nin ifadesine göre Mustafa Râkım Efendi 1241 yılının ; O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s. 433.

¹⁵⁰ Ayvansarâyî, Hadîkatü'l-Cevâmi', C.II, 63; O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s. 433.

السميع العليم من الشيطان الرجيم" ibaresinden sonra Besmele ve Nebe Suresi bulunmaktadır.

قال النبي عليه السلام من افضل العباد قراءة

قال النبي عليه السلام اشرف امتي حملة القرآن " hadisi batı kapısının üzerinde "القرآن", yazılmıştır.

21. SADABAT CAMİİ

İlk defa III. Ahmet tarafından Sadabat (Çağlayan) Kasrı ile birlikte Kağıthane deresi kenarına yaptırılmış, bundan sonra III. Selim ve II. Mahmut zamanlarında tamir gören cami, 1862 yılında Sultan Abdülaziz tarafından yeniden yaptırılmıştır.

Tek kubbeli bu kargir yapı tek minarelidir.¹⁵¹ Kuzeyinde kiremit örtülü çatısı olan hünkar dairesi iki katlı bir ev görünümündedir. Kuzey cephenin ortasında yuvarlak kemerli girişin söveleri mermerdendir. Yazılı bir bordürle çerçevelenmiş mihrap nişinin kavsarası altın kaplamalı mukamas dolgu ile süslenmiştir. Harimdeki yağlıboya süslemeler yerli olmayan motiflerden meydana gelmektedir.¹⁵²

¹⁵¹ O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s. 454; T. Öz, İstanbul Camileri I, 117.

¹⁵² O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s. 454-455.

21.1. İnşa Kitabesi

۱. مهدی دور زمان عبد العزیز

صاحب خیر^{۱۵۳} حسان عبد العزیز

۲. نرده کوردیسه خرابه بر محل

ایلدی احیا همان عبد العزیز

۳. وار ایدی بوراده بر مسجد دخی^{۱۵۴}

یابدی جامع الدی شان عبد العزیز

۴. یازدی کامل قوللری بر بیت ایله

سنک تأریخنه نشان عبد العزیز

۵. ایلدی بنیاد سعدابادده

جامع زیبایی حان عبد العزیز^{۱۵۵}

غقه عبد الفتاح سرسکه کنان ۱۲۷۹

¹⁵³ Buradaki "حسان" kelimesinin "حسان" şeklinde yazılması daha doğru olacaktır.

Zamanla hemze kırılmış da olabilir.

¹⁵⁴ Burada yer alan "دخی" kelimesi aslında "دخی" şeklinde خ harfi ile yazılmalıydı.

Zamanla nokta silinmiş olabilir.

21.2. İnşa Kitabesinin Transkripsiyonu

1. Mehdi-i devr-i zemân Abdülazîz
Şâhib-i hayr-ı hısân Abdülazîz
2. Nerde gördiyse harâbe bir maḥal
Eyledi ihyâ hemân Abdülazîz
3. Vâr idi burada bir mescid dahî
Yapdı câmi' aldı şân Abdülazîz
4. Yazdı kâmil kulları bir beyt ile
Seng-i ta'riḥe nişân Abdülazîz
5. Eyledi bünyâd Sa'dâbâd'da
Câmi'i zîbâyı Hân-ı Abdülazîz

Nemeḳahû Abdülfettâḥ Ser Sikke Kenân 1279

21.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi

Koyu yeşil zemine kabartma ta'lik ile yazılan ve altınla varaklanan kitabenin hattatı Abdülfettah Bey'dir. Çok sade ve açık yazılan hatda kelimelere yukandan aşağıya doğru meyil verilmiştir. Kelimelerin çoğu uçlarından belli belirsiz bir öncekinin üzerine bindirilerek yazıdaki sadelik bozulmadan hareket sağlanmıştır. Üçer satırlık dört sütun halinde yazılan kitabenin üçüncü satırının birinci ve dördüncü sütunları hattata ait imza için ayrılmıştır ve rakam ile verilen tarih de bu dördüncü sütunda yer almaktadır. Kitabede okutma ve süsleme işaretleri kullanılmamıştır. Mermer malzeme ile hazırlanan kitabenin satır ve sütun aralarına çekilen kabartma halindeki cetveller, ve bu cetvellerin çerçeveye ve birbirleriyle kesiştiği köşelerde oluşan tam, yarım ve çeyrek desenler beyaz bırakılmıştır.

¹⁵⁵ Ebced hesabına göre buradaki "حان" kelimesi "خان" şeklinde yazılmış olmalıydı.

Türkçe nazım şeklinde düzenlenen ve satır yerleşimine göre iki kıt'a ve bir beyitten meydana geldiği söylenebilecek olan kitabe, dönemin Kamil mahlaslı şairi tarafından kaleme alınmıştır. Sultan Abdülaziz'e bir çok methû senada bulunan şair, birinci kıt'anın birinci, ikinci ve dördüncü; ikinci kıt'anın ikinci ve dördüncü ve sonda yer alan beytin ikinci mısraında Abdülazizin ismine yer vermiştir. Yine bu sözü geçen mısralardaki "Abdülaziz" ibarelerinden önceki kelimelerin sonlarını اى harfleri ile bitirerek kafiye düzenini sağlamıştır. Gayet açık ve anlaşılır bir üslup kullanan şair ağıdalı kelime ve terkiplere yer vermemiştir.

Kitabenin sonunda yer alan beyitte tarih düşürülmüştür. Bu beytin birinci mısraının tüm harflerinin toplamı 273 ve ikinci mısraının tüm harflerinin toplamı 1006 sayılarını vermekte, her ikisinin toplamı tam olarak camiin hicri inşa tarihi olan ve miladi 1862 yılına tekabül eden 1279 tarihini vermektedir. İkinci mısradaki 1006 sayısını elde edebilmek için "خان" şeklinde yazılan kelimeyi "حان" şeklinde

harfi ile ele alınması gerekliliği gündeme gelmektedir. Burada bir noktanın varlığına veya kırıldığına dair hiçbir iz görülmemekle birlikte eğer devrinde gerçekten hatalı yazılmadı ise buradaki nokta zaman aşımıyla kırılmıştır. Bu durumda, hattat imzasının sonunda tarih rakamla verilmemiş olsaydı binanın yenilenme tarihinin tesbitinde zorluk yaşanabilirdi. Bu yanlış yazımın dışında ikinci satırın birinci sütununun sonunda yer alan "دخى" kelimesinin "دخى" şeklinde yazılmış olması

da yine yanlışlık yapılmış veya zaman aşımıyla silinmiş olabileceğini düşündürmektedir. (Resim 53, 54, 55)

21.4. Diğer Yazılar

Mihrap üstünde san ile ve gayet istifli bir celî sülûs hattıyla Bakara Suresi'nin 144. Ayeti'nin baştan üç bölümü yer aldığı pano hattat Hâmid imzasını taşımaktadır. Mihrap nişinin önündeki sivri kemerin tepe noktasında mavi zemine san ile ve istifli bir makilî hattıyla alt bölümü dikdörtgen üst bölümü ise kemerin sivrililiğine uyacak ölçüde sivriltilmiş bir formda Kelime-i Tevhîd yazılıdır. Bunun iki yanında yine aynı

kemer yüzünün devamı olarak aynı renkte çiçekli kufi yazıyla sağda Besmele ve solda onun aynalı hali aşağıdan yukanya doğru yazılmıştır.

Mihrap çerçevesinin içiçe duran çeşitli bördürlerinden birinde yeşil zemine altınla ve makilî hattıyla istifli halde yazılmış Kelime-i Tevhîd'ler sağda yukanya doğru uzanmakta, yukarda sola doğru devam etmekte ve solda aşağıya doğru giderek son bulmaktadır.

Kubbe göbeğinde koyu yeşil zemine sanyla yazılmış çember formunda Besmele ve Ayetü'l-Kürsî bulunmaktadır.

22. ÇİÇEKÇİ KÜÇÜK SELİMİYE CAMİİ

Tunusbağı Duwardibi Asfaltı'nın sağında, Karaca Ahmet mezarlığının karşısında kargir bir yapıdır. Ahşap tavanlıdır. Tavanda güzel kabartmalar görülmektedir. İkişer zarif mermer sütun üzerinde hünkar ve müezzin mahfilleri vardır. Cami avlusunun önceden üç kapısı bulunmakta iken, şimdi iki kapısı açıktır. Doğu cephesinde, Karaca Ahmet Mezarlığına açılan büyük avlu kapısının üstünde Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi'nin ta'lik hattı ile yazdığı kitabe bulunmaktadır. Burada kitabenin ilk iki satırına yer verilmiştir. Bu kitabe birçok güzel sanatı bünyesinde toplamıştır. Kitabeye göre burası III. Selim tarafından yaptırılan bir hângâh idi. Konyalı Ali Behçet Efendi burada şeyh idi. Mevlevî ile Nakşibendî tarikatlerini temsil ediyordu. Ali Behçet Efendi ölünce hângâh bir süre harap kaldı. II.Mahmud burayı genişleterek yeniden yaptırmıştır. Bu cami hângâhın bir mescidi idi. Hângâhın bütün odaları yıkılmıştır. Hângâhın inşasına H.1250 (M.1834-1835) yılında başlanıp, yapımı bir senede tamamlanmıştır. Avlu kapısının iç yüzünde 1652 tarihli bir kitabe bulunmaktadır.

Doğu kapısından avluya girince solda, şebekeli kubbesi bulunan demir
parmaklık içinde, Şeyh Ali Behçet Efendi'ye ait lâhit bulunmaktadır.¹⁵⁶

22.1. İnşa Kitabesi

۱. ایدوب بو خاقاهی ابتدا سلطان سلیم انشا
بناسی مختصر مبناسی غایتله مفید اولدی
۲. علی بهجت افندی شیخ ارشاد اولدی لر بونده
مرید فیض اولن لر حضرتندن مستفید اولدی
۳. جمال مولوی بجای سزندن اولوب ظاهر
کمال نقشبند اجمال حالندن بدید اولدی
۴. کوجوب انلر کجوب دملر خراب اولشدی بویرلر
عمارندن صانورسن ساکان تا امید الدی
۵. بو کره قیلدی احیا حضرت سلطان محمود خان

¹⁵⁶ T. Öz, İstanbul Camileri II, 43.

یابلدی وسعت اوزره سریری طرز جدید اولدی

۶. زهی قطب خلافت شمس قدرت آسمان رفعت

سرابای جهانہ بایہ لطفی مدید اولدی

۷. زهی اسکندر معجز اثر در طوردغو بردن

برادنی همتی بیک قتنه یه سد سدید اولدی

۸. طوته آفاقی صیت شوکی تاکه بو معبدده

صدای ذکر حق بیوسته عرش مجید اولدی

۹. بیوردی خدمت انشایه بر تو بنده سین مأمور

نه دولت بویله کمتر اویله سلطانہ عید اولدی

۱۰. بری بدأ وبری اتمانہ تاریخدر الحق

اکی مصع که یازدم دالکشا بیت القصید اولدی

۱۱. بودرکاهی مجدد یابدی قطب دین محمود خان

المذنب الراجی یساری زاده مصطفی عزت غفر الله ذنوبهما

22.2. İnşa Kitabesinin Transkripsiyonu

1. İdüp bu hânkâhı ibtidâ Sultân Selîm inşâ
Binâsı muhtaşar mebnâsı gâyetle müfid oldu
2. Ali Behcet Efendi şeyh-i irşâd oldular bunda
Mürîd-i feyz olanlar hazretinden müstefid oldu.
3. Cemâl-i Mevlevî Meclâyı sözünden olup zâhir
Kemâl-i Nakşibend icmâl-i hâlinden bedîd oldu
4. Göçüp ânlar geçüb demler harâb olmuşdu bu yerler
Imârından şanursın sâkinân nâ-ümîd oldu
5. Bu kerre kıldı ihyâ Hazret-i Sultân Mahmûd Hân
Yapıldı vüs'at üzre serîri tarz-cedîd oldu
6. Zihî kûtb-ı hilâfet şems-i kudret-âsumân-rif'at
Serâpâ-yı cihâna pâye-i lutfî medîd oldu

7. Zehî İskender-i mu'ciz eserdir tırduğu yerden
Bir ednâ himmeti biñ fitneye sedd-i sedid oldu
8. Tuta âfâkı sıyt-ı şevketi tâ ki bu ma'bedde
Sadâ-yı zıkr-i Hakık peyveste-i arş-ı mecîd oldu
9. Buyurdı hizmet inşâya pertevi bendesin me'mûr
Ne devlet böyle kemter öyle sultâna abîd oldu
10. Biri bed' ü biri itmâmına ta'rîhdir el-hak
İki mısra' ki yazdım dîlküşâ beytü'l-kaşid oldu
11. Bu dergâhı mücedded yapıdı kutb-i dîn-i Mahmûd Hân
1250
Bu zîbâ tekye-i Behcet-fezâ tarîh-ı cedîd oldu
1251

El-müznib er-râcî Yesârîzâde Muştafa İzzet ğafera'llâhü zünûbehümâ

22.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi

Dörder sütunluk altı satırdan meydana gelen kitabe, nazım tarzında kaleme alınmıştır. Altıncı satırın birinci ve dördüncü sütunlarında hattat Yeseîzâde Mustafa İzzet Efendi'nin imzası bulunmaktadır. Dörder mısralık beş kıtadan meydana gelen kitabenin altıncı kıtası iki mısradır. Her kıtanın ikinci ve dördüncü mısralarında

“اولدى” kelimesiyle cinas yapılmış, bu kelimelerden bir önceki kelimelerin sonları

“يد” heceleri ile bitirilerek kafiye sağlanmıştır.

Ta'lik hattının kullanıldığı yazıda süsleme işaretlerine yer verilmemiş, sadece vurgulanmak istenen yerlerde okutma işaretlerinden şedde kullanılmıştır. Harflerin noktaları tam olarak konulmuştur. Kelimeler sağdan sola yazılırken yukardan aşağıya doğru meyil verilmiştir. Bu şekilde hemen her kelime bir öncekinin üzerine hafif bindirilmiş tarzda bir görüntü sergilemektedir. Kabartma bir çerçeve ile her bir mısra birbirinden ayrılmış, beyaz mermer üzerine kabartma olarak yazılan hattın ve bu çerçevelerin üzerleri altınla varaklanmıştır. Günümüzde bu altınlar solmuş durumdadır. Altıncı satırın sağ ve solundaki sütunlarda bulunan hattat imzası ve dua ibalesi daha küçük puntolarla cümlelerin ortasından ikiye ayrılarak yazılmıştır. her iki tarafta kalan ibare de ortaya yazılmış, çerçevelerin sağ ve solunda kalan boşluklar her iki tarafta da kabartma birer gülbezek motifi ve daha dışta üst yüzeyi girintili çıkıntılı parantez şeklinde bir süsleme ile tamamlanmıştır.

Altıncı satırın ortada kalan ikinci ve üçüncü sütunlarında birer tarih mısrası bulunmaktadır. İlkinde inşaatın başlama tarihi olan 1250'ye, ikincisinde ise bitiş tarihi olan 1251'e tarih düşürülmüştür. (Resim 56, 57, 58, 59)

22.4. Avlu Doğu Girişinin İç Yüzündeki Kitabe

۱. يابلدقده بوجامع خوابده اوج ار اولوب ظاهر
برسى حضرت بهجت ايمش اول قطب ربانى

۲. ديمش صاجلى افنديه قيوه ياز بو تاريخى
بوجامعه اولان طاعت اولور مقبول سبحانى

22.5. Avlu Doğu Girişinin İç Yüzündeki Kitabenin Transkripsiyonu

1. Yapıldıkda bu câmi', hâbda üç er olup zâhir
Birisi Hazret-i Behcet imiş ol kûtb-ı Rabbânî
2. Demiş saçlı efendiye kapuya yaz bu ta'rîhi
Bu câmi'de olan tâ'at olur maqbûl-i Sübhânî

1251

22.6. Avlu Doğu Girişinin İç Yüzündeki Kitabenin Değerlendirilmesi

Bu kitabe farklı bir özelliktedir; oyma şeklinde (dişi yazı ile) yazılmıştır. Birer cümlelik dört çerçeve içine alınan yazıda, kabartma (erkek) yazıların tam tersine, yazılar ve çerçeveler oyma, yazıların bulunduğu fon ise kabartma şeklindedir. Kitabenin sol tarafında zaman aşımıyla meydana gelen dalgalı oyuntular, harflere zarar vermemiştir. Duvar sıvasının içine gömülerek monte edilmiş olan kitabenin üzeri –muhtemelen son zamanlarda- koyu yeşile boyanmıştır. (Resim 60, 61, 62)

22.7. Diğer Yazılar

Mihrap üstünde koyu yeşil zemine sarı altın varakla Al-i İmran Suresi'nin 37. ayeti yazılmıştır. Bu yazı celî sülüstür. Mihrap çerçevesinin üst kısmına doğru koyu yeşil zemine altınla, sağda "الله جل جلاله" solda "محمد" yazılmış levhalar altın yaldızlı birer çerçeveye sahiptir. Mihrap çerçevesinin üst tarafında bulunan yuvarlak

pencerenin üst bölümünde “والله يحب الصابرين”¹⁵⁷ ibaresi, koyu yeşil zemine sarı altın

varakla yazılmıştır. Burada celi sülüs yazı istifli bir şekilde kullanılmıştır. Bu levhanın da sarı yaldızlı bir çerçevesi vardır.

Minber alınlığında yanları sivri yanyana iki oval çerçeve içinde, sağda “لا اله

إلا الله”, solda “محمد رسول الله” cümleleri koyu yeşil zemine altın varakla ve celi sülüs hatla yazılmıştır.

Doğu duvarında “عثمان ذى النورين رضى الله عنه”, “عمر الفاروق رضى الله عنه”

ibareleri bulunmaktadır. Sonuncu yazının altında

H.1313 tarihli “كبه محمود” imzası bulunmaktadır.

Doğu duvarının, kürsünün üzerinde yer alan bölümünde yeşil zemine pembe renkte celi sülüs ile “الله جل جلاله” yazılı pembe ahşap çerçeveli bir levha

bulunmaktadır. Daha üstte koyu yeşil zemine altın varakla, istifli celi sülüs hatla “سلام”

”قولا من رب الرحيم”¹⁵⁸ yazılı sarı yaldızlı çerçevesi bulunan bir levha daha

bulunmaktadır.

¹⁵⁷ Al-i İmran: 146.

¹⁵⁸ Yasin:58.

Batı duvarında herbiri birer pencerenin üzerinde sırayla "ابوبكر صديق رضى الله" ibareleri

"حسن رضى الله تعالى عنه", "على رضى الله تعالى عنه", "تعالى عنه" ibareleri bulunmaktadır.

Yine bu duvarda bej rengi zemine siyah celi sülüs ile yazılmış olan levha, beyaz boyalı ahşap ile çerçevelenmiştir. Bu levhada dörtlük şeklinde yazılmış bir hadis bulunmaktadır:

احب حبيك هونا ما

عسى ان يكون بغضك يوما ما

وبغض بغضك يوما ما

عسى ان يكون حبيك يوما ما

"يا حضرت بلال حبشى" Kuzey duvarında yuvarlak pencerenin sol tarafında

yazılı bir levha bulunmaktadır.

Kuzeydoğu ve kuzeybatıda bulunan müezzin mahfillerinin duvarlarında krem fona siyah celi sülüs hatla "يا حضرت بلال حبشى" yazılı birer levha bulunmaktadır.

Yazının etrafı yeşildir ve krem renkte tezhiplerle süslenmiştir. Bu tablo bordo rengi ahşap çerçeve içine alınmıştır. İki mahfil de biraz yükseltili birer seki şeklinde zemine oturtulmuştur. Birbirlerine simetrik ve aynı yüksekliktedirler.

Batı duvarında, kuzey taraftaki iki pencerenin arasında bordo(şarabî) renkli kumaş üzerine, aynı rengin açık tonu ile Kelime-i Tevhid yazılı, sarı yaldızlı çerçeveye sahip bir levha bulunmaktadır.

23. KÜÇÜK MECİDİYE CAMİİ

Sultan Abdülmecid tarafından 1848 yılında Yıldız Parkı girişinde, Yıldız, Dolmabahçe ve Çırağan saraylarının merkezine gelecek bir noktaya yaptırılmıştır.

Kare planlı ve tek kubbeli bir yapıdır. Kuzeyinde yanlardan iki yarım daire şeklinde taşan ve bir avlu içinde olan bir hünkar dairesine sahiptir. Bu yapının dilimli ve yivli mihrap nişi beyaz som mermerden, konik külahlı minberi somaki taşındandır. Harimde Türk mimarisine yabancı alçı kabartma süslemeler bulunmaktadır.

Güneydoğuda yer alan minarenin şerefesinin üst bölümü arabeske benzer bir tarzda süslenmiştir.¹⁵⁹

23.1. İnşa Kitabesi

۱. صاحب زمان سلطنت خاقان عهد معدلت

یابدی سرای نردینه بر جامع والا زهی

۲. بنیانی تحسین ادوب زیور دیدی تاریخچی

عبد المجید خان جامع عالی بنا قیلدی بهی

۱۲۶۵

یسار یزاده مصطفی عزت

23.2. İnşa Kitabesinin Transkripsiyonu

1. Şâhib-zamân-ı saltanat Hâkân-ı ahd-i ma'delet

¹⁵⁹ O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s. 438; T. Öz, İstanbul Camileri, II, 46.

Yapdı sarâyı nezdine bir câmi'î vâlâ zihî

2. Bünyânı taḥsîn idüp Zîver dedi ta'rîḥini
Abdülmecîd Hân câmi'-i âlî binâ kıldı behî

1265¹⁶⁰

Yesârîzâde Muṣṭafa İzzet

23.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi

Üstte oval şeklinde bir niş içine kabartma olarak yerleştirilmiş tuğranın altında yer alan kitabe, tuğra gibi koyu yeşil zemine kabartma şeklinde yazılmış ve altınla varaklanmıştır. İki beyit halindeki kitabe ikişer satırlık iki sütun şeklinde düzenlenmiş nesta'lik hattıyla yazılmıştır. Beyaz mermer malzeme kullanılarak yazılan kitabenin satır ve sütun aralarındaki mermer beyaz bırakılarak her bir mısra çerçeve içine alınmıştır. Sol tarafta iki satırın tam ortasına gelecek şekilde damla şeklinde küçük ayrı bir çerçeve içinde hattat imzası yer almaktadır. Kitabenin hattatı Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi'dir. İkinci beytin ikinci mısraında tarih düşürülmüştür. bu mısraın harflerinin ebced sistemindeki sayı değerleri toplamı 1265 hicri tarihini vermektedir. Bu tarih miladi 1848 yılına tekabül etmektedir. Bir önceki mısra da bu tarihe işaret edilmiştir. Bu mısraın yazılarının alt orta bölümünde ayrıca tarih küçük puntolarla rakamla yazılmıştır. (Resim 63)

23.4. Diğer Yazılar

Mihrap üstünde Âl-i İmrân Suresi'nin 37. Ayeti yeşil zemine muhakkak hattıyla kabartma halinde yazılmış ve altınla varaklanmıştır.

Harim duvarlarının üst bölümlerinde bulunan büyük hafifletme kemerlerinin içinde yer alan üç gözlü pencerelerin sağ ve sol üst hizalarına denk gelmek üzere yerleştirilen panolarda güney duvarının sağ üst hizasında başlamak üzere sola

¹⁶⁰ Bu kitabe daha önce Tahsin Öz tarafından okunup Arap ve Latin alfabeleriyle yayınlanmıştır: İstanbul Camileri, C. II, 46.

“عثمان رضى الله عنه”, “ابوبكر رضى الله عنه”, “محمد عليه السلام”, “الله جل جلاله” doğru
“عمر” ve “علي رضى الله عنه”, “حسين رضى الله عنه”, “حسن رضى الله عنه”
“كبه عبد المجيد بن محمود خان” isimleri yer almaktadır. Bu yazılar “رضى الله عنه”
imzasını taşımaktadırlar. Yani Sultan Abdülmecid’in hattıyla yazılmışlardır.

Kubbe göbeğinde koyu yeşile altınla Besmele ve Nûr Suresi’nin 35. Ayetini’nin başından bir bölüm yer almaktadır.

24. HIRKA-İ ŞERÎF CAMİİ

Sultan Abdülmecid tarafından, Hazreti Peygamber’in Veysel Karânîye hediye ettiği Hırka-i Şerif’in korunması ve ziyaretinin sağlanması amacıyla, özel olarak hazırlanan plana göre 1851 yılında yaptırılmıştır.

Sekizgen planlı yapı tek kubbelidir. Mahfilleri, hünkar dairesi ve Hırka-i Saadet Odası bulunmaktadır. Mihrap, minber ve kürsü rokko tarzında mozaik taşlardan yapılmıştır.¹⁶¹

24.1. İnşa Kitabesi

١. تا ابد عبد المجيد خان اوله با فيض الله
نور محراب خلافت جامع آداب دين

¹⁶¹ T. Öz, İstanbul Camileri, C. I, 71.

۲. قلب باکن ایلمش حق حضرت بیغمیره
دائما اخلاص عرضیله مباہمی و یقین
۳. دوش اجلای ثر فخش ثیاب سلطنت
اولہی دوشمز الندن دامن شرع مبین
۴. حرقہ^{۱۶۲} سندس طرار شاه والای رسل
جانشین اولشدی بونده غرایله نیجه سنین
۵. الیوب تعظیم و حرمت اشبو جای اکرمہ
جامعی ہم حجرہ باکیزه سین یابدی متین
۶. ایکی تاریخ^{۱۶۳} کھر بیراہیمی زیور قول
جکدی زرتار^{۱۶۴} نظام نظم جون در ثمین

¹⁶² Burada yer alan "حرقہ" kelimesi "خرقہ" şeklinde yazılmalıydı. Muhtemelen zaman aşımıyla

خ harfinin noktası ortadan kalkmıştır. Nitekim bu kelime iki satır aşağıda doğru yazılmıştır.

¹⁶³ Kitabede bu kelime yanlış yazılmıştır. Doğrusunun "تاریخ" olması gerekirdi. Bu hata yakın bir tarihte kitabe yeniden altınlanırken meydana gelmiş olabilir.

¹⁶⁴ Bu kelime aslında "altın tel, sırma, güneş ışığı" anlamlarına gelen "زرتار" kelimesidir. ت

Harfinin noktaları zaman aşımından dolayı silinmiştir. "زرتار" için; Şemseddin Sâmî, Kâmus-u Türkî, Dersaadet, 1317, s. 683.

۷. خرقه باک رسالت مستدین بو جامعین

۱۲۶۷

شاه دین عبد المجید خان قیلدی بنیاد ورصین

۱۲۶۷

حاکبای اولیا سید عزت مصطفی

۱۲۶۷

24.2. İnşa Kitabesinin Transkripsiyonu

1. Tâ ebed Abdülmecid Hân ola bâ-feyz-i ilâh
Nûr-ı mihrâb-ı hilâfet câmi'-i âdâb-ı dîn
2. Kâlb-i pâkin eylemiş Hakk Hazret-i Peygambere
Dâimâ ihlâs-ı arziyla mübâhî vü yakîn
3. Dûş-i iclâli şer bahş-i şiyâb-ı şaltanat
Olalı düşmez elinden dâmen-i şer'-i mübîn
4. Hırka-i sündüs tırâr-ı şâh-ı vâlây-ı Rusul
Cânişîn olmuşdu bunda gurr ile nice sinîn
5. Eyleyüp ta'zîm ü hürmet işbu câ-yı ekreme
Câmi'î hem hücre-i pâkizesin yaptı metîn
6. İki ta'rîh-i güher-pîrâyeyi Zîver kulu
Çekdi zer târ-ı nizâm-ı nazma çûn dürr-i şimîn
7. Hırka-i pâk-i risâlet mesnedin bu câmi'in
8. Şâh-ı dîn Abdülmecîd Hân kıldı bünyâd ü raşîn

1267

1267

24.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi

Koyu yeşil zemine altınla ve talik hattıyla kabartma halde yazılmış olan kitabe, üçer sūnluk beş satır halinde düzenlenmiştir. Edebi bakımdan yedi beyitten meydana gelen kitabede iki yerine üç sütun kullanılması dikkat çekicidir. Herhalde beytin en sonunda kitabenin hattatı Mustafa İzzet Efendi'nin imzası bulunduğu için toplam onbeş bölümden meydana gelen bu metni 3x5 birim şeklinde düzenlemek uygun görülmüştür. Satır aralarında ince, sütun aralarında çerçeve ile hemen hemen aynı kalınlıkta çekilen cetvellerin kesiştiği köşelerde düz yüzeyli ve içleri dolu motifler meydana gelmiştir.

Kelimelere yukarıdan aşağıya doğru meyil verilmiş ve hemen her biri bir öncekinin üzerine bindirilerek hafif istifli bir hale gelmiştir. (Resim 64, 65, 66, 67)

24.4. Diğer Yazılar

Avlu doğu girişine yeşile altın celî sülûs ile "من علم أن الصلاة عليه خواجب دخل"

الجنة" şeklindeki hadis metni yazılmıştır. Bu yazının üstündeki tacın ortasında

kabartma şeklinde yazılmış olan "قال النبي عليه السلام" ibaresi zamanla aşınmış, yeşile

boyanıp altınla varaklanınca harflerin estetiği bozulmuştur. Avlu doğu girişinde üstte

"بسم الله الرحمن الرحيم مفتاح كل باب" ibaresi, altta "قال النبي عليه السلام"

metni ve sol üstte küçük puntolarla "صدق رسول الله" ibaresi yer almaktadır.

Mihrap üstünde Âl-i İmrân Suresi'nin 39. Ayeti yer almaktadır.

Minber alınlığında bulunan açık yeşil zemine yeşil renkte sülüs hattıyla yazılmış Kelime-i Tevhid 'Abdülmecid bin Mahmud Han 1267' imzasını taşımaktadır.

Kubbe göbeğinde yeşile altınla Besmele ve Nur Suresi'nin 35. Ayeti'nin ilk dört bölümü yer almaktadır. Yıldızlar ve boyalar döküldüğü için, bu yazı günümüzde okunamaz duruma gelmiştir.

Sekizgen planlı camiin her duvarına yerleştirilen panolarda birer ayet bulunmaktadır. Mihrap çerçevesinin üstünde Bakara Suresi'nin 238. Ayeti yer almakta, buradan sola doğru Nisâ' Suresi'nin 103. Ayeti'nin başından bir bölüm, aynı ayetin son bölümü, aynı surenin 142. Ayetinin başından bir bölüm, İsrâ' Suresi'nin 78. Ayeti'nin başından bir bölüm, Tâhâ Suresi'nin 14. Ayeti, Enfâl Suresi'nin 3. Ayeti ve Lokmân Suresi'nin 17. Ayeti bulunmaktadır. İsrâ' suresi'nin 78. Ayeti'nin bulunduğu panoda yazının ortalarında alt bölümünde 'Mansur Mustafa İzzet' imzası bulunmaktadır. Tahsin Öz de camiin yazılarının Mustafa İzzet Efendi tarafından yazıldığını belirtmektedir.¹⁶⁵

Bu panoların üstlerinde yer alan kemerlerin aralarında bulunan yuvarlak panolarda, mihrabın üst sağ hizasından başlamak ve sola doğru ilerlemek suretiyle siyah zemine altınla celî sülüs ve sülüs hatlarıyla "ابوبكر", "محمد عليه السلام", "الله جل جلاله"

حسين رضي الله عنه", "حسن رضي الله عنه", "عثمان رضي الله عنه", "رضي الله عنه"

عنه", "عمر رضي الله عنه" ve "علي رضي الله عنه", "عنه"

Hüseyin'in isminin yer aldığı panoda 1266 tarihi ile Sultan Abdülmecid'in imzası yer almaktadır.

Batı ve kuzey batı duvarları arasında Ömer Vasfi Efendi'ye ait 1334 tarihli siyah zemine altınla ve celî sülüs hattıyla yazılmış "شفاعتي لكل الكائن من امتي"

şeklindeki hadis metni yer almaktadır.

¹⁶⁵ T. Öz, İstanbul Camileri, C.I, 71.

25. BEZM-İ ÂLEM VALİDE SULTAN CAMİİ

Sultan Abdülmecid'in Validesi ve Sultan II. Mahmud'un eşi Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından 1845 yılında yaptırılmıştır. Valide Sultan ömrü yetmediği için, inşaat tamamlanana kadar bu işle oğlu ilgilenmiştir. Beyoğlu'nda bulunan yapı, Dolmabahçe Camii veya Gureba Hastanesi Camii olarak da bilinmektedir. Camiinin bulunduğu alan, önceden bir koy iken, Sultan I. Ahmet zamanında doldurulduğu için "Dolmabahçe" adını almıştır. Yapı, 1896 ve 1905 yıllarında tamir görmüş, 1966'da restore edilerek ibadete açılmıştır.

Mimar Nikogos Balyan Kalfa'dır. Yapının mimari üslubunda Rokoko, Ampir ve Barok tarzları karma halde uygulanmıştır. Camiinin kare planı yüksek bir kubbe ile örtülmüştür. Kurşun kaplı kubbeyi köşelerde gayet dekoratif istinat kuleleri destekler. Kubbe kasnağındaki pencereler yelpaze şeklinde mimari üslubun estetik bütünlüğünü tamamlamaktadır. Kuzeyinde bulunan hünkar dairesi inşa edilirken ilk defa son cemaat revakı ile bütünleştirilmiştir. 1950 yıllarında, yapının dış avlusu meydan ile birleştirilmiş, taçkapı ve karakol kaldırılmış ve muvakkithanesi deniz kenarına taşınmıştır. Harim üç sıra pencerelerle aydınlatılmış olması klasik dönem camilerine göre daha ferah ve aydınlık bir mekan sağlamıştır. Basık kemerli nişler içine yerleştirilen alt sıra pencerelerin aralarındaki boyuna, ince uzun dikdörtgen panolar iyi birer mermer taklididir. İkinci sıra pencereler üçerli olup, ortadakiler kemerli, yanlardakiler düz atkılidir. Bu pencerelerin üzerinde, ortadaki uzun pencerelerin kemerlerini çerçeveyeleyen yelpaze şeklinde üçer pencerenin bulunduğu bölüme geçilir. Buralar kubbenin yükünü taşıyan büyük hafifletme kemerlerinin dolu gözleridir. Kuzeyde yayvan basık kemerli çift katlı galerilerden meydana gelen mahfillerin üst katı hünkar, alt katı ise müezzin mahfilidir. Altta düz çatı, üstte tonozla örtülmüşlerdir. Klasik mermer mihrap yeni dekorlarla ve yıldızla süslenmiştir. Minber beyaz ve pembe mermer kullanılarak itinalı bir işçilikle yapılmıştır. Doğuda yer alan yine pembe beyaz mermerden kürsü, yeni bir tasarımın ürünüdür.

Dışta öne ve yanlara çıkıntı yapan iki katlı bölümün iki yanında yıldız kesitli birer şerefeye ve konik külahlara sahip olan iki minare yer alır.¹⁶⁶

¹⁶⁶ H. Önkal, Camilerimiz III, 27-36; O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s. 438; T. Öz, İstanbul Camileri, C. I, 36, II, 20.

25.1. İnşa Kitabesi

۱. مقامن والده سلطان بزم عالم عقبا
ایدنجه معبدینک یابمش ایدی جار دیوارین
 ۲. تمام ایدی آنک عبد المجید خان جمله بنیان
زهی اکمال قیلدی بو بهین خیر بر انوارین
 ۳. غریق نور رحمت اوله تاکیم مادری یارب
جهاندن ایتمه بر آن دور اوشاهک مهر دیدارین
 ۴. اذان وقت تاریخ اولدی زور صبت اوج اوزره
بو معبد اولدی جامع والده سلطانک آثارین
- ۱۲۷۰
- کبه العبد الداعی علی حیدر حفید ملک باشا غفر لهما

25.2. İnşa Kitabesinin Transkripsiyonu

1. Makâmın Vâlide Sultân bezm-i âlem-i ukbâ
İdince ma'bediniñ yapmış idi çâr divârın
2. Tamâm itdi ânuñ Abdülmecîd Hân cümle bünyânın
Zihî ikmâl kıldı bu bihîn hayr-ı pür-envârın
3. Garîk-i nûr-ı rahmet ola tâ kîm mâderi yâ Rab
Cihândan itme bir ân dûr o Şâhuñ mühr-i dîdârın

4. Ezân-ı vakt-i ta'rîh oldu Zîver sıbt-ı üç üzre
Bu ma'bed oldı câmi'-i Vâlide Sultânun âşârın
1270

Ketebühü el-Abdü'd-dâ'î Ali Haydar hafid-i Melek Paşa ğufıra lehümâ

25.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi

Günümüzde güney cephesinin önünde yere kalbedilmiş olan kitabe tuğralıdır. Tuğranın altında yer alan kitabe düz bir satıha sağ ve solda açılmış profilli birer niş içinde bulunan panolara yerleştirilmiştir. Bu iki panonun her biri dörder satırlık birer sütunu bünyesinde bulundurmaktadır.

Nesta'lik hattıyla beyaz mermere kabartma olarak yazılan kitabenin hattatı Ali Haydar Bey'dir. Kelimelere, sağdan sola doğru devam ederken yukarıdan aşağıya çok hafif meyil verilmiş, bazı kelimeler uçlarından çok az bir miktar bir önceki kelimenin üzerine bindirilmiştir. Süsleme işaretlerinin kullanılmadığı kitabede, üç yerde med işareti kullanılmıştır.

Edebi bakımdan ikişer dört beyitlik bir nazım şeklinde olan kitabede, her beytin ikinci mısraının sonunda yer alan “, l” harfleriyle kafiye sağlanmış, bunlardan

sonra “ن” harfleriyle de cinas yapılmıştır. Sade ve açık bir üsluba sahip olan bu

nazımda, aralarda Arapça ve Farsça kelimelerden oluşan ağdalı terkipler bütün ile hemen hemen uyum içinde kullanılmıştır.

En son satırda tarih düşürülmüş ve bu satırın altına rakamla 1270 tarihi yazılmıştır. Burada rakamların ebced sistemindeki değerleri toplamı 1267 sayısını vermektedir. Bir önceki mısırda “ezan vakti tarih oldu ziver subt üç üzre” şeklindeki ibarede, toplanan sayıya üç ilave edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu çeşit bir tarih, “ta'miyeli tarihler” grubundan “eksik ta'miyeli tarihler” bölümüne dahil edilmektedir. (Resim 68, 69, 70)

25.4. Diğer Yazılar

Mihrap üstünde bulunan Âl-i İmrân Suresi'nin 37. Ayeti, koyu yeşil zemine altınla ve celî sülûs hattıyla kabartma şeklinde yazılmıştır.

Her duvarın sağ ve solunda ikişer adet olmak üzere güney duvarından başlayarak sola doğru "عثمان", "ابوبكر رضى الله عنه", "محمد عليه السلام", "الله جل جلاله"

علي رضى الله عنه", "حسين رضى الله عنه", "حسن رضى الله عنه", "رضى الله عنه"

عنه ve "عمر رضى الله عنه" şeklinde sıra ile doğu duvarına kadar devam eden isimler

1280 yılında "Abdülmecid Bin Mahmud Han" imzasıyla turkuaz zemine sarı renkli celî sülûs hattıyla Sultan Abdülmecid tarafından yazılmıştır.

Minberin kadife perdelerinde hem girişte, hem köşkte koyu yeşile altınla sırma işleme olarak, üst sırada Besmele ve alt sırada Kelime-i Tevhid yazılmıştır.

26. ORTAKÖY MECİDİYE CAMİİ

Ortaköy İskelesi'nde denize çıkıntılı bir köşede Boğaz'a ayrı bir güzellik katar. Burada daha önce Mahmut Ağa isminde bir şahsın yaptırdığı cami yıkılınca Sultan III. Ahmet zamanında İbrahim Paşa'nın kethüdası Mehmet Ağa 1721'de yeni bir cami yaptırmış, o da yıkılınca 1854 yılında Sultan Abdülmecid tarafından bugünkü Mecidiye Camii yaptırılmıştır. Bu yapı, Küçük Mecidiye Camii ile karıştırılmaması için Büyük Mecidiye Camii olarak da anılır. Mimarı Nikogos Balyan'dır.

Kötü malzeme ve mimari yetersizlik nedeniyle yıkılma tehlikesi geçiren bu yapı, 1862, 1866, 1894, 1909 yıllarında ve 1960'lı yıllarda ve 1984 yılında tamir görmüş, kalemişleri de her seferinde yenilenmiştir. Belirli bir üslubu olmayan yapının duvarları çeşitli taşlarla örülmüş ve cephesi sıva ile ampir tarza dahil edilebilecek süslemelerle kaplanmıştır.

Kare planlı ve tek kubbeli olan yapının kubbesi, dört basık kemer üzerine oturur. Köşelerde oldukça süslemeli köşe kuleleri ile desteklenmiştir. Kuzeyde öne doğru, doğu ve batıda yanlara doğru çıkıntı yaparak yapının bünyesiyle adeta bütünleşen iki katlı hünkar dairesi, çeşitli odalardan meydana gelmektedir. Alt kattaki son cemaat revakı da bu iki katlı bünyeye dahil edilebilir. Hünkar dairesinin sağ tarafı padişaha, sol tarafı devlet büyüklerine aitti.

İki yönlü kavisli bir merdivenle ulaşılan cümle kapısı kuzeyde yer alır. Harimin pencereleri yuvarlak kemerlidir. Alt kat pencereler üç, üst kat dört yöndedir. Böylece oldukça aydınlık ve ferah bir mekan elde edilmiştir. Alt katın kuzey duvarı çift katlı ve basık kemerli üçer açıklıkla üstte mahfile ve altta müezzin yerine bağlanır. Alt bölüm düz tavan, üst bölüm ise aynalı tonoz ile örtülüdür. Bu açıklıkların ve pencerelerin aralarında ve köşelerde kalan duvar bölümleri düz veya kolonlu şekillerde üzeri mermer taklidi kaplamalı plasterlerle renklendirilmiştir.

Mermer mihrap nişi Ampir üslubundadır. Beyaz ve pembe mermerden minberin korkuluklarında geometrik motifler ve barok kıvrımlı süslemeler bulunmaktadır. Kürsü, konsollara dayalı dokuz kenarlı bir poligon şeklindedir.

Hünkar dairesinin yan kanatlarında, saçak seviyesinin üstünde, taştan silindirik şekilde yapılmış birer şerefeli iki zarif minare yükselir.¹⁶⁷

26.1. İnşa Kitabesi

۱. ساحل جودن غریق لجه آمال هب

ایلمش عبد المجید خاتک مقام بی عدیل

۲. یابدی اولکدن اعلا هم نفیس وهم متین

اوله ماز بوجامعک وصفنده اصلا قال وقیل

¹⁶⁷ H. Önkal, Camilerimiz, III, 37-48; T. Öz, İstanbul Camileri, C.II, 51; O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s. 449.

۳. نسخه که ایی ذاتی جامع الخیراتدر
اولشک عمرین فزنی ایسون خداوند جلیل

۴. زیور اوج تاریخ ایکی مصرع حدود نظمده
کوسترر بحر خطده عرض بیت الی میل

۵. همت عبد المجید خان واقف خیر امور
اور تاکیده جامعی آباد ایتدی بی بدیل

۱۲۷۱

العبد الداعی علی خیدر غفرله

26.2. İnşa Kitabesinin Transkripsiyonu

1. Sâhil-i cûdın garîk-i lücce-i âmâl-i hep
Eylemiş Abdülmecid Hân'ın makâm-ı bî-adil
2. Yapdı evvelkinden a'lâ hem nefis ü hem metîn
Olamaz bu câmi'ün vaşında aşlâ kâl ü kıl
3. Nüşa ki iyi zâtı câmi'ü'l-hayrâtdır
Ol-şehîñ ömrün füzûn itsün Hüdâvend-i Celîl
4. Ziver üç ta'rîh iki mışra'-ı hudûd-ı nazmda
Gösterir bahr-i haşda arz-ı beyt-i elli mil
5. Himmet-i Abdülmecid Hân vâkıf-ı hayr-i umûr

Ortaköy'de câmi'î âbâd itdi bi-bedil

1271¹⁶⁸

El-Abdü'dâî Ali Haydar ğufira lehû

26.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi

Koyu yeşil zemine nesta'lik hattıyla kabartma halinde yazılan ve altınla varaklanan yazının hattatı Ali Haydar Bey'dir. Beş beyitten meydana gelen Türkçe nazım şeklindeki kitabe, beşer satırlık iki sütun halinde düzenlenmiştir. İlk dört beytin ikinci mısralarının son kelimeleri "يل" beşinci beytin sonu ise sadece "ل" harfi ile bitirilerek kafiye sağlanmıştır.

Sütunların aralarına ortak birer cetvel çekilerek her sütun, yanları parantez şeklinde birer çerçeve içine alınmıştır. Her dört sütunun çerçevelerinin birleştiği köşelerde oluşan motiflerin içlerine birer küçük gülbezek yerleştirilmiştir. Sağdan sola ilerleyen kelimelere yukarıdan aşağıya doğru meyil verilmiştir. Hemen her kelime bir öncekinin üzerine bindirilmiştir. Süsleme işaretlerinin kullanılmadığı panoda okutma işaretlerinden med kullanılmıştır.

Son beytin her iki mısraında da tarih düşürülmüştür. H. 1271 tarihini veren bu mısralar, miladi 1854 yılına tekabül etmektedir. Burada düşürülen tarihler ta'miyeli tarihler grubuna girmektedir. (Resim 71, 72, 73)

26.4. Diğer Yazılar

Mihrap üstünde bulunan Âl-i İmran Suresi'nin 37. Ayeti, yeşil zemine muhakkak hattıyla kabartma olarak yazılan bu yazı, altınla varaklanmıştır.

¹⁶⁸ Bu kitabenin tarih beyti Tahsin Öz tarafından verilmiştir. İstanbul Camileri, C. II, 51.

İkinci sıra pencereler arasındaki panolarda mihrabın üst sağ hizasından başlayarak sola doğru "عثمان", "أبو بكر رضي الله عنه", "محمد عليه السلام", "الله جل جلاله", "علي رضي الله عنه", "حسين رضي الله عنه", "حسن رضي الله عنه", "رضي الله عنه" isimleri bulunmaktadır. Yine yeşil zemine kabartma olarak yazılan ve altınla varaklanan bu yazılarda cefî sülüsve sülüs hatları kullanılmıştır.

Bütün bu yazılar Sultan Abdülmecid Han'ın bizzat kendi hattıyla yazılmıştır.¹⁶⁹

27. SOFA CAMİİ

Topkapı Sarayı'nın dördüncü avlusunda bulunan Sofa Camii'nin yerinde, önceleri Silahdar Köşkü vardı. III. Selim'in hal' ve IV. Mustafa'nın cülûsu burada kararlaştırıldığı için; II. Mahmud'un köşkü yıktırıp yerine Sofa Camii'ni yaptırdığı yaygın bir rivayettir. Mecidiye Köşkü'nün batısında yer alan cami, 1858 yılında yapılmıştır. Fazla büyük olmayan tek minareli ve tonoz örtülü bir yapıdır.

27.1. İnşa Kitabesi

١. حضرت عبد المجيد خاتك علو وحمي
الدى اصلاح اموره باعث حسن حصول

¹⁶⁹ H. Önkal, Camilerimiz, III, 42.

۲. منحصر اعمال ملکہ ہمتی شاہانسی

فیض لطف پاک، الحق اولدہ عالم شمول

۳. اندرونہ بند کان خاصنی تلطف ایچوز

یا پدی صوفہ جامعین اول خادم شرع رسول

۴. بش وقده ایلر اول خاقان ذیشانہ دعا

سوسو خیرات والاسین کورک اهل عقول

۵. سیدم صفوت مناجات الیوب تاریختی

معد دلجوی خان عبد المجید اولسون قبول ۱۲۷۵

27.2. İnşa Kitabesinin Transkripsiyonu

1. Hâzret-i Abdülmecîd Hân'ın ulüvv ü himmeti

Aldı ıslâh-i umûra bâ'is-i hüsn-i huşûl

2. Münhaşır a'mâl-i mülke himmet-i şâhânesi

Feyz-i lutf-u pâkî el-hak olmada âlem-şumûl

3. Enderûnda bendegân-ı hâşşını taltîf içün

Yapdı Şofa Câmi'in ol hâdim-i şer'-ı rasûl

4. Beş vakitte eyler ol Hâkân-ı Zîşân'a du'â
Sû-be-sû hayrât-ı vâlâsın gören ehl-i ukûl
5. Söyledim Şafvet münâcât eyleyüp ta'rihini
Ma'bed-i dil-cû-yı Hân-ı Abdülmecîd olsun kabûl

1275

27.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi

Hicri 1275 tarihli bu kitabede imza yoktur. Yeşil zemine altınla ve talik hattıyla yazılmıştır. Beşer satırlık iki sütundan oluşan kitabe yatay dikdörtgen formdadır. Yazıların üzerindeki altınlar zaman aşımına uğramıştır. Kabartma yazıları kaplayan metal malzeme iklim etkilerinden dolayı genellikle sarı olmak üzere gökkuşağı renklerini almıştır. Bu şekilde aleve maruz kalmış gibi bir görünüm arz etmektedir.

Türkçe nazım şeklinde yazılmış olan kitabe, ikişer mısralık beş beyitten meydana gelmektedir. Son beytin ikinci mısraında tarih düşürülmüştür. Bu mısradaki tüm harflerin ebced sistemindeki sayı değerleri toplamı H. 1275, miladi 1858 tarihini vermektedir. Bu kitabenin Saffet isminde bir şahıs tarafından kaleme alındığını son beytin ilk mısraında geçen isimden anlamaktayız. (Resim 74)

27.4. Diğer Yazılar

Kitabeden başka yapıda bulunan tek yazı, mihrap üzerindeki Âl-i imrân Suresi'nin 37. ayetidir. Yeşil zemine altınla ve celî sülüs hattıyla yazılmıştır.

28. PERTEVNIYAL VALİDE SULTAN CAMİİ

Aksaray'da meydana bakar durumda inşa edilmiştir. 1871 yılında Pertevniyal Valide Sultan tarafından yaptırılmıştır.

O dönemde Avrupa'da revaçta olan, Gotik mimarisinden Hint üslubuna kadar her tarzın karıştırıldığı melez bir mimari stilin belirgin bir örneği olan bu yapıyı, herhangi bir üsluba maletmek doğru değildir. İki cephesi caddeye bakan yapının taş şerefeli ince uzun minareleri, ana binadan biraz uzakta, bağlantısız gibi durmaktadırlar. Camiin kuzeyinde hünkar kasrı bulunmaktadır. Dıştan her köşede Hint mimarisini andıran kuleler bulunmaktadır. Cephelerde bulunan taş süslemeler, yapının iç tarafında yerini kalemişlerine bırakmıştır. Malzemenin kalitesinden dolayı dış süslemeler günümüzde neredeyse kalmamıştır.

Avlu içinde yer alan camiin doğu, batı ve güneyden üç girişi vardır. Doğu taçkapıda tuğranın altında kitabe yer alır. Oktay Aslanapa tarafından kitabenin yeşil zemin üzerine yazıldığı söylenmektedir, fakat günümüzde beyaz mermere kabartma olarak yazıldığını görmekteyiz. Çeşmeli girişin karşısında yer alan Pertevniyal Valide Sultan'ın türbesi 1957'de yıktırılmıştır.

Kare planlı yapı tek kubbe ile örtülmüş ve kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Mukarnaslı mermer mihrap ve aynalıği istiridyeli mermer minber sadedir. karışık üsluplarda olan süslemelerde bu sadeliğe uyum sağlanamamıştır.¹⁷⁰

28.1. İnşa Kitabesi

۱. حضرت عبد العزيز خان دیانت پرورک
کرم دی وضع مبرات ایتمه مثلن جهان

¹⁷⁰ O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s. 453.

۲. والد جنت مکان محمود خانک روحنی
والده سلطان بویزدن دخی قلدی شادمان

۳. طرح دل ارا سنه حیرتده قالدی اسمان
بونده اول سلطان ذیشان کعبه دن ورد نشان

۴. یازدی نزهت بنده سبی اتماننه بر بیت کیم
مصراع عینک ده سکیز تاریخ تام اولدی عایان

۵. مادر عبد العزیز خان یابدی والا معبدی
اولسه لایقدر بو بیت الله مطاف قد سیان

28.2. İnşa Kitabesinin Transkripsiyonu

1. Hâzret-i Abdü'l-Azîz Hân-ı diyânet-perveriñ
Görmedi vaz'ı müberrât itmeye mislin cihân
2. Vâlid-i cennet-mekân Mahmud Hân'ın rûhunu
Vâlide Sultân bu yüzden dahî kıldı şâdımân
3. Tarh-ı dil-ârâsına hayretde qaldı âsumân
Bunda ol Sultân-ı zî-şân Ka'be'den vird-i nişân
4. Yazdı Nüzhet bendesi itmâmına bir beyt kim

Mısra' 'ayn'ında sekiz ta'rîh-i tâm oldu âyân

5. Mâder-i Abdü'l-Azîz Hân yaptı vâlâ ma'bedi

Olsa lâîk'dır bu Beytu'llâh me'tâf-ı kudsîyân

28.3. İnşa Kitabesinin Değerlendirilmesi

Beşer satırlık iki sütun halinde yazılan kitabe, ikişer mısralık beş beyitten meydana gelen bir nazım halindedir. Şair Nüzhet tarafından kaleme alınmıştır. Dili Türkçedir. Beyaz mermere kabartma olarak yazılmıştır.

Kitabenin son beytinde iki mısra'da toplam sekiz adet tarih düşürülmesi eşine az rastlanan örneklerdendir. Burada düşürülen tarih çeşidi karışık tarihlerden aktarmalı kümelerle yapılan tarih grubuna girmektedir. Şair, dördüncü beytin ikinci mısra'ında sekiz tam tarih düşürdüğünü belirtmiştir.¹⁷¹

28.4. Diğer Yazılar

Güney cephesinin ortasında taş malzeme üzerine celî sülûs hattıyla kabartma olarak yazılan “ما شاء الله لا قوة الا بالله” ibaresi zemini ile birlikte yeşile boyanmıştır. 1288 tarihli olan bu yazı dikdörtgen formdadır ve iki yanı parantez şeklinde kapatılmıştır. Yazının iki tarafında parantezin içinde kalacak şekilde yuvarlak çerçeve içinde altı yapraklı gülbezek motifleri bulunmaktadır.

¹⁷¹ Zamanaşımından dolayı bozulan, üzerinde yeşeren yosunlar ve önüne konulan lambalar sebebiyle fotoğrafının dahi düzgün çıkmadığı bu yapının kitabesini İsmail Yakıt'ın eserinden aldık: Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme, İstanbul 1992, s. 364. (İsmail Yakıt, bu çalışmada kitabenin tamamını Latin Alfabesi ile yazılı olarak vermiş, son beyti Arap alfabesi ile de yazarak burada yer alan sekiz adet tarih ibaresini ortaya çıkarma ve hesaplama metodunu da bir tablo ile göstermiştir.)

Harim kuzey girişinde koyu yeşile altınla ve celi sülüsle yazılan Nisâ' Suresi'nin 103. Ayeti yine 1288 tarihli dir. Tarihin üst ve alt bölümlerinde son döneme ait yaprak motifleri bulunmaktadır. Yazı kalın bir kalemle ve gölgeli şekilde yazılmış, zamanla altınları dökülmüştür. Bu girişten sonra holden geçilince harime girilen kapının üzerinde koyu yeşile altınla ve istifli bir celî sülüs hattıyla yazılmış Bakara Suresi'nin 238. Ayeti yer almaktadır. Burada bol miktarda süsleme işaretleri kullanılarak boşluklar iyice doldurulmuştur. Bu yazının da yine altınları neredeyse okunamayacak kadar dökülmüştür.

Mihrap üstünde yeşile altınla ve celi sülüsle Âl-i İmrân Suresi'nin 37. Ayeti yazılmıştır.

Mihrap duvarında üst sıra pencerelerin hizasında sağda "الله جل جلاله", solda "ابوبكر رضي الله عنه", Batı duvarında "محمد عليه السلام", doğu duvarında "علي رضي الله عنه", "عمر الفاروق رضي الله عنه", "عثمان رضي الله عنه" ibareleri bulunmaktadır. "علي رضي الله عنه" ibareleri bulunmaktadır.

Kubbe göbeğinde yeşile altınla ve celi sülüsle yazılmış Besmele ve İhlâs Suresi bulunmaktadır.

Güney duvarının sağından başlayan çok istifli kuşak yazısı dört duvarı dolaşarak batı duvarının son noktasında bitmektedir. Besmele ve Mülk Suresi'nin yer aldığı yeşile altınla kabartma olarak yazılan bu celî sülüs yazı "صدق الله العظيم" ibaresi ile sona ermektedir.

Kadınlar mahfilinin iç kısmında batı duvarında bulunan bir levhada siyaha altınla ve celî sülüs hattıyla yazılmış bulunan 1289 tarihli Besmele'nin yer yer altınları solmuş, yerini sarı bir renge bırakmıştır. Gayet güzel bir hattı bulunan bu levha Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin imzasını taşımaktadır. Yazının sol tarafına çok zarif bir damla şeklinde istifli bir sülüs yazı ile yerleştirilen bu imza nadide örneklerden biri olarak hayli dikkat çekmektedir.

29. HAMİDİYE CAMİİ

Sultan II. Abdülhamit tarafından 1885 yılında yaptırılmıştır. Yıldız semtinde yer alan bu yapı, karma bir mimari üsluba sahiptir.

Kuzeyinde bulunan hünkar kasrı, sivri kemerli ve gotik pencerelidir. Taçkapı ileri doğru çıkıntılı olarak bu cephenin ortasına yerleştirilmiştir. Bu cephenin iki kenarındaki kapılara dokuzar basamaklı merdivenlerle çıkılmaktadır. Bu kargir yapı, yüksek tek bir kubbeye sahiptir.¹⁷²

Hünkar dairesi doğu ve batı cephelerde mahfile bağlanır. Bu bölümlerden sağdaki elçiler, soldaki sultan için yapılmıştır. Harimde çok zengin kalemişi süslemelerin yanısıra bol altın kullanılmıştır. Mermer mihrabın köşe dolgularında kıvrımdallar yer almaktadır. mermer minebrin korkulukları ise ajur tekniğiyle adeta dantel gibi işlenmiştir. Doğu ve batıda mahfil kafesleri görülmektedir. Müezzin mahfilinin altına dilimli kemerler yerleştirilmiştir.¹⁷³ Camiin, Oktay Aslanapa tarafından bahsedilen tuğralı kitabesi günümüzde yerinde bulunmamaktadır.

29.1. Diğer Yazılar

Taçkapının tacının altında açık yeşil zemine kufi hatla yazılmış olan Besmele yazılı panoda çini malzeme kullanılmıştır. Son cemaat revakı camekanla kapatılmış, bu camekanlı bölüme sağdan girişi sağlayan kapının üzerinde açık yeşil zemine siyahla ve kare formda yazılmış sülüs Besmele bulunmaktadır. Tacta bulunan üç kemerden ortadaki sivri kemerin tepe noktasında tuğra bulunmaktadır. Üstteki alınlıkta çok açık yeşile altınla yazılmış 1202 tarihli ve Abdülfettah imzalı Nisâ' Suresi'nin 103. Ayeti celi sülüs hatla yazılmıştır. Yazının renkleri ve altınları zaman aşımından dolayı solmuştur. Son cemaat revakından sonra harime geçişi sağlayan holde harime girişi sağlayan kapının üzerinde beyaz memere kabartma halinde

¹⁷² T. Öz, İstanbul Camileri, C. II, 29.

¹⁷³ O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s. 464-465.

yazılmış ve altınla varaklanmış Zümer Suresi'nin 73. Ayeti bulunmaktadır. Tarihsiz, fakat Abdülfettah imzalı bu panonun sol üst köşesinde sülüs "صدق الله العظيم" ibaresi bulunmaktadır.

Mihrabın üzerinde beyaz mermere altınla ve Abdülfettah imzalı celî sülüs Âl-i İmrân Suresi'nin 37. Ayeti bulunmaktadır.

Kubbenin ortasında mavi zemine altınla ve kufi hatıyla yazılmış Necm Suresi'nin ilk üç ayeti yer almaktadır. Kubbe kasnağının iç yüzünde bir kare ve bir dikdörtgen şeklinde sıralanmış onaltışar adet çerçeve bulunmaktadır. Kare olanlarda "الحمد لله", dikdörtgen olanlarda ise "على دين الاسلام" ibareleri yazılıdır. Kırmızı zemine san kufi hatla yazılan bu ibarelerin harflerinin aralarına mavi renkte rumiler işlenmiştir.

Güney, batı ve doğu duvarlarındaki pencere aralarına sırayla "الله جل جلاله", "عثمان", "عمر الفارق رضی الله تعالى عنه", "ابوبكر صديق رضی الله عنه", "محمد عليه السلام", "حسين", "حسن رضی الله عنه", "علي رضی الله تعالى عنه", "رضی الله عنه", "صعيد رضی الله عنه", "صعد رضی الله عنه", "رضی الله عنه" ibareleri yerleştirilmiştir.

Burada Ömer ve Ali isimlerinden sonra gelen dua cümlelerine ayrı bir itina gösterilmesi dikkati çekmektedir. Bu panolar abanoz ağacı üzerine sedef kakma tekniğiyle hazırlanmıştır.¹⁷⁴ Celî sülüs ve sülüs hatlarının kullanıldığı bu panoların herbiri altın renginde çerçeve içine alınmıştır.

Kubbenin dışındaki üst örtüyü meydana getiren çatının hemen altındaki kuşağa yukarıdan aşağıya doğru yuvarlak kavis verilmiştir. Bu kuşak geometrik düğümlerden oluşan ve çeşitli çerçeveler içinde bulunan son dönem rumilerinden meydana gelmektedir. Tam mihrabın üst hizasında bu motiflerin arasında kufi hatla

¹⁷⁴ O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s. 464.

yazılmış bulunan lacivert ve beyaz renklerdeki "الله" ve "محمد" isimleri, turkuaz zeminde yer alan gölge şeklindeki rumiler arasına yerleştirilmiştir. Aynı şekilde batı duvarında yine bu kuşaktaki tezhiplerin aralarına pencerelerin üst hizalarına birer isim gelecek şekilde yerleştirilmiş "أبو بكر", "عثمان", "صعد", "أبو عبيدة" isimleri, yine bunun gibi doğu duvarında da "عمر", "علي", "صعيد", "عبد الرحمن", kuzey duvarının ortasında ise "زبير" isimleri yer almaktadır. bu kuşağın altında bulunan mukarnasların altındaki kuşak yazısı ise açık mavi zemine altınla ve kufi hatla yazılmış Besmele ve Mülk Suresi'nden meydana gelmektedir.

Minber tacının sağ tarafında yine beyaz mermere altınla istifli sülüs Besmele, ortada "لا اله الا الله الملك الحق المبين محمد رسول الله صادق الوعد الامين", solda "صدق حسبي", "الله" ibareleri bulunmaktadır. Minberin külahlı bölümünün hemen altındaki üç yöne bakan alınlıklardan minberin batıya bakan yüzünde bulunanda, beyaz mermere altınla ve sülüsle "اذا صعد في حطب المنير لافيه"¹⁷⁵, kuzeye bakanda "صدق حسبي الله فيما قال", doğuya bakanda ise "صلو ولا كلمة", cümleleri ile birlikte hadis metni tamamlanmıştır.

Hünkar mahfili girişinde altın zemine yine altınla kabartma şeklinde hazırlanmış 1202 tarihli tuğra bulunmaktadır.

¹⁷⁵ Bu ibare yazılırken son kelimedede yer alan "ا" harfi atlanarak "السلام" yerine "السلم" şeklinde yazılmıştır.

III. SONUÇ

Genellikle harim kuzey girişinin üzerinde yer alan kitabelerin çoğunlukla üst bölümlerinde camii yaptıran sultanın tuğrası bulunmaktadır. Fatih, Süleymaniye, Sultan Ahmet, Nuruosmaniye Camileri ile Eminönü Yeni Camii'nin kitabeleri üç parça halindedir. Nuruosmaniye'de avlunun doğu, kuzey ve batı girişlerinin iç taraflarında yer alan kitabe başka yerde karşılaşılmayan bir kompozisyon oluşturmaktadır. Adı geçen diğer yapıların kitabeleri harim kuzey giriş nişinin batı güney ve doğu duvarlarında yer almaktadır.

Aralarında daha önce hiç okunmamış ve yayınlanmamış olanları bulunan kitabelerin, okunmuş olanlarında bazı hatalar veya eksiklikler görülmüş, elden geldiğince giderilmeye çalışılmıştır. Üsküdar Atik Valide Camii'nin kitabesi ve Eyüp Camii'nin inşa kitabesi günümüzde yerinde bulunmadığından, daha önce yayınlamış olan kaynaklardan alınmış, Yıldız Hamidiye Camii'nin kitabesine ulaşılammış, Nusretiye Camiinin kitabesi ise teknik imkansızlıklar nedeniyle okunamamış, sadece daha önce yayınlanmış olan ilk mısraı ve tarih beytine bu çalışmada yer verilmiştir.

Genellikle taş veya mermer malzemenin kullanıldığı kitabelerde renk olarak çoğunlukla koyu yeşil zemine altın veya beyaz üzerine altın tercih edilmiştir. Bazı mermer kitabeler sadece düz beyaz olarak bırakılmış, altınlanan bazı kitabelerin altınları son zamanlarda yenilenmiş, fakat birçok kitabenin altınları ise zamanla solmuştur. Çiçekçi Küçük Selimiye Camiinin avlu doğu girişinin iç tarafında bulunan dışı yazılı kitabe hariç, diğer kitabelerin hepsi kabartma halinde yazılmıştır.

Kitabelerde genellikle satır ve sütun aralarına cetvel çekilmiş, cetvellerin birbiri ile ve kitabe çerçevesi ile birleştiği köşelerde, bazı kitabelerde tam yarım ve çeyrek olmak üzere, çok çeşitli motiflerle süslemeler yapılmıştır. Nazım tarzındaki bazı kitabelerde mısraların iki tarafına dilimli parantez şeklinde süslemeler yapılmış, genellikle satır ve sütunların birleşme noktalarında bu parantezlerin aralarında kalan boşluklar köşe motiflerin şeklini belirlemiştir.

Celî sülüs ve muhakkak hatlarıyla yazılan kitabelerde okutma işaretleri, mühmel harf işaretleri ve noktalama işaretleri kullanılarak boşluk doluluk dengesi sağlanmış, talik ve nestalik hatlarıyla yazılan kitabelerde ise harf bünyeleri ve noktalar dışında fazla işaret kullanılmadan sade bir ahenk yakalama yoluna

gidilmiştir. Kitabe ve yazılarında süsleme işaretlerinin en yoğun halde kullanıldığı yapı olarak Laleli Camii hayli dikkat çekicidir. Hattaki süsleme işaretleri dışında kitabelerin bir çoğunda palmet, rumi ve gülbezek motifleriyle de süslemeler yapılmıştır. Bunlar arasında en sık kullanılanı rumilerdir. Celî sülûs ve muhakak hatlarıyla yazılan kitabelerde gayet başarılı istiflerle Arap alfabesini okumayı bilmeyenlerin dahi hayranlıkla seyredeceği kompozisyonlar meydana getirilmiştir. Talik ve nestalik hatlarında ise genellikle her kelime bir sonrakinin üzerine bindirilerek sağdan sola doğru aşağıya kayıyormuş gibi bir istifleme ile sade, ahekli ve adeta uzaktan kulağa gelen hafif ve yavaş bir müzik eşliğinde deniz dalgalanıyor veya su akıyor gibi hareketli bir görünüm elde edilmiştir.

Üzerinde çalıştığımız kitabeler, Ali bin Yahya Sofi, Şeyh Hamdullah, Hasan bin Ahmet Karahisari, Ali Rıza Üsküdarî, Mîsrîzâde Ali Efendi, Süleyman Efendi, Müzehhib Ali Efendi, Şeyhü'l-İslam Veliyyüddin Efendi, Mehmet Es'ad Yesârî, Mustafa Rakım Efendi, Yesârîzâde Mustafa İzzet, Ali Haydar Bey gibi çok değerli hattatlar tarafından kaleme alınmıştır. Nesir halde olan kitabelerde celî sülûs veya muhakkak, Türkçe nazım halde olanlarda ise talik veya nesta'lik hatları kullanılmıştır. Farsça nazım şeklinde olan Şehzade Camii'nin kitabesi celî sülûs ile ve Arapça nazım tarzında kaleme alınan Eminönü Yeni Cami'nin kitabesi ise muhakkak hatıyla yazılmıştır. Fatih Camii kitabesi Osmanlı celi sülûsünün o devirde eriştiği seviyeyi belgelemesi bakımından önem taşımaktadır.

Eyüp Camii ile Türkçe sade ve kısa bir nazım şeklinde başlayan İstanbul'daki selatin camilerinin kitabeleri, Fatih ve Bayezid camilerinde Arapça nesir halini almış iken, Şehzade Camiinde Farsça nazım şeklinde İstanbul'daki selatin camileri arasında tek örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Süleymaniye Camii ile tekrar Arapça nesire dönmüş, Cihangir ve Atik Valide Camilerinde yeniden Türkçe nazım kullanılmıştır. Eminönü Yeni Cami'nin kitabesi ise çalışmamızda ele aldığımız kitabeler arasında Arapça nazım olarak tek örnektir. Sultan Ahmet Camii'nde yeniden Arapça Nesir kullanılmış, bundan sonra Çinili Cami ile Üsküdar Yeni Valide Camii kitabeleri Türkçe nazım ve Nuruosmaniye Camii kitabesi yine Arapça nesir halinde kaleme alınmıştır. Ayazma camiinin kitabesi, iki farklı edebi tarzın, iki ayrı dilin ve iki hat çeşidinin kullanıldığı tek örnektir. Aslen Türkçe olan kitabenin ilk cümlesinin başı ve son cümlesi Arapça olarak kaleme alınmıştır. Bu kitabede nesir olan ilk beş satır sülûs ile ve nazım olan son iki satır nesta'lik hatıyla yazılmıştır. Beylerbeyi Camii'nin kitabesi ise Arapça Türkçe karışımı bir üslupla nazım tarzında kaleme alınmıştır. bundan sonra Emirgan, Şep Sefa Hatun, Üsküdar Selimiye,

Nusretiye, Sadabat, Çiçekçi Küçük Selimiye, Küçük Mecidiye, Küçük Mecidiye, Hırka-i Şerif, Bezm-i Alem Valide Sultan, Ortaköy Mecidiye, Topkapı Sarayı'nda Sofa ve Aksaray Pertevniyal Valide Sultan camilerinin kitabelerinde hep Türkçe nazım kullanılmıştır.

Arapça nesir tarzında kaleme alınan kitabelerde genellikle Osman Bey'e kadar sultan isimleri sıralanmıştır. Bayezid camiinde üçüncü kuşağa kadar yazılıp bırakılmış, Nuruosmaniye Camii'nde ise bu silsile takip edilirken aralarda bazı sultan isimleri atlanarak Osman Bey'e kadar gelinmiştir.

Arapça nesir olan kitabelerin bazı yerlerinde ardarda gelen kelimelerin sonları ن, ان, م gibi harflerle bitirilerek cinaslar yapılmış, gayet ahenkli, kulağı canlandıran ve dikkati toparlayan bir okunuş elde edilmiştir.

Nazım şeklindeki kitabelerde şairler tarafından Nüzhet, Taib, Kamil, Tevfik, Ziver mahlasları kullanılmıştır. Nazım tarzındaki kitabelerin çoğunda tarih düşürülmüş, nesir halde kaleme alınan kitabelerde tarih ibaresi yazı ile verilmiş, bunlardan sadece Sultan Ahmet Camii'nin kitabesinde tarih düşürülmüştür. Tarih düşürülen veya tarihin yazı ile belirtildiği kitabelerin birçoğunda tarih, ilgili satırın alt bölümünde küçük puntolu rakamlarla da yazılmıştır.

KAYNAKLAR

1. AKOZAN, Feridun; "Türk Külliyesi", Vakıflar Dergisi, S. VIII, 307 İA, TDV, C.6, s.45.
2. ARSEVEN, Celal Esad; Sanat Ansiklopedisi, C. II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1965.
3. ASLANAPA, Oktay; Osmanlı Devri Mimarisi, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1986.
4. AYVERDİ, Ekrem Hakkı; Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1481), C. III, Baha Matbaası, İstanbul 1973.
5. AYVERDİ, Ekrem Hakkı; Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C. III, İstanbul 1973.
6. BARKAN, Ömer Lütfi; Süleymaniye Camii ve İmaret-i İnşaatı (1550-1557), C.I, Ankara 1972.
7. ÇAM, Nusret; "Türk Mezar ve Türbelerinin Özellikleri ile İlgili Bazı Düşünceler", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu 18-20 Aralık 1998, AKSM, İstanbul, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.
8. ÇAM, Nusret; İslamda Sanat, Sanatta İslam, II.baskı, Ankara 1997.
9. ÇORUHLU, Yaşar; Türk Sanatının ABC'si, Simavi yay., İstanbul 1993.
10. DEMİR, Mustafa; "Anadolu'da Mezarlıkların İlk Türk Şehirleşmesindeki Rolü", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu 18-20 Aralık 1998, AKSM, İstanbul, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.
11. DURAN, Remzi; "Selatin Camilerindeki Avlu Sütunlarının Madeni Bileziklerine hakkedilmiş Yazılar Üzerine", DEÜ İF Dergisi, S. XI, İzmir 1998, s. 135-140.
12. ELKER, Selahaddin; "Kitabelerde Ebced Hesabının Rolü", Vakıflar Dergisi, S.III, 1956.

13. ERBAŞ, Aynur; Fatih ve II. Bayezid Devrinden Günümüze Ulaşan İstanbul Camilerinin Kitabı ve Celi Yazıları, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990.
14. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.II,
15. EYİCE, Semavi; "Tarihi Mezarlar ve Mezarlıklara Dair Notlar", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu 18-20 Aralık 1998, AKSM, İstanbul, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.
16. Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, Hadikatü'l-Cevâmî', Camilerimiz Ansiklopedisi, (açıklama ve ilaveleriyle yayına hazırlayan: İhsan Erzi), C.I, Tercüman Yayınları, İstanbul 1987.
17. Hafız Hüseyin Ayvansarayı, Hadikatü'l-Cevâmî', C.I-II, Matbaa-i Amire, İstanbul 1281.
18. İ.A., TDV, "Ebced", C.X, 68-70.
19. KARAMAĞARALI, Beyhan; "Kültür Tarihimiz Bakımından Mezar Taşlarının Önemi ve İkonografisi", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu 18-20 Aralık 1998, AKSM, İstanbul, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.
20. KONYALI, İ. Hakkı; Abideleri ve Kitabeleri ile Üsküdar Tarihi, C.I.
21. KURAN, Aptullah; "Mimar Sinan'ın Camileri", Mimar Baş Koca Sinan, Yaşadığı çağ ve Eserleri, Ed. Sadi Bayram, İstanbul 1988.
22. Mehmed Zillî oğlu Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman, C.I, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1969.
23. MERCANLIGİL, Muharrem; Ebced Hesabı, Ankara 1960.
24. Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri, Ed. Sadi Bayram, İstanbul 1988.
25. ÖNKAL, Hakkı; "Türk Türbe Mimarisindeki Değişim Üzerine", Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1995.
26. ÖNKAL, Hakkı; Camilerimiz III, Ankara, 2000.
27. ÖNKAL, Hakkı; Camilerimiz, Ankara 1995.

28. ÖNKAL, Hakkı; Camilerimiz, II, DİB, Ankara 1998.
29. ÖNKAL, Hakkı; Osmanlı Hanedan Türbeleri, Kültür Bakanlığı, Ankara 1992.
30. ÖZ, Tahsin; İstanbul Camileri, C.I, Ankara 1962.
31. ŞEKER, Mehmet; " 'Türk Mezar Bilimi' Bir Disiplin Olarak Kurulmalı ", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu 18-20 Aralık 1998, AKSM, İstanbul, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.
32. Şemseddin Sâmi, Kâmus-u Türkî, Dersaadet, 1317.
33. SERİN, Muhittin; Hat Sanatı ve Mehur Hattatlar, İstanbul 1999.
34. SERİN, Muhittin; Hattat Şeyh Hamdullah, İstanbul 1992.
35. TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit; "Türk-İslam Dönemi Türbe ve Mezar Kitabelerinde Tarih İbareleri", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu 18-20 Aralık 1998, AKSM, İstanbul, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.
36. ULUÇAM, Abdüsselam; "Erciş Çelebibağı Tarihi Mezarlığı'ndaki Mezar Şahideleri Hakkında", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu 18-20 Aralık 1998, AKSM, İstanbul, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.
37. UZLUK, Şehabeddin; "Konya'daki Selimiye Camii, İstanbul'daki Fatih Camii'nin Bir Benzeri", Vakıflar Dergisi, IX, 174-175.
38. YAKIT, İsmail; "Vefat Tarihlerinde Ebced ve Anlam Sanatı", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu 18-20 Aralık 1998, AKSM, İstanbul, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.
39. YARDIM, Ali; "Türk'ün Şeref Madalyası, Fetih Hadisi", Kubbealtı Akademi Mecmuası, S. 3, Temmuz 1979, s. 62-74.
40. YETKİN, Suut Kemal; İslam Mimarisi, III. Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1965.
41. YÜKSEL, İ. Aydın; Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520) V, İstanbul 1983.

RESİMLERİN LİSTESİ

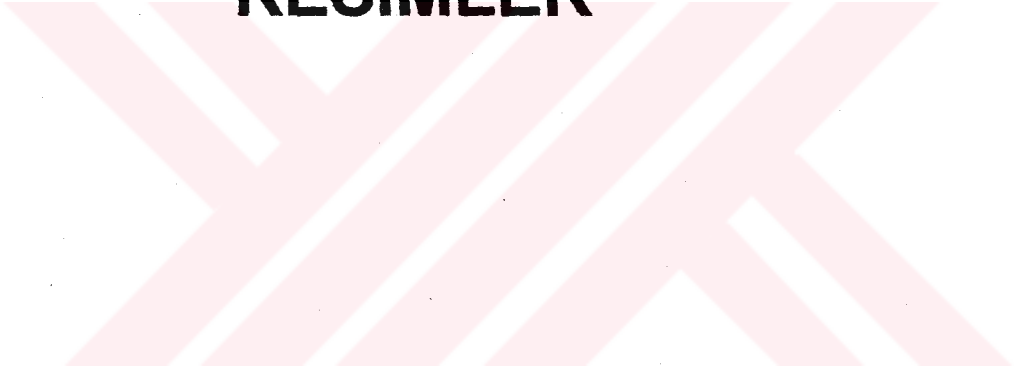
Resim 1	Eyüp Camii Tecdid Kitabesi
Resim 2	Eyüp Camii Tecdid Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 3	Eyüp Camii Tecdid Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 4	Fatih Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 5	Fatih Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 6	Fatih Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 7	Bayezid Camii İnşa Kitabesi
Resim 8	Yavuz Selim Camii İnşa Kitabesi
Resim 9	Şehzade Camii İnşa Kitabesi
Resim 10	Şehzade Camii İnşa Kitabesinin Yakından Görünüşü
Resim 11	Süleymaniye Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 12	Süleymaniye Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 13	Süleymaniye Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 14	Cihangir Camii Tecdid Kitabesi
Resim 15	Eminönü Yeni Valide Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 16	Eminönü Yeni Valide Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 17	Eminönü Yeni Valide Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 18	Sultan Ahmet Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 19	Sultan Ahmet Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 20	Sultan Ahmet Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 21	Çinili Camii Avlu Kuzey Girişindeki Kitabe
Resim 22	Çinili Camii Avlu Kuzey Girişindeki Kitabenin Yakından Görünüşü
Resim 23	Çinili Camii Avlu Kuzey Girişindeki Kitabeden Bir Bölüm
Resim 24	Çinili Camii Avlu Kuzey Girişindeki Kitabeden Bir Bölüm
Resim 25	Çinili Camii Harim Girişindeki Kitabe
Resim 26	Çinili Camii Harim Girişindeki Kitabeden Bir Bölüm
Resim 27	Çinili Camii Harim Girişindeki Kitabeden Bir Bölüm
Resim 28	Çinili Camii Harim Girişindeki Kitabeden Bir Bölüm
Resim 29	Üsküdar Yeni Valide Camii İnşa Kitabesi
Resim 30	Üsküdar Yeni Valide Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 31	Üsküdar Yeni Valide Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 32	Üsküdar Yeni Valide Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 33	Üsküdar Yeni Valide Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 34	Nuruosmaniye Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 35	Nuruosmaniye Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 36	Nuruosmaniye Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

Resim 37	Ayazma Camii İnşa Kitabesi
Resim 38	Laleli Camii Tamir Kitabesi
Resim 39	Beylerbeyi Camii Harim Kuzey Girişindeki Kitabe
Resim 40	Beylerbeyi Camii Harim Kuzey Girişindeki Kitabeden Bir Bölüm
Resim 41	Beylerbeyi Camii Harim Kuzey Girişindeki Kitabeden Bir Bölüm
Resim 42	Emirgan Camii İnşa Kitabesi
Resim 43	Emirgan Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 44	Emirgan Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 45	Şepsefa Hatun Camii İnşa Kitabesi
Resim 46	Şepsefa Hatun Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 47	Şepsefa Hatun Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 48	Şepsefa Hatun Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 49	Selimiye Camii İnşa Kitabesi
Resim 50	Selimiye Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 51	Selimiye Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 52	Nusretiye Camii İnşa Kitabesi
Resim 53	Sadabat Camii İnşa Kitabesi
Resim 54	Sadabat Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 55	Sadabat Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 56	Çiçekçi Küçük Selimiye Camii Avlu Doğu Girişindeki Kitabeden Bir Bölüm
Resim 57	Çiçekçi Küçük Selimiye Camii Avlu Doğu Girişindeki Kitabeden Bir Bölüm
Resim 58	Çiçekçi Küçük Selimiye Camii Avlu Doğu Girişindeki Kitabeden Bir Bölüm
Resim 59	Çiçekçi Küçük Selimiye Camii Avlu Doğu Girişindeki Kitabeden Bir Bölüm
Resim 60	Çiçekçi Küçük Selimiye Camii Avlu Doğu Girişinin İç Yüzündeki Kitabe
Resim 61	Çiçekçi Küçük Selimiye Camii Avlu Doğu Girişinin İç Yüzündeki Kitabeden Bir Bölüm
Resim 62	Çiçekçi Küçük Selimiye Camii Avlu Doğu Girişinin İç Yüzündeki Kitabeden Bir Bölüm
Resim 63	Küçük Mecidiye Camii İnşa Kitabesi
Resim 64	Hırka-i Şerif Camii İnşa Kitabesi
Resim 65	Hırka-i Şerif Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 66	Hırka-i Şerif Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 67	Hırka-i Şerif Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
Resim 68	Bezm-i Alem Valide Sultan Camii İnşa Kitabesi
Resim 69	Bezm-i Alem Valide Sultan Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

- Resim 70** Bezm-i Alem Valide Sultan Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
- Resim 71** Ortaköy Mecidiye Camii İnşa Kitabesi
- Resim 72** Ortaköy Mecidiye Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
- Resim 73** Ortaköy Mecidiye Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm
- Resim 74** Sofa Camii İnşa Kitabesi

RESİMLER

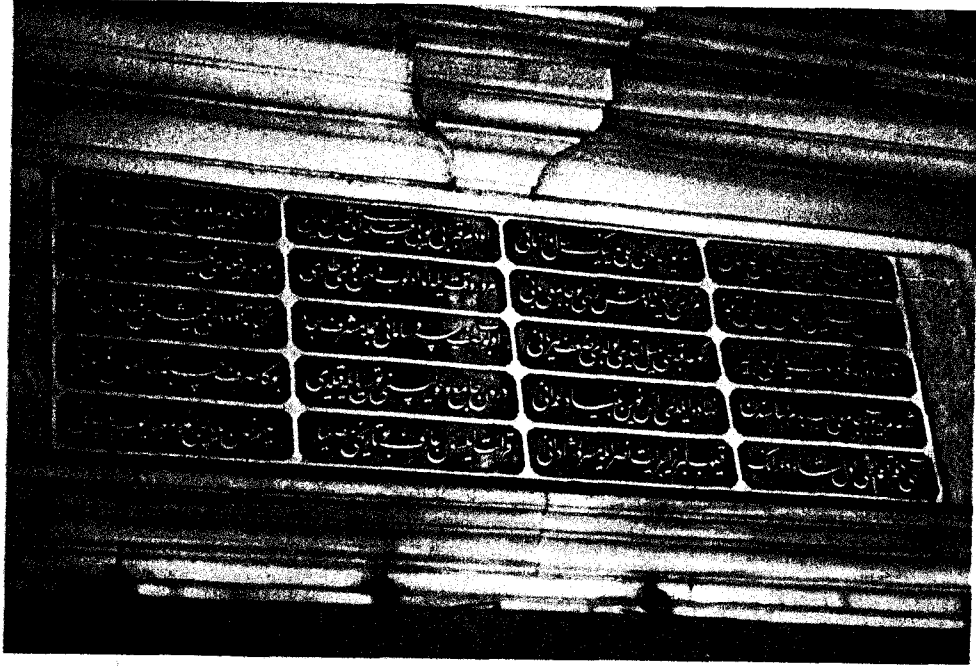
Resim 1

Eyüp Camii Tecdid Kitabesi

Resim 2

Eyüp Camii Tecdid Kitabesinden Bir Bölüm

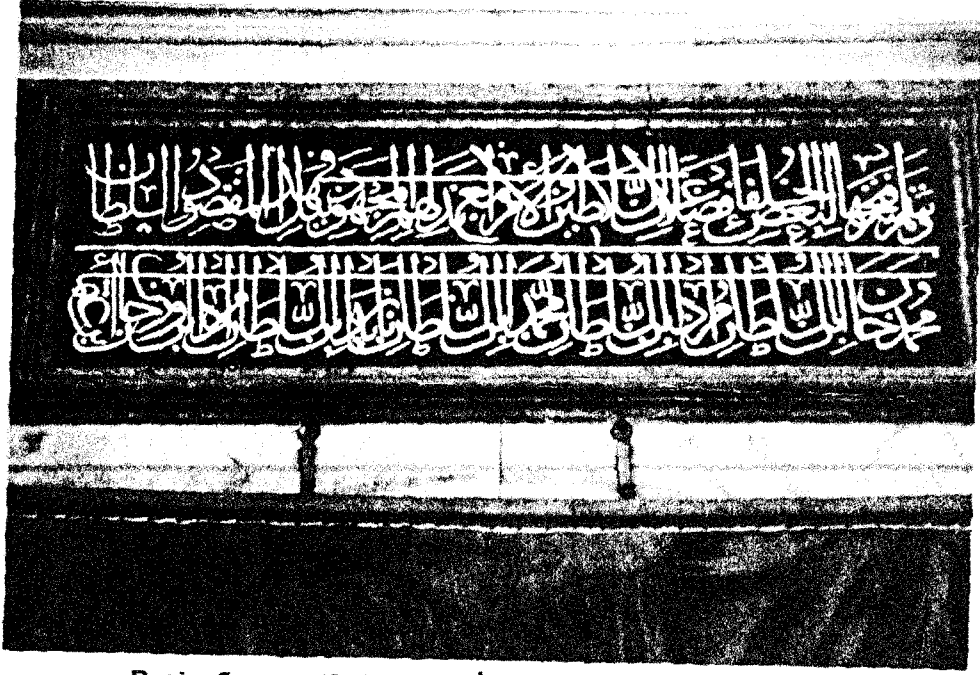
Resim 3

Eyüp Camii Teccid Kitabelisinden Bir Bölüm

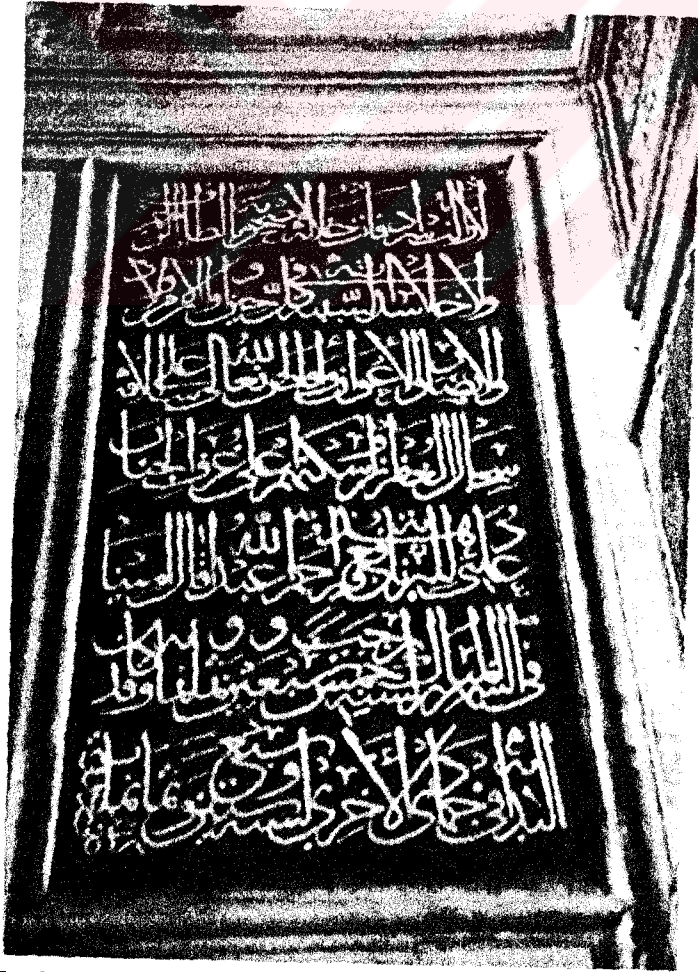

Resim 4

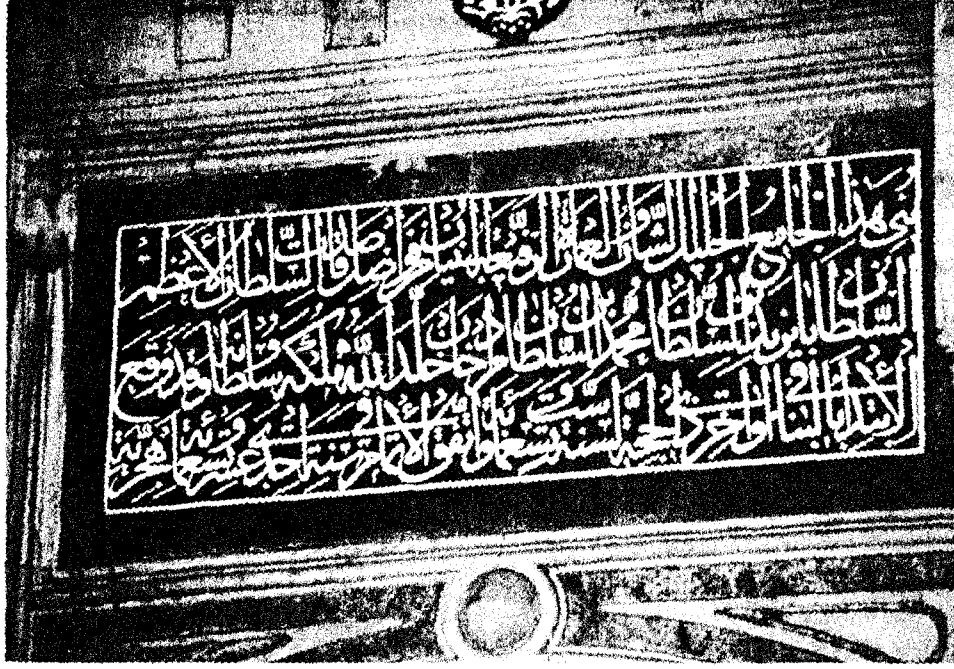
Fatih Camii İnşa Kitabelisinden Bir Bölüm

Resim 5 Fatih Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

Resim 6 Fatih Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

Resim 7 Bayezid Camii İnşa Kitabesi

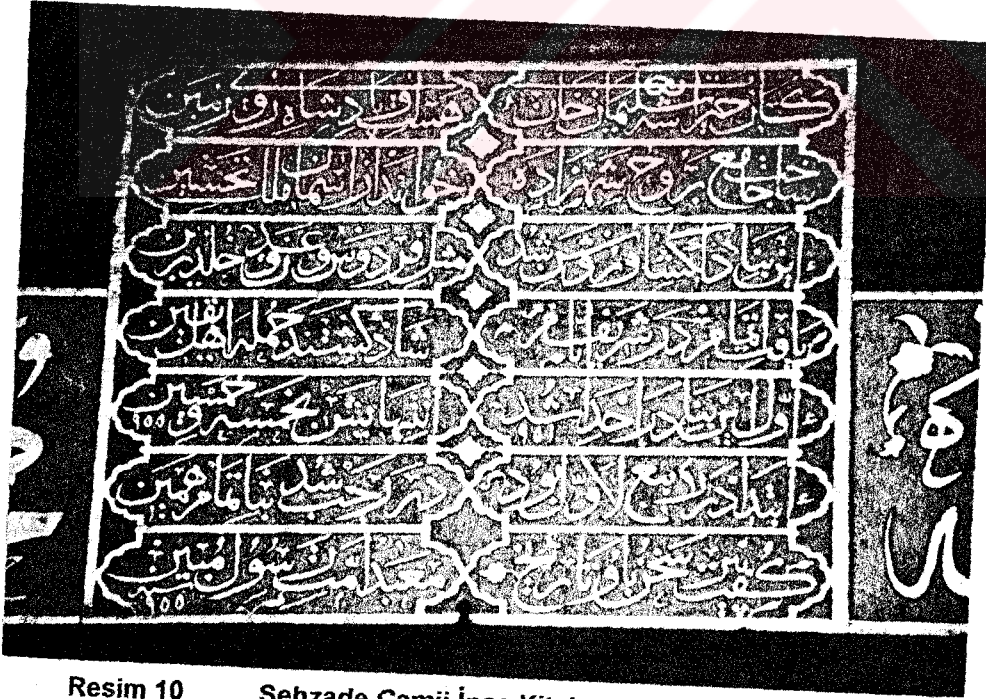

Resim 8 Yavuz Selim Camii İnşa Kitabesi

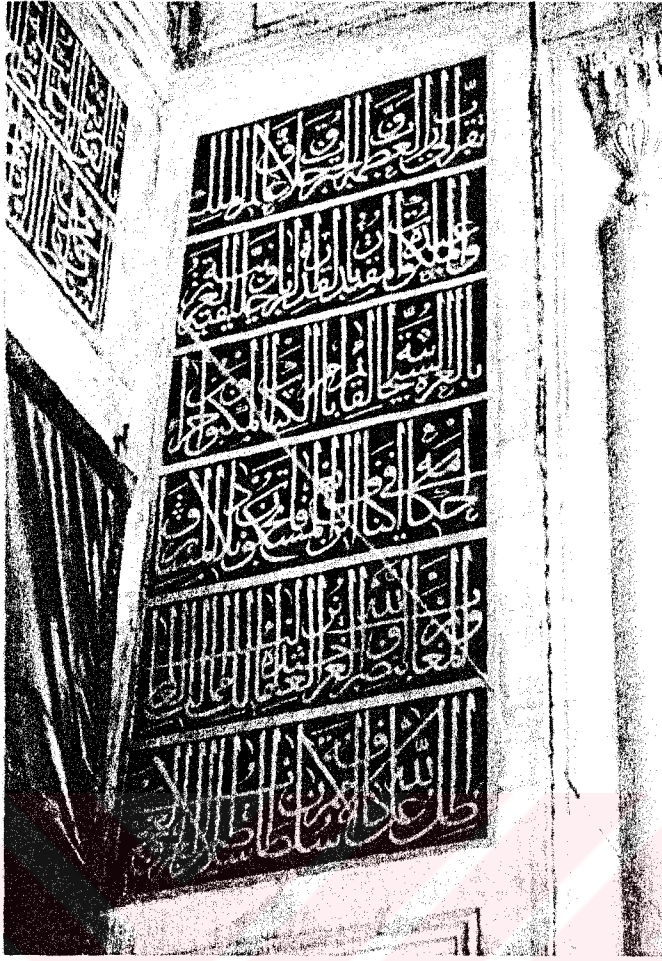
Resim 9

Şehzade Camii İnşa Kitabesi

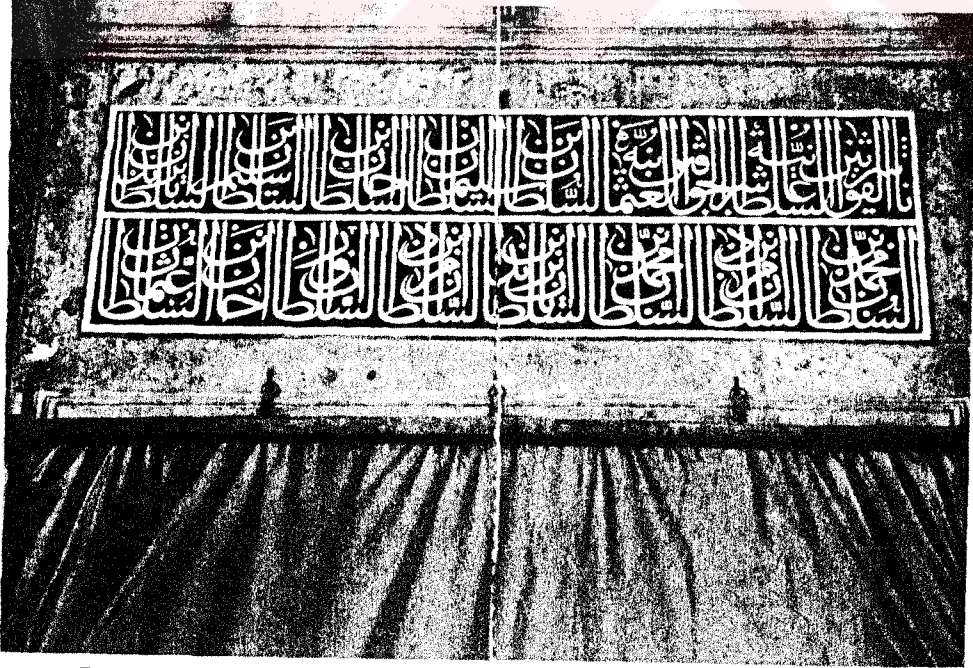

Resim 10

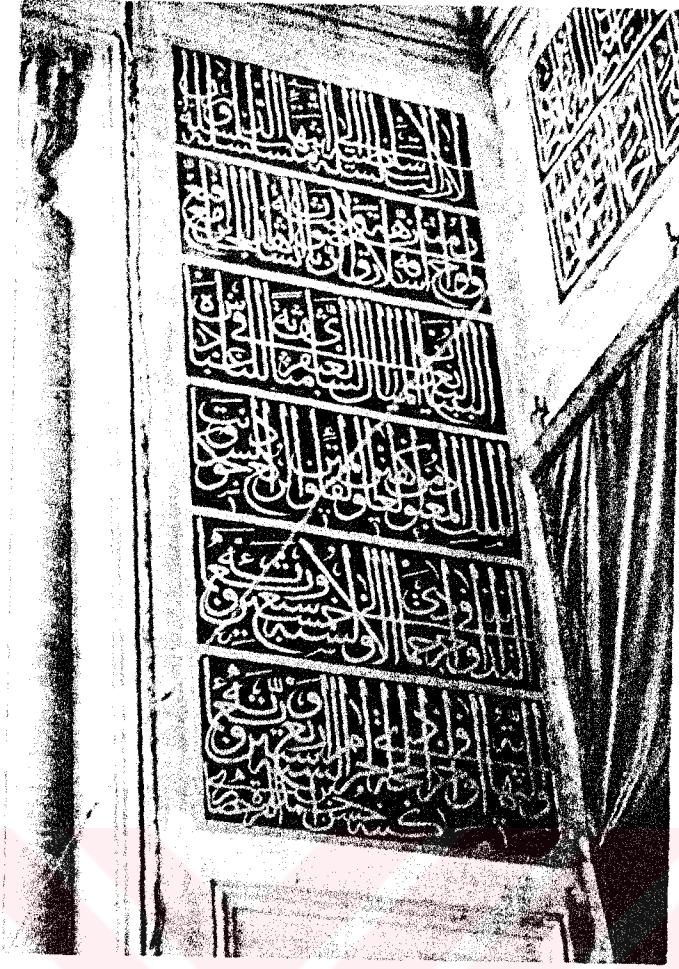
Şehzade Camii İnşa Kitabesinin Yakından Görünüşü

Resim 11 Süleymaniye Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

Resim 12 Süleymaniye Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

Resim 13 Süleymaniye Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

Resim 14 Cihangir Camii Tecdid Kitabesi

Resim 15 Eminönü Yeni Valide Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

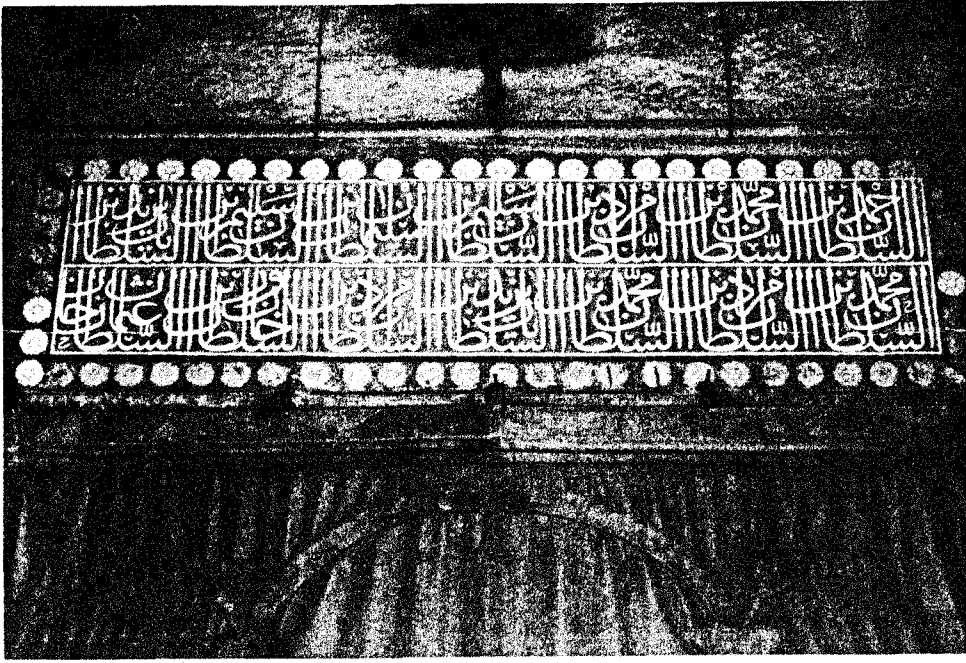
Resim 16 Eminönü Yeni Valide Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

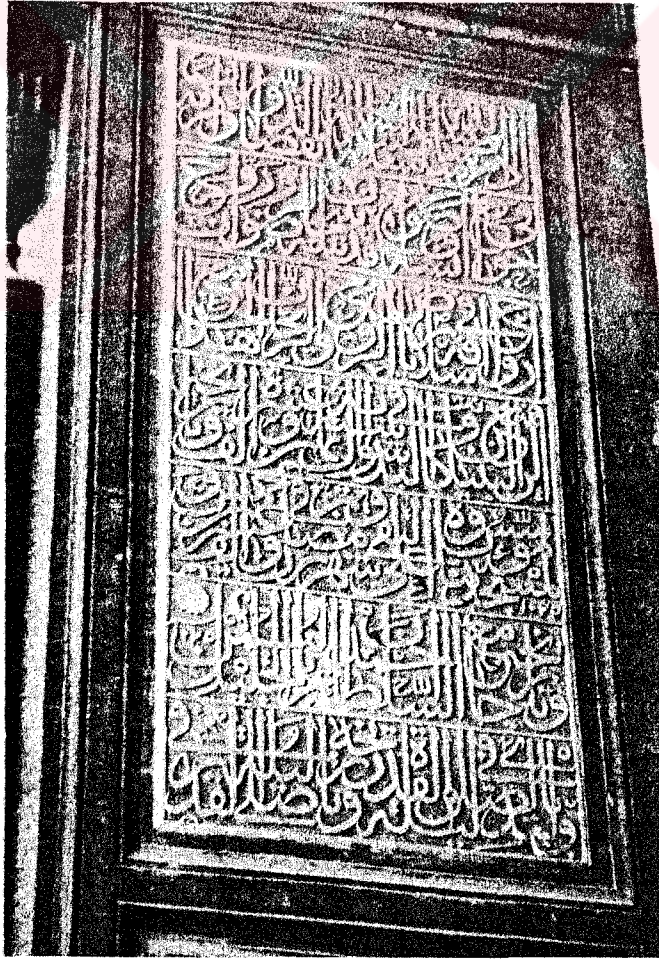
Resim 17 Eminönü Yeni Valide Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

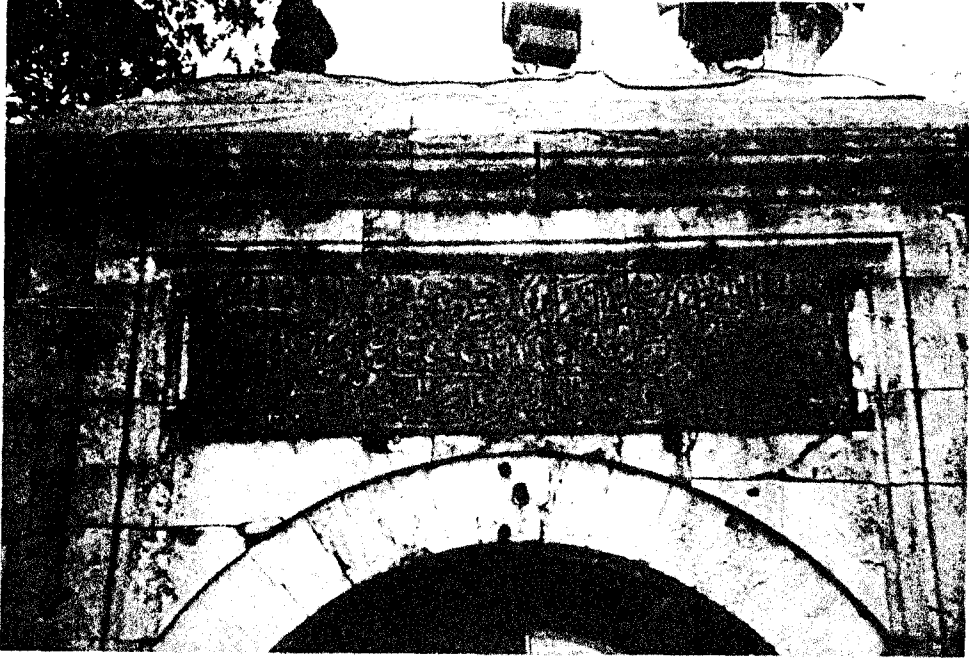
Resim 18 Sultan Ahmet Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

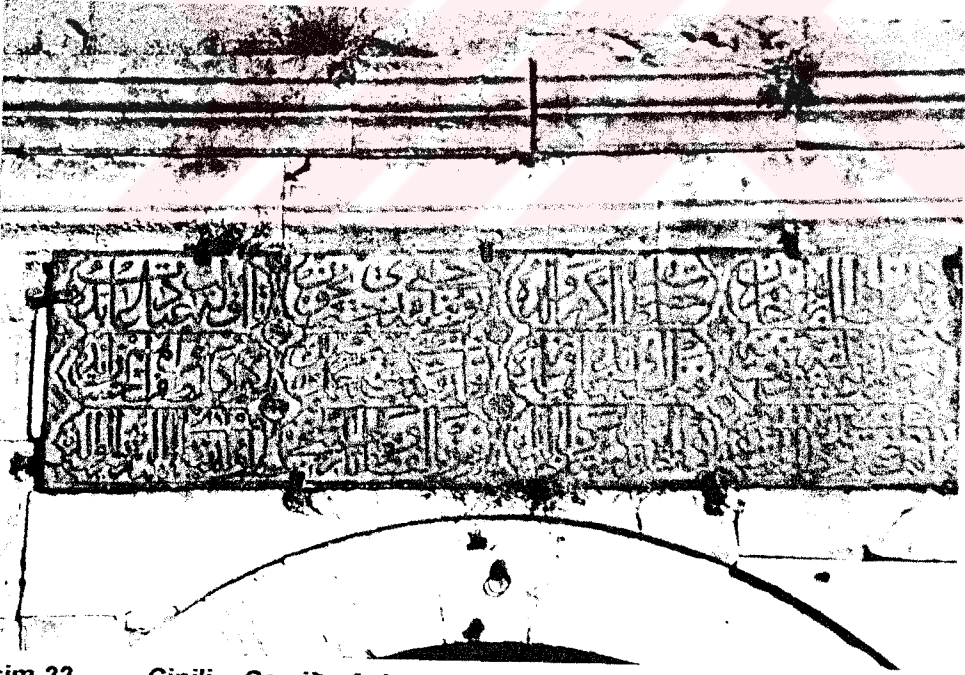
Resim 19 Sultan Ahmet Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

Resim 20 Sultan Ahmet Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

Resim 21 Çinili Cami' Avlu Kuzey Girişindeki Kitabe

Resim 22 Çinili Cami' Avlu Kuzey Girişindeki Kitabenin Yakından Görünüşü

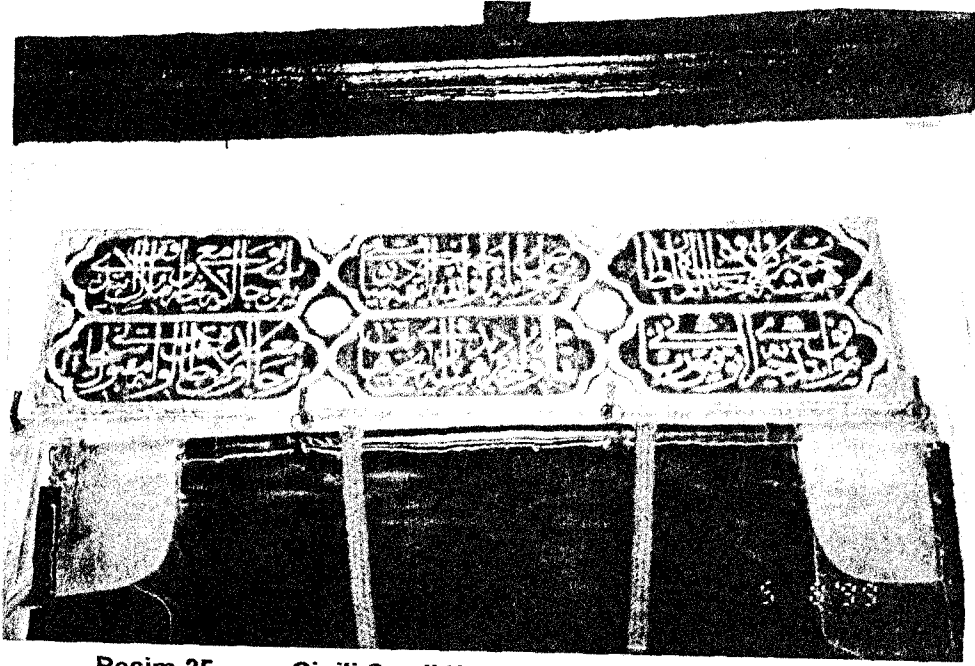
Resim 23

Çinili Camii Avlu Kuzey Girişindeki Kitabeden Bir Bölüm

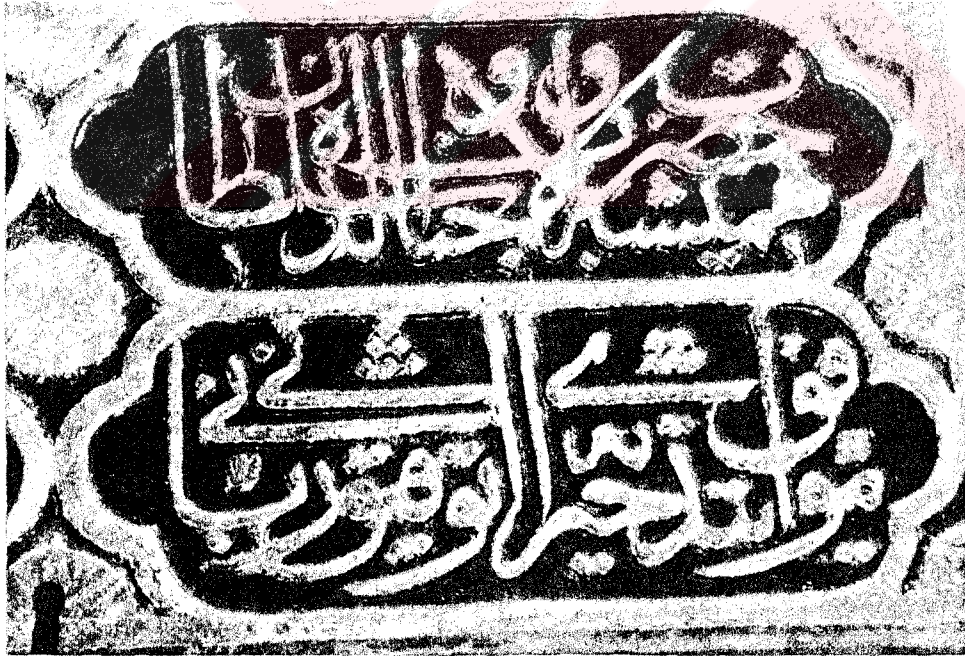

Resim 24

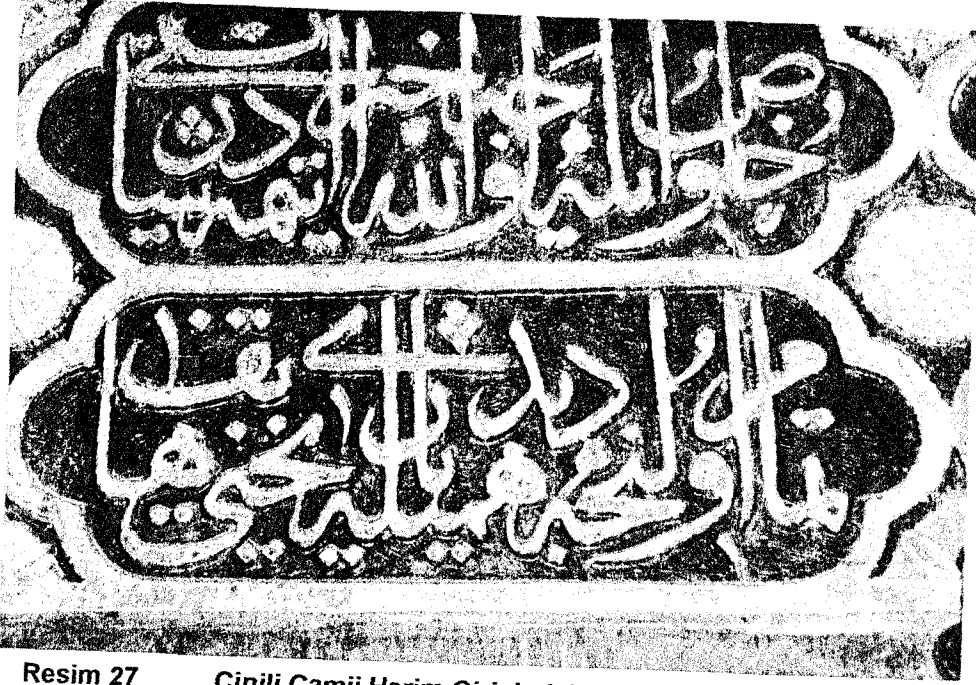
Çinili Camii Avlu Kuzey Girişindeki Kitabeden Bir Bölüm

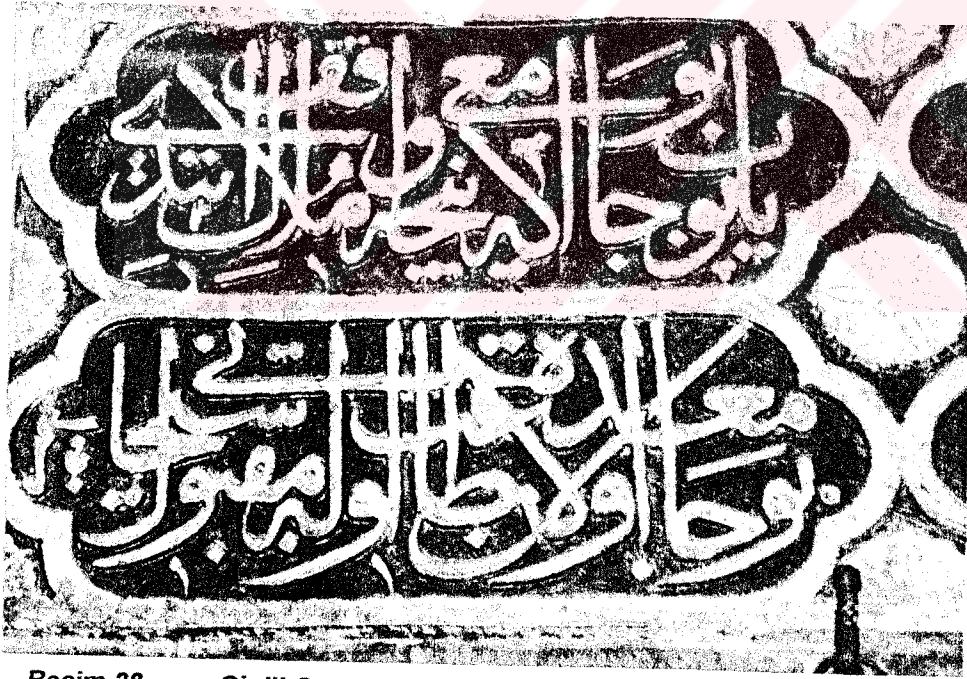
Resim 25 Çinili Camii Harim Girişindeki Kitabe

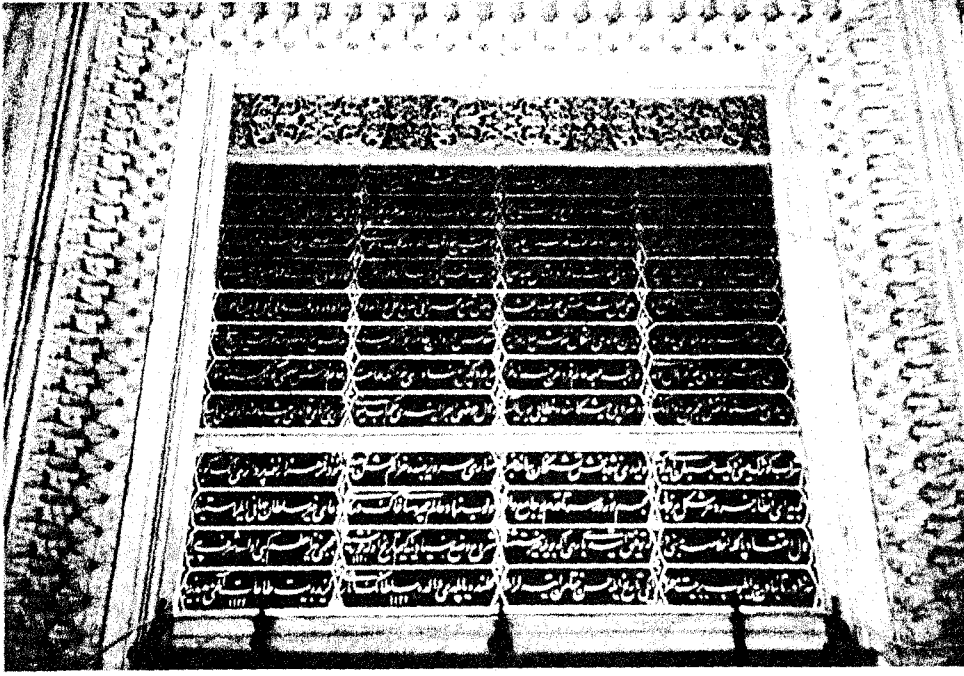
Resim 26 Çinili Camii Harim Girişindeki Kitabeden Bir Bölüm

Resim 27 Çinili Camii Harim Girişindeki Kitabeden Bir Bölüm

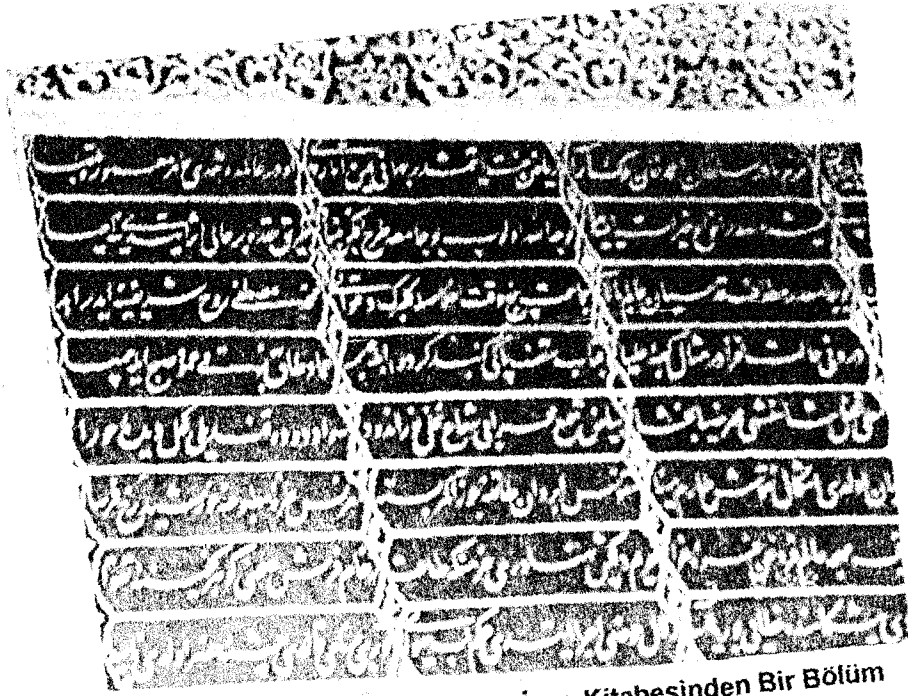
Resim 28 Çinili Camii Harim Girişindeki Kitabeden Bir Bölüm

Resim 29 Üsküdar Yeni Valide Camii İnşa Kitabesi

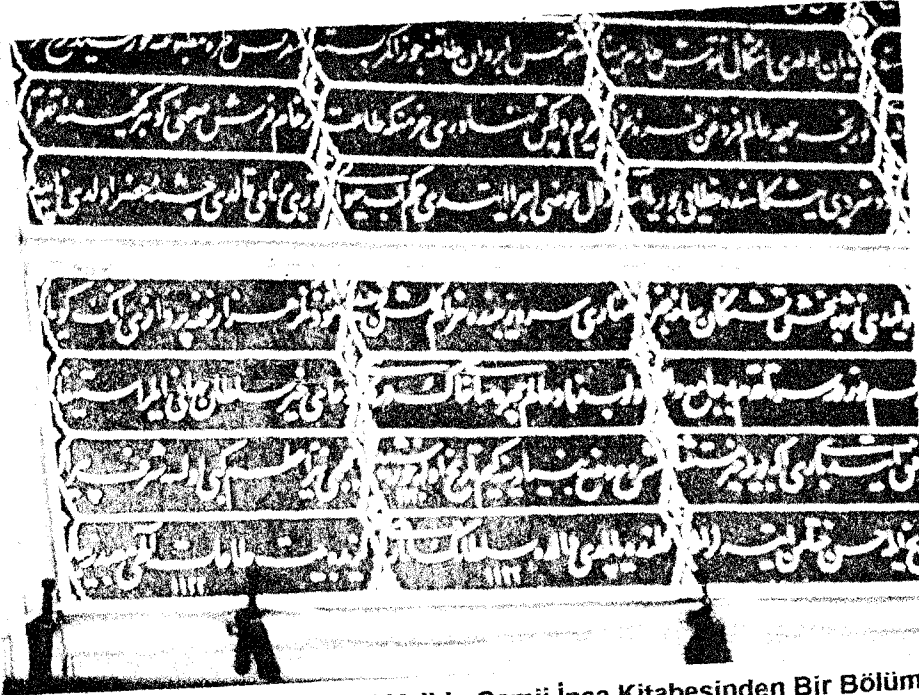
Resim 30 Üsküdar Yeni Valide Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

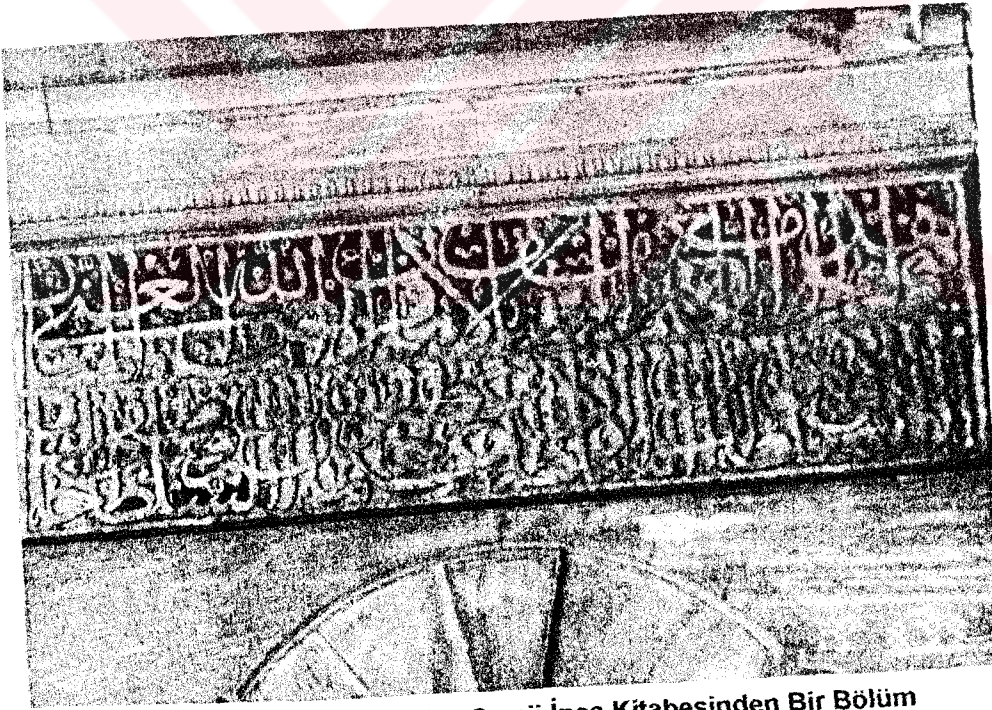
Resim 31 Üsküdar Yeni Valide Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

Resim 32 Üsküdar Yeni Valide Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

Resim 33 Üsküdar Yeni Valide Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

Resim 34 Nuruosmaniye Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

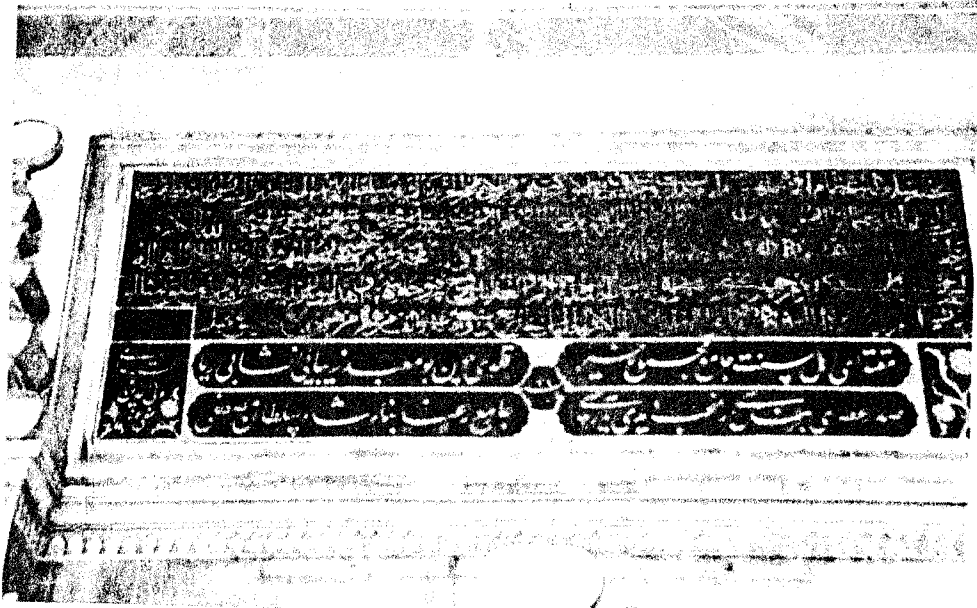
Resim 35

Nuruosmaniye Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

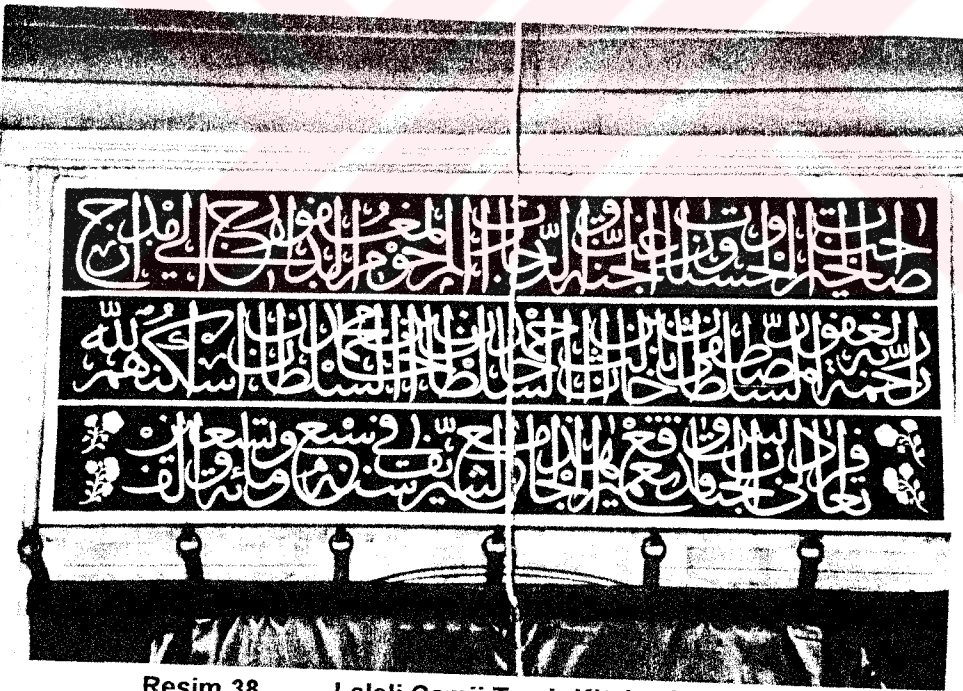
Resim 36

Nuruosmaniye Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

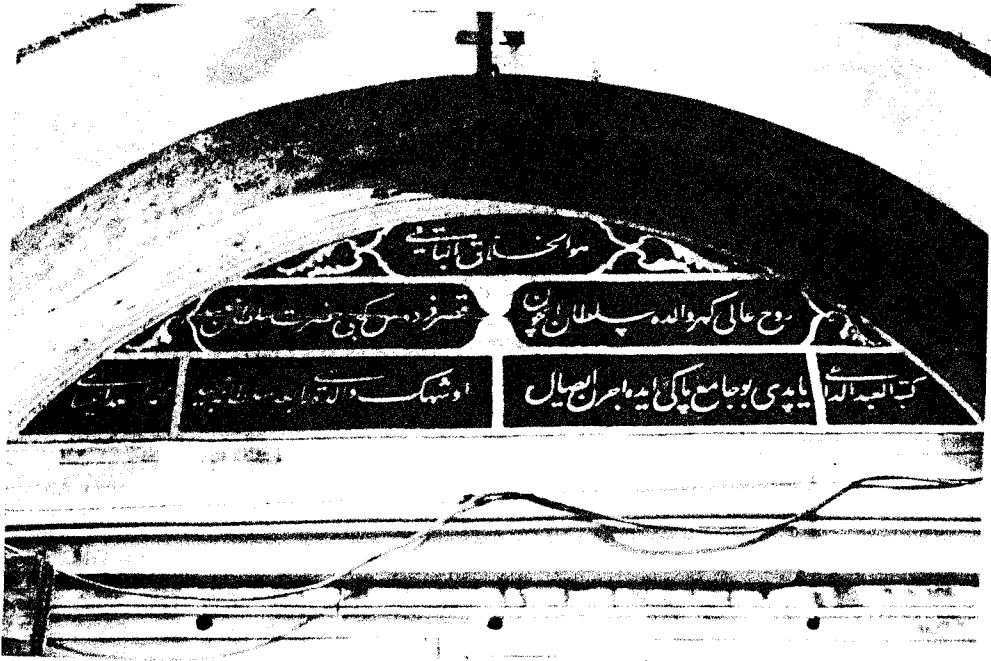
Resim 37

Ayazma Camii İnşa Kitabesi

Resim 38

Laleli Camii Tamir Kitabesi

Resim 39

Beylerbeyi Camii Harim Kuzey Girişindeki Kitabe

Resim 40

Beylerbeyi Camii Harim Kuzey Girişindeki Kitabeden Bir Bölüm

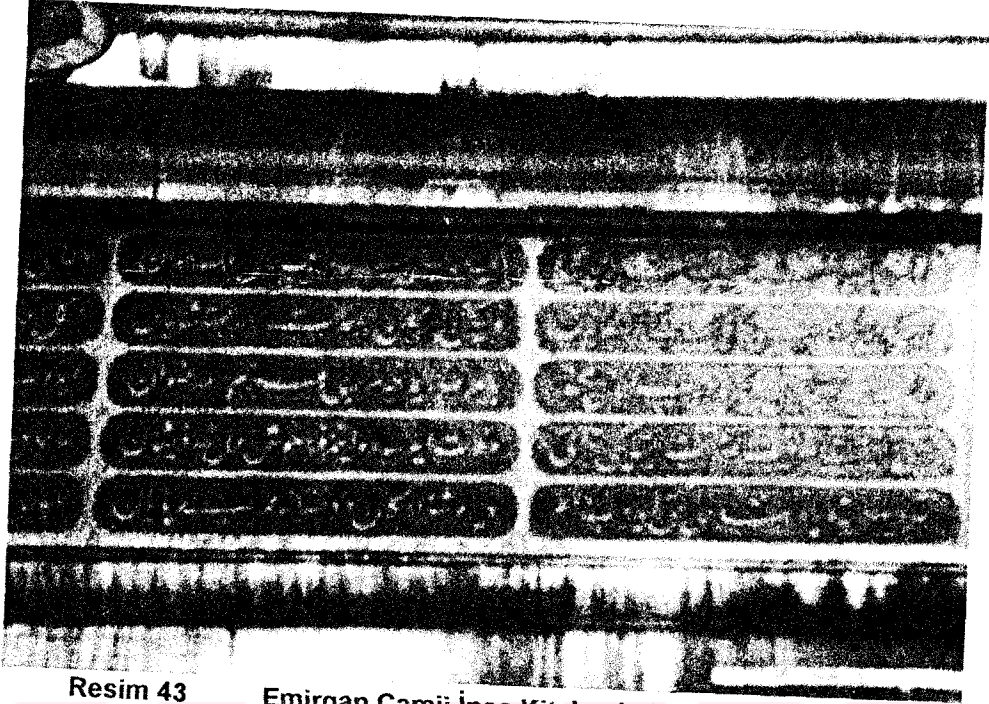
Resim 41

Beylerbeyi Camii Harim Kuzey Girişindeki Kitabeden Bir Bölüm

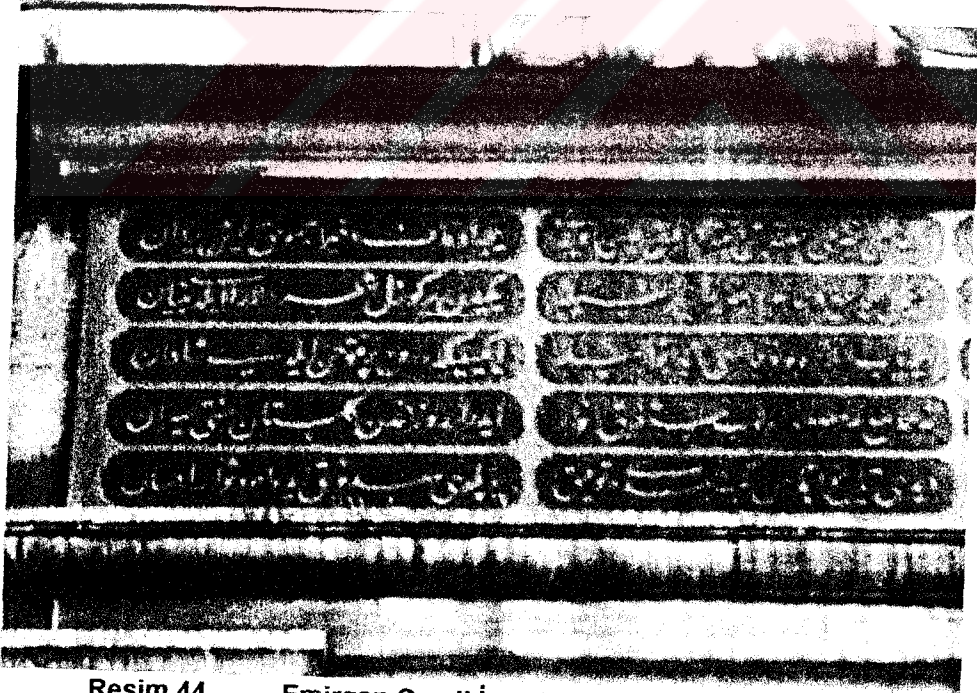
Resim 42

Emirgan Camii İnşa Kitabesi

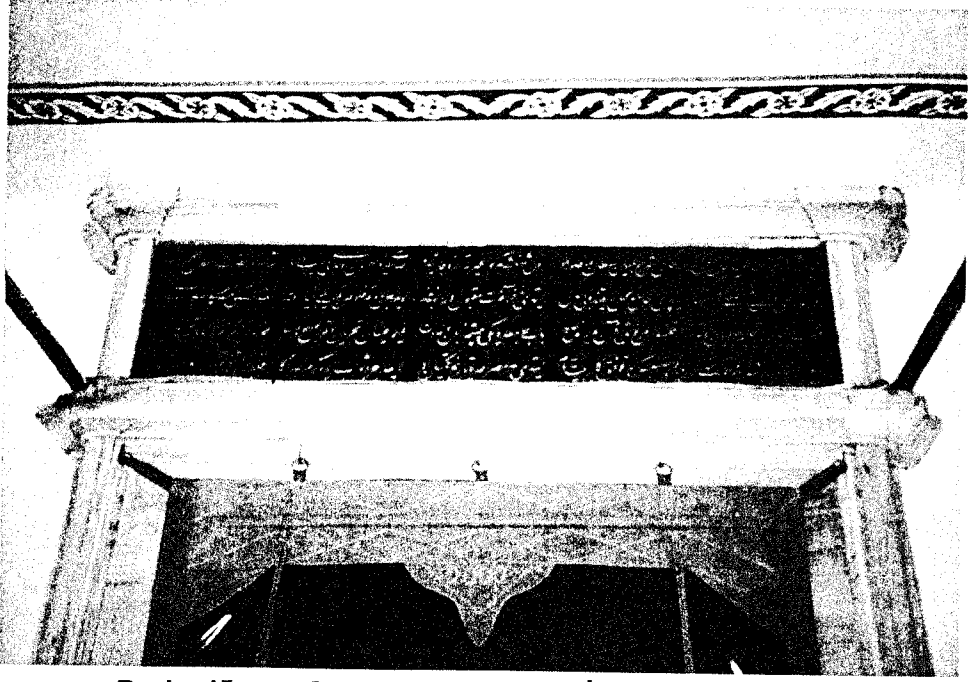
Resim 43

Emirgan Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

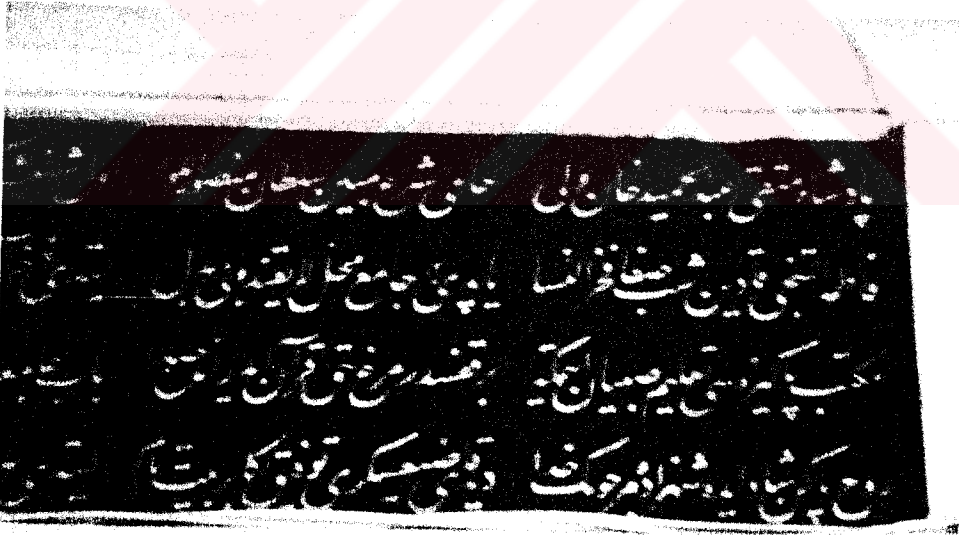
Resim 44

Emirgan Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

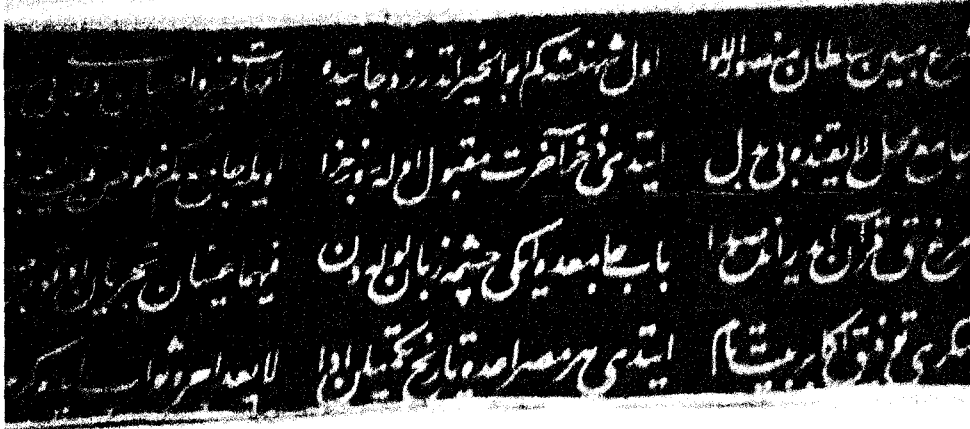
Resim 45

Şepsefa Hatun Camii İnşa Kitabesi

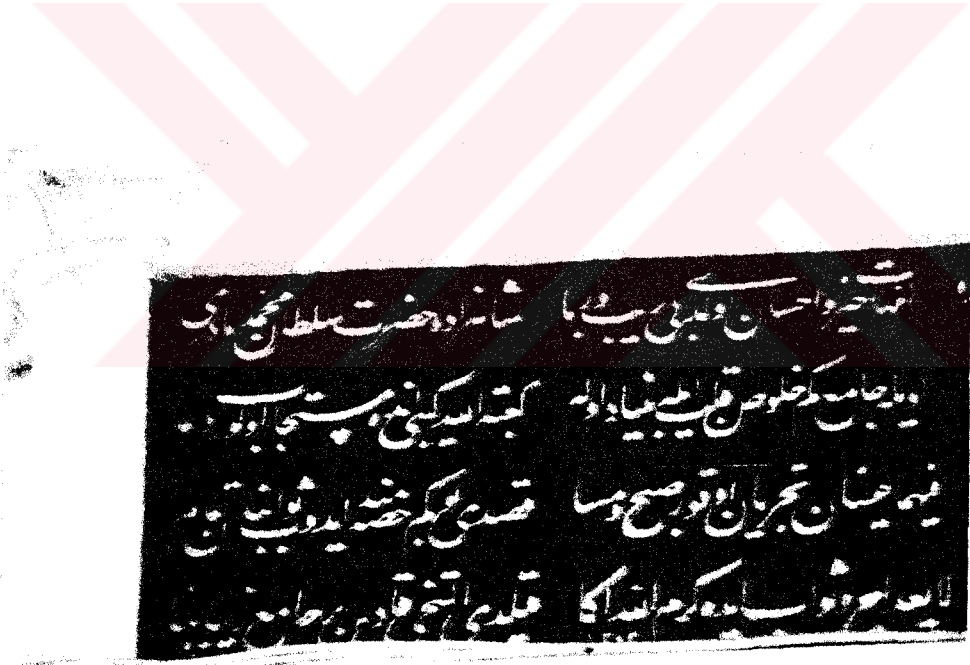
Resim 46

Şepsefa Hatun Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

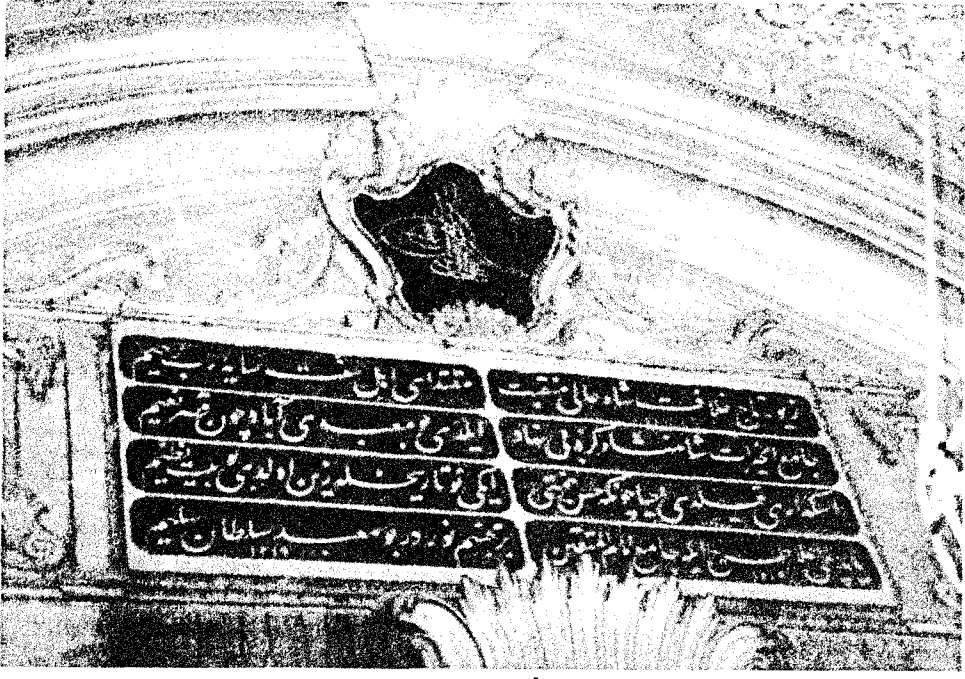
Resim 47

Şepsefa Hatun Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

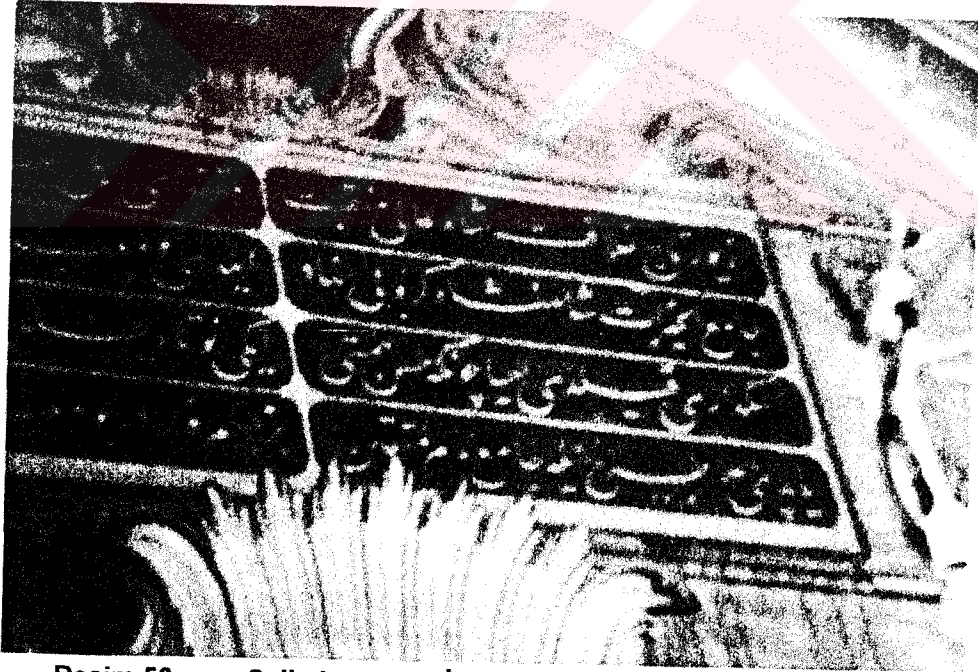

Resim 48

Şepsefa Hatun Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

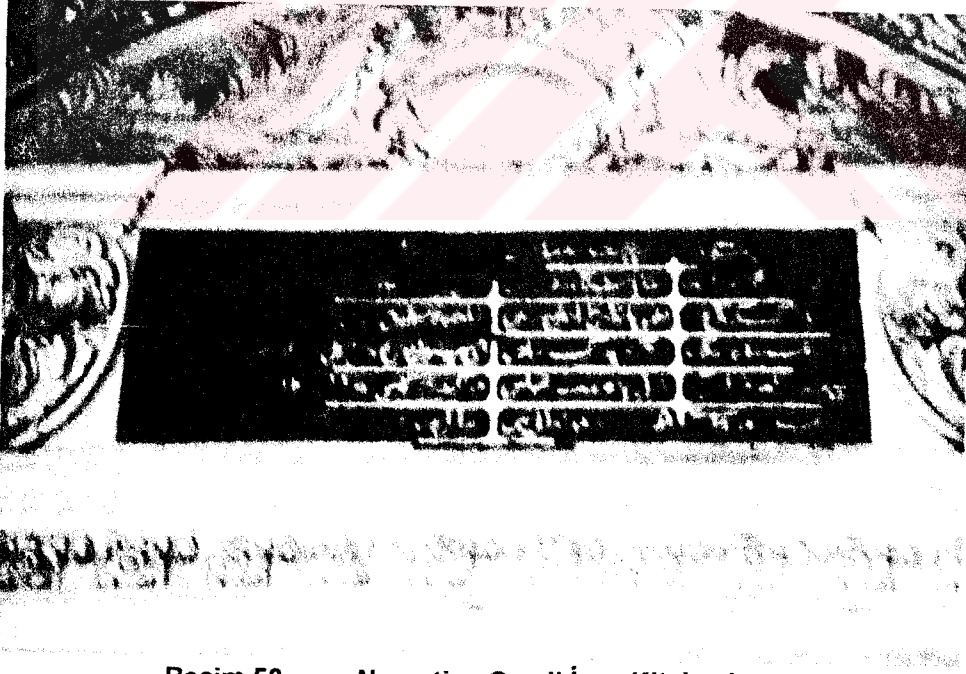
Resim 49 Selimiye Camii İnşa Kitabesi

Resim 50 Selimiye Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

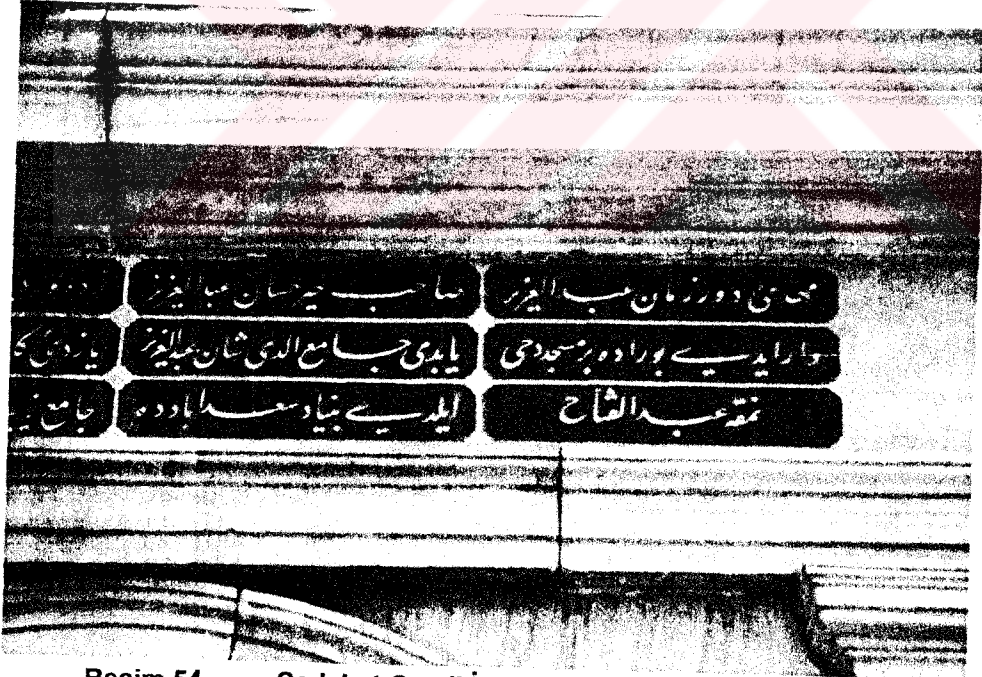
Resim 51 Selimiye Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

Resim 52 Nusretiye Camii İnşa Kitabesi

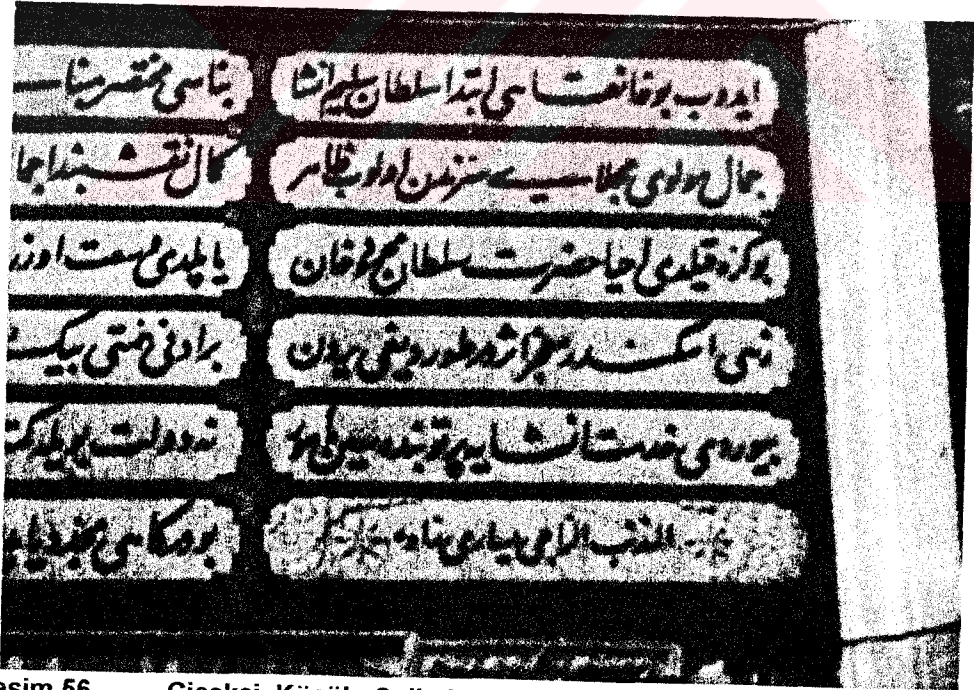
Resim 53 Sadabat Camii İnşa Kitabesi

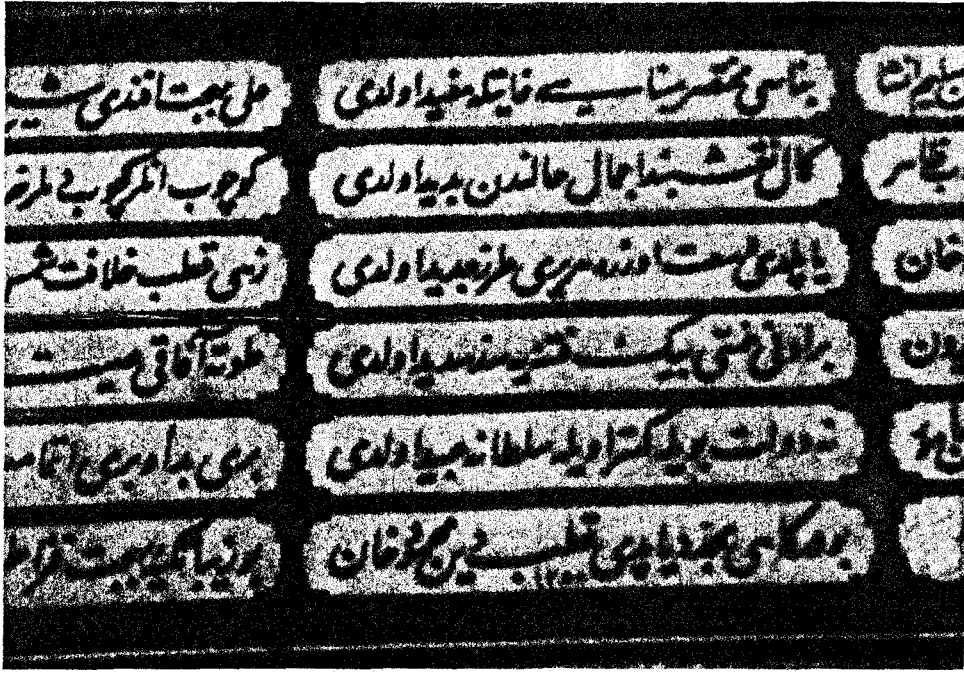
Resim 54 Sadabat Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

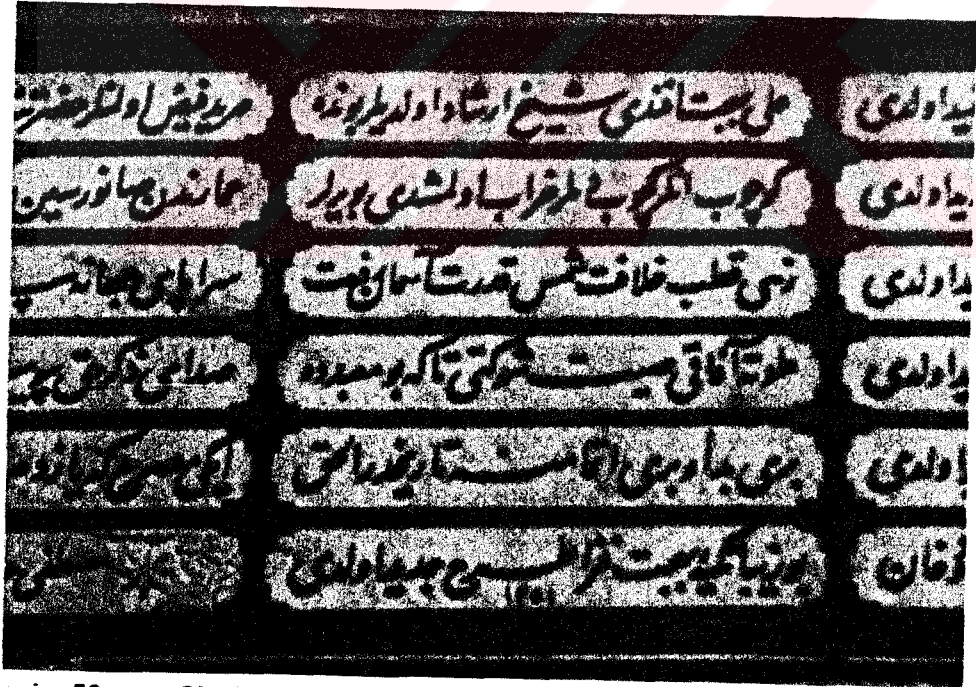
Resim 55 Sadabat Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

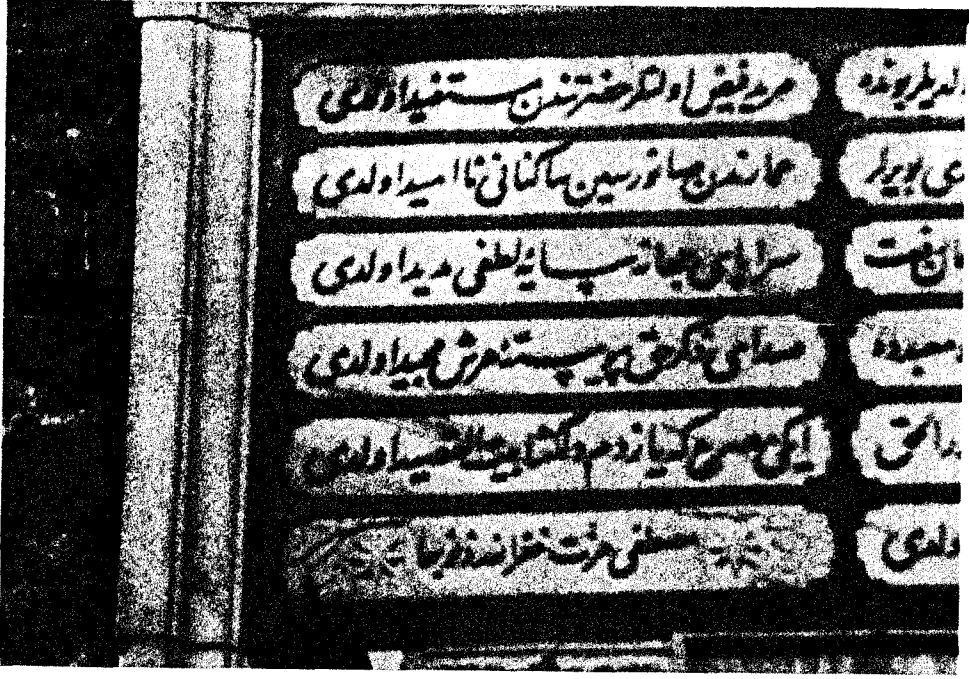
Resim 56 Çiçekçi Küçük Selimiye Camii Avlu Doğu Girişindeki Kitabeden Bir Bölüm

Resim 57 Çiçekçi Küçük Selimiye Camii Avlu Doğu Girişindeki Kitabeden Bir Bölüm

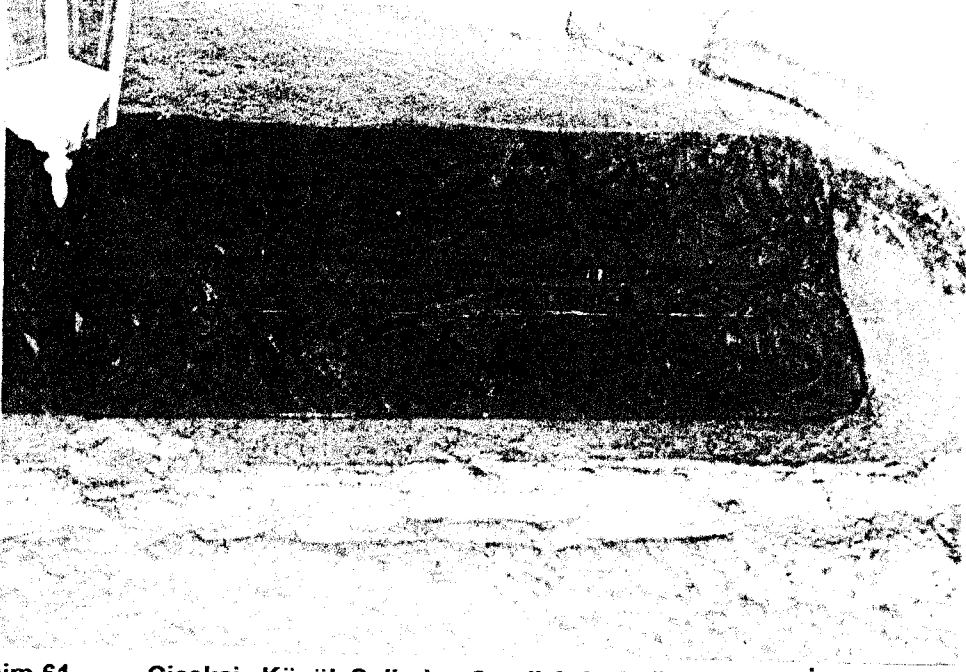
Resim 58 Çiçekçi Küçük Selimiye Camii Avlu Doğu Girişindeki Kitabeden Bir Bölüm

Resim 59 Çiçekçi Küçük Selimiye Camii Avlu Doğu Girişindeki Kitabeden Bir Bölüm

Resim 60 Çiçekçi Küçük Selimiye Camii Avlu Doğu Girişinin İç Yüzündeki Kitabeye

Resim 61 **Çiçekçi Küçük Selimiye Camii Avlu Doğu Girişinin İç Yüzündeki Kitabeden Bir Bölüm**

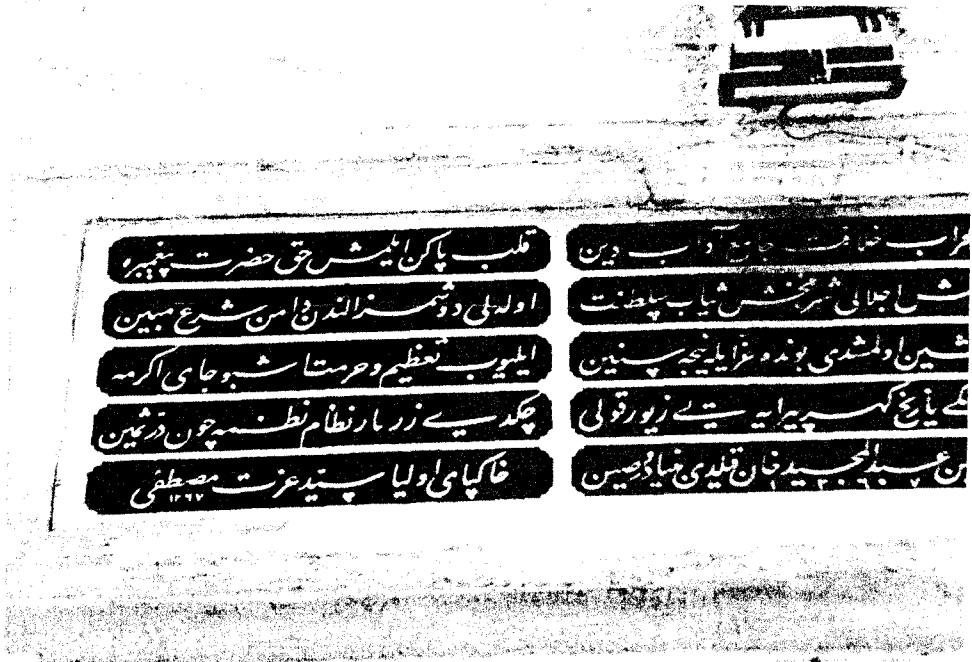
Resim 62 **Çiçekçi Küçük Selimiye Camii Avlu Doğu Girişinin İç Yüzündeki Kitabeden Bir Bölüm**

Resim 63 Küçük Mecidiye Camii İnşa Kitabesi

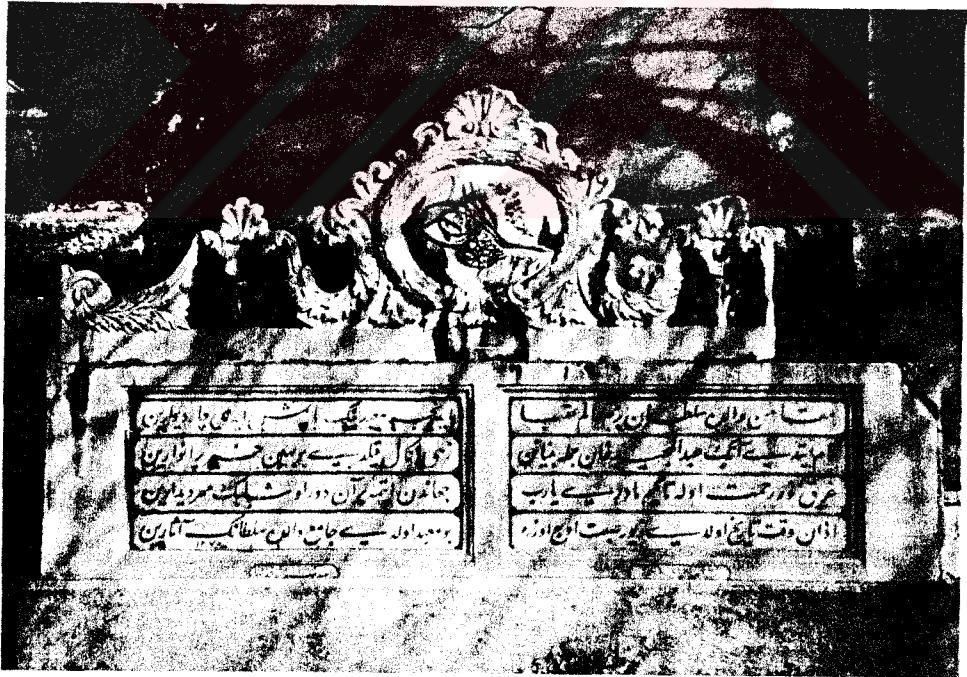

Resim 64 Hırka-i Şerif Camii İnşa Kitabesi

Resim 67

Hırka-i Şerif Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

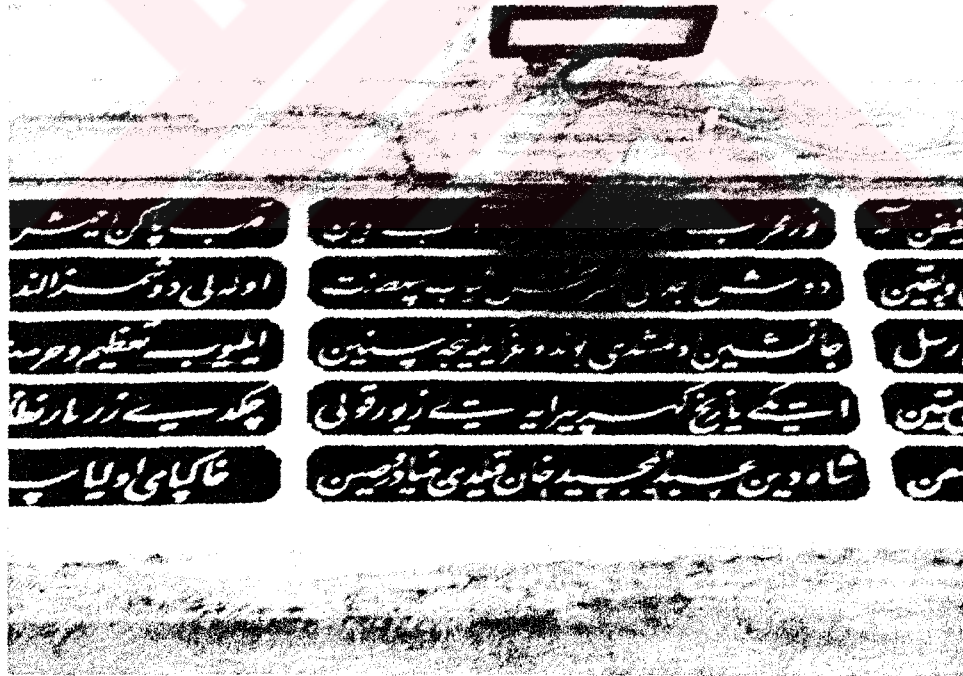

Resim 68

Bezm-i Alem Valide Sultan Camii İnşa Kitabesi

Resim 65 Hırka-i Şerif Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

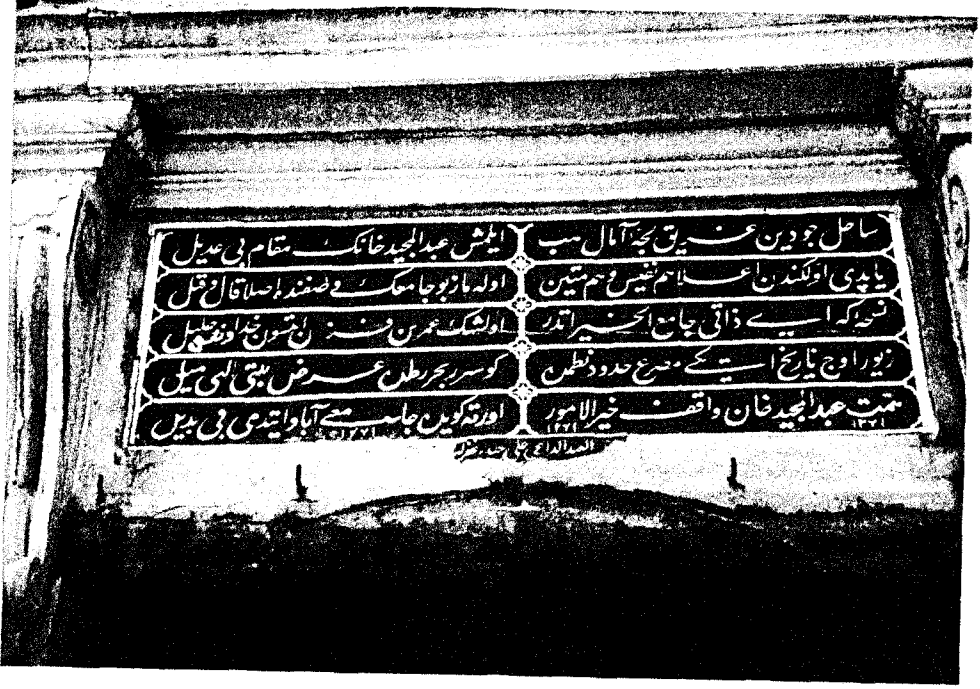
Resim 66 Hırka-i Şerif Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

Resim 69 Bezm-i Alem Valide Sultan Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

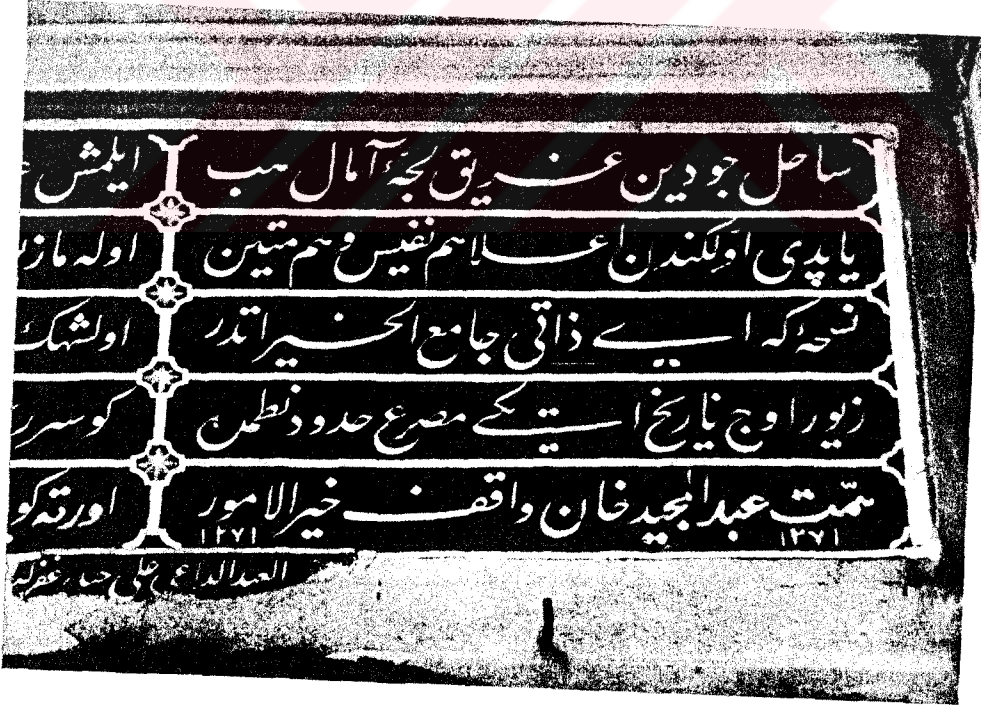

Resim 70 Bezm-i Alem Valide Sultan Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

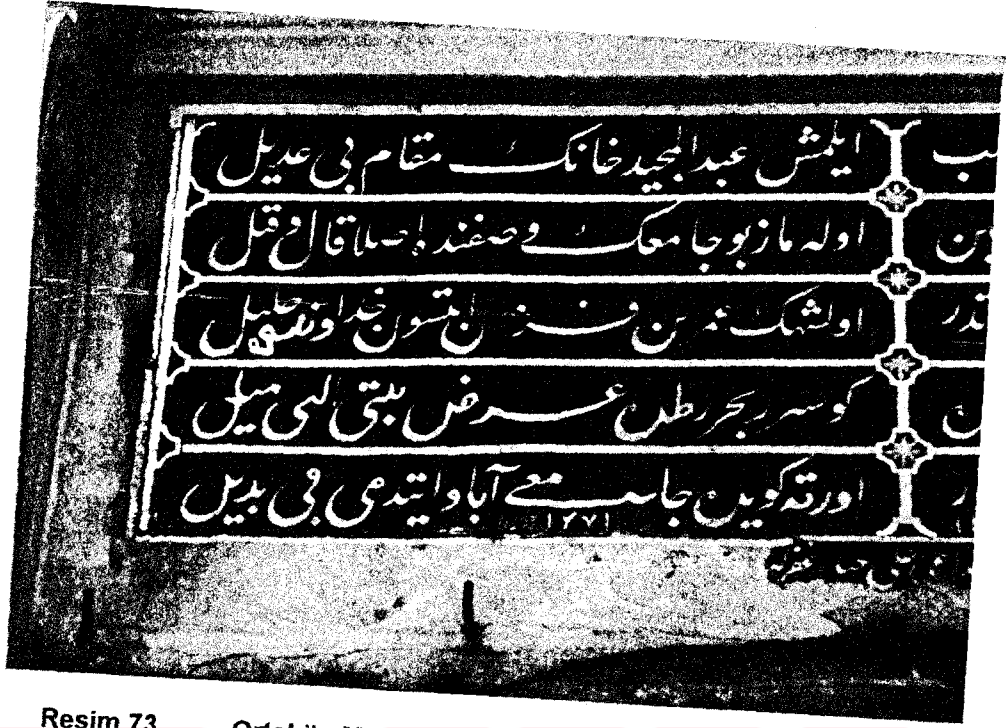
Resim 71

Ortaköy Mecidiye Camii İnşa Kitabesi

Resim 72

Ortaköy Mecidiye Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

Resim 73

Ortaköy Mecidiye Camii İnşa Kitabesinden Bir Bölüm

Resim 74

Sofa Camii İnşa Kitabesi